

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1929

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1929

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

TILL HENRIETTE COYET

MED VÖRDNAD OCH TACKSAMHET

SOLBANANS STJÄRNBILDER I EDDADIKT-
NINGENS MYTVÄRLD

AV

SIGURD AGRELL

I tredje sången av "Frithiofs saga" skildrar Esaias Tegnér tre kostbara ting, som hjälten tog i arv efter sin fader: det i Österlandet smidda svärdet Angurvadel, en av den konstfärdige Vålund förfärdigad armring av guld och det av havsguden Ägir skänkta skeppet Ellida. Om ringen säges det, att den näst svärdet var den dyrbaraste av arvsklenoderna:

"Tre mark höll han i vigt, och arbetad var han af rent guld.
Himlen var tecknad derpå med de tolf odödligas borgar,
vexlande månaders bild, men af skalderna nämndes de solhus."

Dikten skildrar vissa av dessa solhusbilder: Alfhem, Freys borg, Söckvabäck, Sagas boning, vidare Balders tron, hemvistet för "midsommarens sol", och borgen Glitner, där Forsete tänktes sitta "med vågen i hand".

Såsom bakgrund för denna poetiskt verkningsfulla skildring av de symboliska bilder, varmed smeden Vålund enligt skalden låtit smycka den gyllene armingens omkrets, har Tegnér såsom vi numera veta haft en fantasirik dansk forskares utläggning av ett parti i den poetiska Eddan, Finn Magnusens djärva tolkning av vad som åsyftats med de i dikten Grímnismál omnämnda gudaborgarna.¹ I inledningen till sin Grímnismálstolkning i översättningsverket "Den ældre Edda" och i det senare utgivna arbetet "Eddalæren og dens Oprindelse" har den Köpenhamnske professorn delvis i anslutning till den i astronomiska ting bevandrade pastorn Hennebergs skrift "Edda og Guldhornene" sökt tolka Eddadiktens beskrivningar på gudarnas boningar i det höga såsom en skildring av solbanans, zodiakens, tolv stjärnbilder.²

¹ Påvisat av Erik Wallén, Nordisk mytologi i svensk romantik, s. 97 ff., jfr även Albert Nilsson, Tre fornordiska gestalter, s. 130 ff. och 374.

² Tvivelsutan har Tegnér redan före dessa verks utkommande i tryck (1821 och 1824—26) ägt kunskap om sin ofta i mytologiska ting rådfrågade väns zodiakhypotes.

Magnusens hypoteser ha mött ringa eller ingen förståelse hos en senare tids kritik, hans strävan att överallt i Eddadikten spåra hänsyftningar på naturfenomen bragte hans tolkningsmetod i misskredit.¹ Men detta hindrar dock icke, att vissa av hans idéer pekat i rätt riktning. Så är enligt mitt förmenande fallet med hans Grímnismålsförklaring. Gudaborgarna motsvara verkligen i obruten ordningsföljd zodiakens ursprungliga tecken. Att Magnusen icke på bindande sätt kunnat bevisa detta, beror på, att man för hundra år sedan visserligen hade kunskap i astronomi men saknade all ingående kännedom om dess äldre syster astrologien. För att förstå Eddadiktens kosmiska fantasier, måste man känna dessas ursprung: Medelhavsländernas stjärntydningskonst vid tiden för germanernas första sammanträffande med den grekisk-latinska kulturvärlden. Vi ha icke att uteslutande utgå från de nutida astronomiska kartornas stundom icke primära namn; det gäller att taga en för snart 2000 år sedan svunnen tids stjärnbilder och stjärnsägnar till förklaringsgrund.

Den nordiska zodiaken har liksom det fornnordiska året begynt med vintern. Detta har Magnusen med fin intuition förstått. Ulls borg, som nämnes först bland gudaboningarna, måste därför syfta på Skyttens stjärnbild, i vilken solen inträdde i november. Ull var som bekant i fornnordisk myt bågens gud, och hans hemvist nämnes i Eddan *Ydalir*, d. v. s. Idegransdalen: av idegran förfärdigades bågar, och det fornisl. *ýr* betyder både 'idegran' och 'båge (av detta material)'.²

Efter Ulls boplats följer Alfhem, Freys borg. Här ingick solen i december, och vid denna tid har den fornnordiska julen, Freys fest, firats.² Frey — i svensk språkform Frö — var de fornnordiska germanernas solgud. Solgudens kraft pånyttföddes i december månad, då solen ingick i Stenbockens tecken. På senantikens avbildningar av Stenbockens stjärnbild är ofta Helios, sol-

¹ Nyligen har O. S. Reuter, *Mannus* 18, s. 58 ff., anslutit sig till Finn Magnusens grundtanke så till vida, att han i gudaboningarna ser en 13-faldig indelning av solbanan, varvid Tors borg Trudhem medräknas. Strofen, som syftar på denna, kan dock icke ha tillhört den ursprungliga zodiakdikten (jfr mitt arbete *Runornas talmystik*, s. 84, not 1). På sin tid lär Hans Hildebrand på något ställe i sina många skrifter, vilket jag ej lyckats finna, ha följt Magnusen.

² Det hedniska julfirandet bör ha skett vid slutet av solens uppehåll i Freys stjärnbild, tiden försköts in i januari (jfr Troels-Lund, *Dagligt Liv i Norden* 7, s. 9).

guden, framställd som en ridande man.¹ Har fornnordisk stjärnkunskap förbundet Stenbockens tecken med den hästridande ljus- och äringsguden Frey, är detta en mycket naturlig omtydning av antik åskådning.²

Den tredje gudaboningen är Vale's silvertäckta borg. Då i zodiaken efter Stenbockens stjärnbild följer Vattumannens tecken, måste Vale förbindas med detta. Här har den astronomiska tolkningen för 100 år sedan icke kunnat komma med någon suggestiv förklaring. Vår tid, som bättre känner senantikens stjärnfantasier, kan emellertid ge en nöjaktig uttydning. I "Vattumannen" sågo Medelhavsländernas senantika stjärntolkare den unge Ganymedes,³ den av Zeus till Olympen förde, spåde ynglingen. Att denne identifierats med den yngste bland asarna, nämligen Vale, Odens senfödde son med Rind, är naturligt nog.

Den fjärde fornnordiska gudaboningen är Söckvabäck, där Oden och Saga "sagas dricka glada ur kärll av guld". Här har Finn Magnusen blott kunnat komma med en vag naturpoetisk bild:⁴ Söckvabäck skulle vara symbolen för "Solens glimrende Fremkomst af det bölgende Hav". Söckvabäck bör emellertid, om diktens skildring är att ansluta till zodiakens krets, tänkas motsvara Fiskarnas stjärnbild. Detta tecken har ända sedan fornbabylonisk tid förbundits med en fruktbarhetsgudinna⁵ och sedan i senantik föreställning med Venus. Vem den fornnordiska gudinnan Saga var, känner man icke närmare. Man har emellertid antagit, att namnet sammanhänger med det fornisl. verbet *at sjá* (got. *saihwan*) och betytt: 'hon som ser — och vet — allt (samman med Oden)',

¹ Jfr Thiele, *Antike Himmelsbilder*, s. 69. Ofta förenades dessutom Stenbockens tecken med bilden av ett ymnighetshorn, jfr a. a., s. 69, ett dylikt attribut stämmer ju även med den nordiske ljusgudens frejdade givmildhet.

² En reflex av detta teckens betydelse för äringen ha vi i vår svenska »Bondepracticæ» anvisning om, att det i »Getebucken» är gott »at såå och plantera».

³ Jfr Boll, *Sternglaube und Sterndeutung*², s. 53 och Sphaera, s. 389.

⁴ Samma anmärkning kan i stort sett riktas mot alla de därefter följande tydningsförsöken (Den äldre Edda 1, s. 153 f.), jfr Franz Rolf Schröder, *Germanentum und Hellenismus*, s. 27 f.

⁵ Härifrån stammar med all sannolikhet det magiska bruket av fisken såsom erotisk symbol. Fisken var Atargatis' emblem (jfr Cumont, *Les Religions Orientales*³, s. 183). Om den som är född i Fiskens tecken, i vilket »det är godt at göra Bröllop», säger vår svenska »Bondepracticæ»: »Uthi Fisken är han lätt sinnigh».

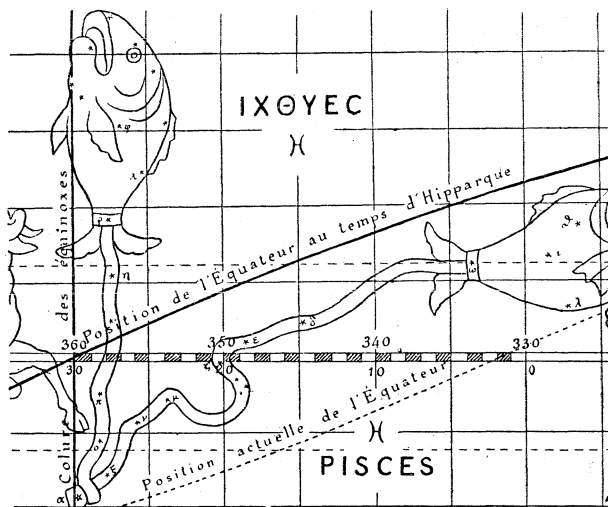

Fig. 1. Fiskarnas stjärnbild.

alltså Frigg.¹ Som bekant ha forngermanerna identifierat Frigg och Venus; fredagen, Friggs dag, har fått sitt namn efter romarnas *dies Veneris*, Venus' dag. Namnet Söckvabäck torde etymologiskt sammanhänga med fornisl. *sökr* eller *sökkvi* 'nedsjunket tillstånd'. Sannolikt har det betytt 'den nedåt rinnande bäcken'.² På senantika stjärnbildsteckningar förbindas de båda fiskarna av ett till en början rakt nedåt löpande band, på himlen motsvarat av en lång strimma av småstjärnor.³

Den femte fornnordiska gudaboningen är Glanshem, där Val-

¹ Jfr början av Eddadikten Vafþrúðnismál, där Oden ber Frigg om råd, och prosainledningen till Grimnismál, där det talas om hur gudaparet ser ut »över alla världar», jfr även Paulus Diaconus 1, 8. Rörande etymologien av namnet *Sága* jfr Munch, *Norrøne gude- og heltesagn*, 3:e utg. ved Magnus Olsen, s. 31.

² På fornisländska betyder emellertid *bekkr* både 'bäck' och 'bänk'; även första sammansättningsleden i ordet är tvetydig (jfr E. A. Koek, *Notationes Norrœnæ* § 1783).

³ Jfr fig. 14 »Les Poissons» i Bouché-Leclercq, *L'Astrologie Grecque*, s. 148 (här återgiven såsom fig. 1). Fiskarna ha även tänkts förbundna av en vattenström, jfr Gundel, *Sterne und Sternbilder*, s. 131. Fornbabylonierna uppfattade de båda strömmar, vari Fiskarna summo, såsom dubbelfloden Eufrat-Tigris' himmelska motsvarighet, jfr Jeremias, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*², s. 227.

halls väldiga borg strålar, Oden s hemvist. Bland zodiakens stjärnbilder skulle i detta fall Vädurens tecken, marsvårens solhus, avses. Att Oden tänkes bo i omedelbar närhet av Frigg, är helt naturligt. Att just Vädurens tecken tilldelats Oden, torde ha sin orsak däri, att Väduren, *Aries*, i den senantika astrologien betraktades som den snabbaste i zodiaken: *siderum celerrimus*.¹ Tänkbart är därför, att denna stjärnbild hos forngermanerna fattats såsom ett snabbt framilande djur, vari man snart kommit att se hästen Sleipner, Odens åttafotade gångare.² Sedermera har Odens borg Valhall förlagts till området för den stjärnbild, där tidigare gudens djursymbol tänkts ila fram.

Den sjätte gudaboningen är enligt Eddadikten Trymhem, där gudinnan Skade säges ha sitt tillhåll i "sin faders hem", ty "I Trymhem bodde", säger dikten, "Tjatse, jätten, vådefullt väldig i makt." Bland de få fakta, vi känna om den fornnordiska stjärnkunskapens terminologi från annat håll, är berättelsen om, att Tor³ skulle ha slungat jätten Tjatses ögon upp på himlavalvet. Tvenne nära varandra befintliga stjärnor ha sålunda av våra förfäder kallats "Tjatses ögon". Åskilliga hypoteser äro framställda härom.⁴ Enligt mitt förmenande kan man på det mest osökta sätt återfinna dessa ögon i stjärnbilden Tjuren: den röda Aldebaran och en invid denna stjärna befintlig mindre stjärna betraktas sedan antik tid såsom det stora tjurhuvudets ögon.⁵ Att de forntida germanerna i tjuren sett en symbol för ett jätteväsen, är även högst antagligt: jättarna voro speciellt den stora hornboskapens vårdare.⁶ Och det berättas t. o. m. i fornnordisk litteratur, att jättar kunde få tjurar till av-

¹ Jfr Bouché-Leclercq, a. a., s. 151, not 3 (s. 152).

² Enligt muntligt meddelande till mig av professorskan Victoria Persson-Mirea (aug. 1929) lär svensk allmoge ha föreställning om, att Oden äger en stjärnbild vid namn »Hästen».

³ Så enligt Eddadikten Hárbarzlióð; enligt Snorre däremot Oden.

⁴ Jfr Maal og Minne 1919, s. 45 och s. 120 f. (uppsatser av Nat. Beckman och I. Fr. Schroeter).

⁵ Jfr fig. 4 »Le Taureau» hos Bouché-Leclercq, a. a., s. 133 (här återgiven såsom fig. 2).

⁶ I Ynglingatal 17 har enligt allmänt följd exeges (jfr härom E. A. Kock, Notationes Norrœnæ § 75) med »jättens ök» ursprungligen avsetts en tjur (så enl. Hist. Norw., annat tolkningsalternativ hos Noreen, Vitt.-akad. handl., ny följd 8, s. 236 och Ivar Lindquist, Norröna lovkväden, s. 65).

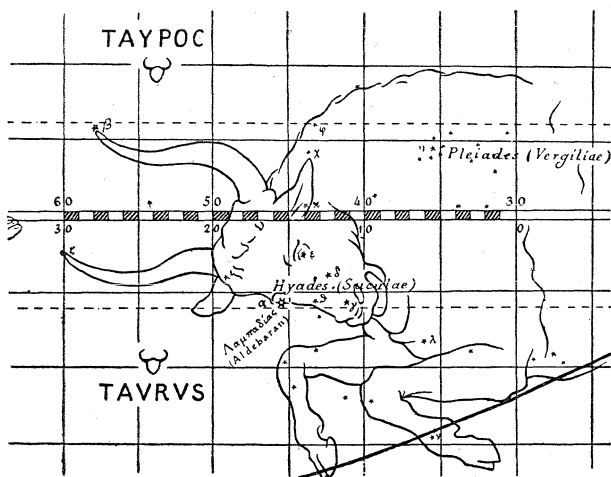

Fig. 2. Tjurens stjärnbild.

komma. Så var fallet med Gefions tjurgestaltade söner,¹ som sägas ha haft en Jotunhemsjätte till far. Om Tjatse veta vi, att han enligt sägnen brukade antaga djurgestalt; en gång hade han i en örns skepnad en strid med Loke. I mitt arbete "Runornas talmystik" (s. 67) har jag framlagt en rad argument, som tala för, att Skade och Njord i runmagiens tidsålder varit mångudomligheter:² den förra, Skade, representerade den avtagande månskivan, den senare, Njord, det tilltagande nyet, vilket hade magiskt inflytande på förkovran av jordiska ägodelar, rikedomsgudens härskardöme. Denna hypotes får nu av Eddakvädets astrologiska åskådning ett gott stöd. Enligt denna har Skade sitt hemvist i Tjurens stjärnbild, och såsom vi i det följande närmare skola diskutera har hennes make och motpart, Njord, residerat i den mitt emot liggande Skorpionens stjärnbild. I antikens astrologi betraktades Tjurens stjärnbild såsom platsen för månens exaltation ($\Psi\omega\mu\alpha$), Skorpio-

¹ Sannolikt ha dessa tjurar varit två men var och en haft tvenne huvuden (enl. Gustaf Cederschiöld, Studier tillagnade Esaias Tegnér den 13 jan. 1918, s. 102 ff.). Tvåtalet är just symboliskt för trollnaturen (jfr mina arbeten Runornas talmystik, s. 55, Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen, s. 10 f. och Slaviska sagor, s. 19).

² Jfr nedan s. 21, not 2. Tidigare har Hjalmar Lindroth, Antikvarisk tidskrift 20, nr 4, framställt en motsvarande hypotes om Skade och Ull.

nens däremot såsom orten för dess depression (*ταπεινωμα*). Den klassiska astrologiens fantasier om månens höjd- och djupläge¹ (högsta makt, resp. lägsta kraft) kastar nu ett förklarande ljus på den fornisländska mytologiens skildring av Skades och Njords boplatser. Härom förtäljer Snorre i Gylfaginning: ”Skade vill bo på det ställe, hennes fader ägt; det är uppe bland några fjällar och heter Trymhem, men Njord vill vara nära vid kusten. De kommo då överens om, att de skulle uppehålla sig nio nätter i Trymhem och så andra nio i Nóatún. Men då Njord kom tillbaka från fjällen till Nóatún, kvad han:

Leda äro mig fjällen,
länge var jag där ej,
nätter endast nio;
ulvarnas tjut
var det ont att höra
i stället för svanesång.

Då kvad Skade:

Ej kunde jag sova
vid havets strand
för alla fåglars skri;
måsen, som kommer
från de vida vatten,
väcker mig var morgon.”²

Även hos Saxo finnes som bekant en reflex av sängen om detta Njords och Skades ömsesidiga missnöje med varandras älsklingsboplatser.³ Den astrologiska bakgrunden för denna myt är, att månen når sin krafthöjd i Skades stjärnbild, men sjunker i vila i Njords, det vid horisonten ständigt dröjande Skorpionens tecken. Tjurens stjärnbild har vidare sedan urminnes tid astrologiskt stått i

¹ Jfr Bouché-Leclercq, a. a., s. 195 (även s. 134, 204 och 227), jfr även Cumont, Den astrala religionen i forntiden, övers. av Nelson, s. 99.

² Översättningen ansluter sig till Finnur Jónssons tolkning av Gylfaginnings text (vilken av mig jämförts med den danska översättningen). Verstolknningar av den poetiska Eddan anförs efter Axel Åkerbloms Eddaöversättning.

³ Såsom Haddings och hans hustrus växelsång. Jfr Saksés Danesaga, översat af J. Olrik (2:a uppl.) 1, s. 95 f.

Fig. 3. Mithrastenen i Schwarzerden.

samband med månen: tjurens horn äro, som bekant, en urgammal symbol för månen.¹ Att jättedottern Skades boning nämnes Trymhem = "dånets värld", kan även få förklaring ur senantik astrologisk föreställning. Varje stjärnbild i zodiaken tänktes stå i förbindelse med en viss kroppsdel:² Väduren styrde huvudet och Tjuren halsen o. s. v. Tjuren utmärker sig ju för sitt kraftiga halsparti, och skrik, vrål och dån hade den astrologiska spekulatjonen att sätta i samband med det zodiaktecken, som styrde det kroppsorgan, som åstadkom rösten.

Den sjunde i Eddadikten skildrade gudaborgen är "Bredablick"; där har Balder "sina salar byggt" och "till den nejden nalkas intet olycksdigert och ont".³ I zodiaken följer såsom sjunde

¹ På Mithrastenen i Schwarzerden är månen såsom pendang till solen (ett människohuvud med strålgloria) framställd såsom ett tjurhuvud (se Lechler, Vorzeit Bd 1: Vom Hakenkreuz, s. 4 och avb. 58, här återgiven såsom fig. 3). I den medeltida kristna konsten framställdes månen såsom en kvinnogestalt åkande i en vagn, dragen av tjurar (jfr Molsdorf, Führer durch den symbolischen und typologischen Bilderkreis der christlichen Kunst des Mittelalters, s. 138).

² Jfr Bouché-Leclercq, a. a., s. 319 (jfr även Cumont, Den astrala religionen, s. 109 och 201).

³ Ordagrant talas måhända om »det land, varest jag vet det minsta antalet olycksstavar (*feiknstaft*) ligga». Möjligen ha nordborna efter den senantika alfabetmystikens mönster (jfr Boll, Sphaera, s. 469 ff.) kombinerat zodiakens områden med de 24 runorna. I så fall har Balders stjärnbild såsom den sjunde (från Ulls tecken räknat) förbundits med lyckorunan $\mathfrak{D}$ (ags. *wyn* 'fröjd'), nr 7 i utharken, jfr mina arbeten Runornas talmystik, s. 68 och Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen, s. 16 f. Den andra runa som bör ha tillkommit denna stjärnbild kan tänkas ha varit $\mathfrak{M}$ eller $\mathfrak{N}$ (beroende på det system som följts, jfr Sphaera, s. 469: första tecknet kombinerat med A och N o. s. v. och s. 471: första tecknet förbundet med A och $\mathfrak{Q}$ etc.). Vad som menas med *feiknstaft* är emellertid omstritt. Betydelsen kan mycket väl ha varit rent abstrakt = 'styggelse, olycka' (jfr Ivar Lindquist, Studier i nord. fil. 9, s. 12—16 och

tecken från och med Skytten räknat Tvillingarnas stjärnbild; i den ingick solen, då våren stod i sin prakt och sommaren var nära. Har Balder haft sitt hem i Tvillingarnas stjärnbild, kan en mycket intressant hypotes framställas om denne guds ursprung. Han måste i så fall en gång ha varit en av de forngermanska dioskurena.¹ Vår folksed att vid vårens begynnelse anställa tvekamp mellan en majgreve och en vintergreve är som bekant en rest från den urgamla indoeuropeiska myten om ett gudomligt brödrapar, tvenne skyddande makter, som ömsom råda över det mörka och det ljusa året.² Den ene har tänkts vara ljus, den andre mörk. (Att så varit fallet har redan Olov Rudbeck antagit.) Balder bör då ha varit den ljuse dioskuren, som, då hösten kom, tänktes fällas av den mörke brodern, vilken i fornnordisk myt icke kan ha varit någon annan än den "blinde" Höder (*Hodr*). I en del indoeuropeiska språk har det adjektiv, som betyder 'mörk', även betydelsen 'blind', så är t. ex. förhållandet i slaviska språk i äldre tid.³ Det

E. A. Kock, Arkiv f. nord. fil. 35, s. 25). För övrigt är Tvillingarnas stjärnbild i astrologien lyckosam (ett »jovialiskt» tecken, jfr Gundel, Sterne und Sternbilder, s. 138). Om den som är född i Tvillingarna säger t. ex. vår svenska »Bondepractica»: »han blifwer een frimodig Herre. Uthi sin medhålders tijd blifwer han swåra rijk; och en Hustru skal föra honom myckin Rijkedom til.»

¹ Med en dylik forngermansk (urspr. indoeuropeisk) gudagestalt kan naturligtvis i relativt sen tid — under romarrikets kejsarperiod — vissa inlånade orientaliska sägner ha förknippats. Min uppfattning av Balderproblemet står sålunda icke i någon oförsonlig strid med Neckels uppslagsrika undersökning »Die Überlieferung vom Gotte Balder». Oförståeligt är mig blott, hur Neckel i sin polemik mot F. R. Schröder kan så bestämt vidhålla, att Baldersäggen skulle vara det enda, som germansk mytologi lånat av orientalisk-romerska trosföreställningar (jfr Forschungen und Fortschritte 5, s. 256). Den som antar germanska lån från Attis- och Adonismyterna kan dock ej som en orimlighet tillbakavisa teorien om inverkan från mithraismen: denna och Attiskulten uppträdde ju under romersk kejsartid i en slags symbios — männen dyrkade Mithra och kvinnorna Magna Mater och Attis (jfr Cumont, Textes et Monuments 1, s. 330 och 334). Åtskilligt tyder på, att Balderskulten i Norden varit särskilt omhuldad av kvinnorna (jfr Frithiofsagan).

² Hällristningar visa, att denna myt är uråldrig i Norden (se fig. 4). Jfr K. F. Johansson, Arkiv f. nord. fil. 35, s. 1 ff.; Martin P:n Nilsson, Årets folkliga fester, s. 91 ff.; Schüek, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 2, s. 163 ff. Senast härom Ödeen, Acta Phil. Scand. 4, s. 144 ff.

³ Så är fallet med det ryska adj. *l'ómnyj* 'mörk', som t. ex. i furstenamnet *Vasilij Tomnyj* har betydelsen 'blind, bländad'. Även lat. *caecus* visar dubbelbetydelsen 'blind' och 'osynlig'. Likaledes sv. *blind*, jfr ord av typen *blindpassa-*

Fig. 4. Hällristningen i Ryland, Tanum, Bohuslän
(efter Oscar Almgren).

är därför tänkbart, att den blinde Höder (= kämpen) ursprungligen hetat den "mörke kämpen".¹

Det åttonde gudahemmet är Heimdalls stolta "Himmelsborg". Denna skulle enligt den förklaring vi följa ha tänkts belägen i Kräftans stjärnbild, där solen inträdde, då midsommartid var nära. Kräftan låg i äldre tider högst på ekliptikans bana, och det är synnerligen tilltalande att tänka sig Heimdall, asarnas väktare, såsom stående vid solbanans topp-punkt. Den finlandssvenske språkforskaren Hugo Pipping har fullkomligt oberoende av mig från helt andra utgångspunkter kommit till ett därmed nära överensstämmande forskningsresultat.² Han ser i Heimdall en personifikation av världspelaren och dess topp = polstjärnan. Har Heim-

---

gerare, varmed kan jämföras det isl. Odensnamnet *Gestumblinde*. För det germanska adj. ansättes av Hellquist (Et. ordb., s. 47) en indoeuropeisk rot med betydelsen 'mörk' (ordet hör samman med lit. *blandūs* 'dyster, mörk' etc). Med hänsyn till mytens höga ålder kan jag icke med Neckel, Die Überlieferung vom Gotte Balder, s. 257 f., se någon svårighet däri, att en betydelse 'mörk' icke är belagd i isländsk språktradition. Svenskan äger dylika fall, se SAOB. Räkna vi för övrigt med en grundbetydelse 'icke sedd', passar detta väl såsom namn på den av dioskurerna, som tänkts försvunnen under horisonten (jfr även Güntert, Kalypso, s. 67, not 6).

¹ Att guden Balder i runmagien haft samband med utharkens 14:e tecken Ψ (runan för *Alhiž, Tacitus' *Alcis*, jfr mina arbeten Runornas talmystik, s. 86 och Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen, s. 29 f.), skall jag visa i en uppsats om runmagien och gematrien hos Rökstenens lönninskrift.

² Jfr Pipping, Eddastudier I—II (Studier i nord. fil. 16—17).

dall i enlighet med den här utvecklade zodiakteorien stått överst på ekliptikans båge — i fornnordisk åskådning sannolikt motsvarad av bron Bifrost —, bör hans hjässa ha kunnat tänkas nå upp till Polstjärnan, vilken ekliptikan för över 1000 år sedan just i denna stjärnbild kom närmast.¹ I fråga om namnet på detta solhus har intet lån skett från den senantika zodiakens av oss kända teckennamn. Här torde genom mithraistisk förmedling ett lån från babylonisk astrologi ha ägt rum: i senbabylonisk tid förbands himmelsguden *Anu* (vars namn betyder 'himmel') med Kräftans stjärnbild.² Härmed stämmer den fornnordiska benämningen "Himmelsborg" (fornisl. *Himinbiörg*).

Den nionde gudaboningen är *Freyjas borg*, *Folkvang* = 'kampens fält'. Till *Freyja* kom enligt fornnordisk folktro den del av de fallne, som icke *Oden* lät föra till *Valhall*. Den nionde stjärnbilden i den antika zodiaken, från och med *Skytten* räknat, är *Lejonet*. *Freyjas* heliga djur var som bekant enligt fornländsk tradition katten: "när hon reser, sitter hon i en kärra och kör med sina katter", säger *Snorre*.³ Att det icke ursprungligen kan ha varit några huskatter eller ens vildkatter, torde vara klart. Här torde en isländsk förvanskning ha skett. Sannolikt har man i gammal svensk-norsk myt i lodjuret sett hennes heliga djur. Här synes förbindelsen med medelhavsfolkens mytvärld vara rätt så uppenbar. Den i *Mindre Asien* dyrkade fruktbarhetsgudinnan *Magna Mater* eller *Kybele* drogs på en vagn, förspänd av lejon. *Lejonets* stjärnbild har varit ett av *Magna Maters* tvenne zodiaktecken⁴

¹ Enligt *Franz Rolf Schröder*, *Altgermanische Kulturprobleme*, s. 108 ff. och s. 118, har den fornnordiska *Heimdallgestalten* vissa väsentliga drag gemensamma med den persiske *Mithra*. Utan att här definitivt ta ställning till denna hypotes i dess helhet vill jag påpeka, att *Kräftans* stjärnbild sannolikt i den romerska *Mithramystiken* förknippats med guden *Mithra* i hans mäktigaste gestalt: *Deus invictus* ansågs födas i *Stenbockens* stjärnbild d. 25 december och han bör sålunda ha dyrkats i sin fulla kraft d. 24 juni, då solen stod i *Kräftan*.

² Jfr *Jeremias*, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*², s. 348 f. Rörande persernas föreställning om ett »världsberg» jfr *Uno Holmberg*, *Baum des Lebens*, s. 42 och *F. R. Schröder*, a. a., s. 107 f.

³ Jfr *Gylfaginning* 23.

⁴ Jfr *Boll*, *Sphaera*, s. 546 (hos babylonierna såg man i stjärnbilderna *Jungfrun* och *Lejonet* Istar med lejonet, genom beröringen mellan *Kybele*- och *Astartekult* överfördes denna åskådning till frygerna, hos vilka lejonet var den

och det har därför i Norden tilldelats hennes närmaste motsvarighet, den efter kattdjur körande Freyja.¹

Den tionde asaborgen heter Glitner. Där säges Forsete, rättvisans gud bo, han som "sonar till sist var tvist". Det motsvarande zodiaktecknet är enligt vår teori Jungfruns stjärnbild. Här synes vid första påseendet en omkastning ha skett. Forsete borde — så har man tyckt — passa långt bättre i den därefter följande Vågens stjärnbild.² Tegnér säger i sin dikt:

"Glitner, den fredliga borg, sågs även: förliknande alla
satt der med vågen i hand Forsete, domarn på hösting".

Gå vi emellertid till den senantika astralmyten, få vi ett fullt tillfredsställande svar på frågan om rättvisans förhållande till Jungfruns stjärntecken. I zodiaktecknet Jungfrun sågo senantikens stjärntydare den till himlen förflyttade Rättvisans gudinna. Förtörnad över den skuldbelastade jorden, har hon stigit upp till himlen, förtäljer den astrologiske poeten Aratos.³ Stjärnbilden kallas även Δίχη, d. v. s. Rättvisan, och sannolikt avser redan Hesiodos i "Verk och dagar"⁴ med παρθένος Δίχη = 'jungfrun Rättvisa' just detta zodiaktecken.⁵

Såsom den elfte gudaboningen nämnes i dikten Njord's borg. Den säges heta Nóatún, vilket betyder 'skeppstomterna, hamnen'. Njord var som bekant sjöfartens gud. Att hans borg, om den är att söka i himlarymden, bör befinna sig i en stjärnsamling, som håller sig nära horisonten och havsytan, är givet. Så förhåller det sig med Vågens och Skorpionens stjärnbilder, som i denna ord-

---

stora gudamoderns symboliska djur). På himmelsbilden i Dendera (fig. 5) ses en kvinnogestalt alldeles invid lejonet; efter denna följer Jungfruns bild.

¹ Denna mytologiska detaljs överensstämmelse med Kybeles lejonvagn har Neckel, a. a., s. 51, insett och framhållit. Även i denna viktiga punkt ger min undersökning stöd åt hans tes om Attiskultens inverkan på forngermansk mytologi.

² Jfr Stucken, Der Ursprung des Alphabets und die Mondstationen, s. 43. Sammanställningen Forsete-Vågen har blivit ödesdiger för Stuckens hela utredning (jfr a. a., s. 42).

³ Jfr Boll, Sternglaube und Sterndeutung³, s. 53.

⁴ Jfr Verk och dagar 256 och Boll, Sphaera, s. 129.

⁵ En relik av senantikens »rättvisans jungfru» ha vi sannolikt i Ynglingatal 7, där *Glitnis Gnó* (»gudinnan i Glitner») omnämnes (jfr Ivar Lindquist, a. a., s. 60 f.).

Fig. 5. Himmelsbilden i Dendera.

ning följa efter Jungfruns tecken. Såsom jag redan nämnt, är Njords himlaborg att söka i Skorpionens tecken. Här synes sålunda ett hopp ha skett i förhållande till den senantika zodiakens ordningsföljd. Detta behöver emellertid ingalunda vara fallet. Det förhåller sig nämligen så, att Främre Asiens och Medelhavsländernas zodiak ursprungligen bestått av endast elva tecken. Och det märkliga är, att den isländska dikten med utsatt ordningstal omnämner alla de nio föregående gudaborgarna; strofen om den tolfte saknar ordningstal och torde — liksom en strof, som nu står före inledningsstrofen, där Ulls och Freys boplatser skildras, och som omtalar Tors land, Trudhem — vara ett senare tillskott, uppkommet vid de gamla astrologiska minnesversernas infogning i en ny, större dikt.¹ Först vid tiden ungefär 100 år före Kristi födelse

¹ Sannolikt är strofen om Ulls och Freys boningar en sammanslagning av

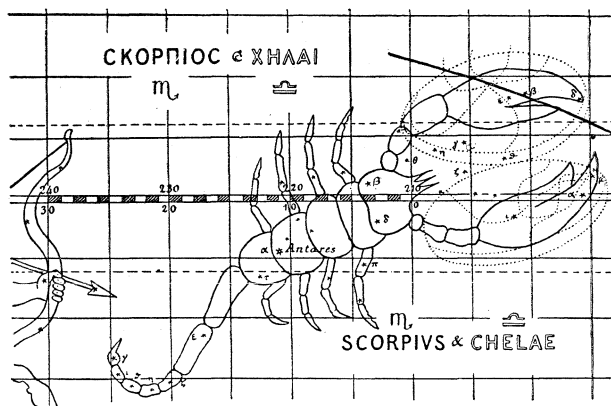

Fig. 6. Skorpionens stjärnbild. (Med punktering antydes »skålarna» i den nya stjärnbilden Vågen.)

uppkom en tolvdelning av zodiaken därigenom, att det stora tecknet Skorpionen uppdelades i tvenne. Skorpionens stora klor omtyddes till skålarna i en våg, vilket möjliggjorde uppdelningen av den gamla stjärnbilden i tvenne tecken: Vågen, det elfte från och med Skytten, och Skorpionen, det tofte i denna serie.¹ Emellertid brukades ännu i åtskilliga hundra år benämningen *Xηλαί*, d. v. s. klorna, i stället för Vågen både i astral poesi och i astrologisk facklitteratur. Ptolemaios t. ex. (som levde i 2:dra årh. e. Kr.) kallar konstellationen, d. v. s. stjärnsamlingen (*ἀστερισμός*), för *Xηλαί* '(skorpion)klorna', men tecknet (*ζώδιον*) för *Ζυγός* 'vågen'.² På gamla i bruk varande stjärnglober kvarstod länge Skorpionens gamla bild utan stympade klor. Forngermanerna behöva därför ingalunda ha lånat kunskapen om elva zodiaktecken redan vid tiden före Kr. f. Den astrologiska kunskap, som ytterst ligger till grund för Eddadikten *Grímnismál*, kan mycket väl ha övertagits från det senromerska kejsarriket ungefär samtidigt med skrivtecknen i den tvenne särskilda strofer. Om Trudhem (varmed eventuellt stjärnbilden Hercules avsetts) jfr ovan s. 8, not 1.

¹ Jfr Bezold hos Boll, *Sternglaube und Sterndeutung*³, s. 7 och *Stucken, Astralmythen*, s. 29. Fig. 10 »Le Scorpion et les Pincés» hos Bouché-Leclercq, a. a., s. 142 (här återgiven såsom fig. 6) åskådliggör förutsättningarna för denna ombildning.

² Jfr Ptolemaios, *Tetrabiblos* jämte not 2 på s. 26 i Ashmand, *Ptolemy's Tetrabiblos* (London 1917) och Bouché-Leclercq, a. a., s. 142, not 1.

äldre runradens uppställning, d. v. s. sannolikt i slutet av det 2:dra eller möjligen i början av det 3:dje århundradet e. Kr. Att Skorpionen i Eddadiktens stjärnbildsterminologi fått ett namn, som betyder den plats, där ett skepp ligger (Nóatún), torde kunna förklaras på följande vis. Skorpionens stjärnbild heter på medeltida isländska *haldreki* eller *sporðdreki*, d. v. s. 'stjärtdraken':¹ Skorpionen är ett odjur, som sticker med stjärten. I äldre tid kan här ett kortare namn *dreki* 'draken' även ha varit i bruk. "Drake" nämnde emellertid våra fornordiska förfäder också ett stridsskepp. Att "Drakens" eller "Skeppets" stjärnbild varit förbunden med sjöfartens gud, Njord, är fullt naturligt.²

Återstår att förklara, hur V i d a r s hemvist blivit tillfogat såsom det tolfte. I strofen i fråga nämnes ingen borg eller gudaboning. De talas om Vidars *land*, en skogsmark³ med buskar och högt gräs. Första raden i denna från det hela stiltypiskt avvikande slutstrof är för övrigt så gott som identisk med näst sista raden i Hávamåls 119:de strof, som i sin slutrad har tvenne ord med *v*-allitteration. Sannolikt har kompilatorn i sitt minne haft en variant till Hávamålstället, som i sin andra rad haft något om gudanamnet Vidar fonetiskt erinrande ord. På grundval av detta och möjligen därtill med användande av ett brottstycke från en helt annan dikt, där det verkliga talats om Vidar, har Grímnismálredaktören fått hop en strof om denne gud — och framställt honom såsom en ryttare i en ogästvänlig ängd, ej såsom en härskare i en prunkande gudaborg. Att just en strof om Vidar blivit tillagd, är begripligt nog. Inom sen hednisk-isländsk tradition har Vidar haft en ganska framskjuten ställning, den mytiska dikten har i varje fall sysselsatt sig fullt

¹ Jfr Alfræði Íslenzk 2, s. 245, 7 samt s. 55, 8; 122, 20 och 123, 20.

² Min här lämnade utredning av Njords och Skades egenskap av månggudomligheter i efterromersk av senantikens påverkad germansk mytologi visar tillfullo ohållbarheten hos ett uttalande av Ödeen, Acta Phil. Scand. 4, s. 151. Jag har för övrigt alls icke velat bestämma Njords yttersta ursprung. Ingen kan t. ex. tvivla på, att romarnas Jupiter haft samband med planeten Jupiter. Av denna sats följer emellertid icke, att den romerske Jupiters första ursprung skulle vara att söka i hans egenskap av planetgud. Fullt analogt ligga förhållandena inom runperiodens av senantikens påverkade åskådning.

³ Enligt Finnur Jónsson, Lex. poet., är betydelsen »skovland». Av metrisk skäl kunna vi icke antaga, att *Víði* ursprungligen haft lång vokal, jfr Sievers, Altgerm. Metrik, § 57, mom. 4.

ut lika mycket med honom som med hans broder Vale¹ Rent mytologiskt låg det därför nära till hands att foga en strof om den kampstore Odenssonen till de ursprungliga elva², vilka äro uppbyggda på ett helt annat sätt än denna, som ej likt de föregående begynner med namnet på en gudaborg och dess ordningstal, räknat från och med det fornnordiska årets inaugurerande stjärnbild, guden Ulls zodiaktecken, övertaget efter de senantika stjärnglobernas Skytt, en bågeförsedd kentaur. Denne var enligt orientalistisk uppfattning av kungligt majestät och bär t. ex. på den berömda egyptiska himmelsbilden i Dendera en dubbelkrona.³ Detta stämmer på ett slående sätt med den Ull, vi skymta i äldre fornnordisk religion. I vissa till typen ålderdomliga Eddauttalanden står denne såsom den främste av asagudarna. Så säges längre fram i Grímnismál: "Ulls nåd *han* äger och alla gudars, som dämpar flammen först". I varje fall har Ull varit fornskandinavernas främste stjärngud. "Den åt Ull helgade ringen" i Eddan anses vara den i det hedniska hovets (templets) mindre utbyggnad förvarade ring, vid vilken eder avgåvos.⁴ Sannolikt har denna ring betraktats såsom en symbol för himlens vida omkrets, där asagudarna ledda av Ull tänktes ha sina boningar.⁵

Ringens i den ursprungliga Frithiofsagan har emellertid icke varit ett smycke av denna typ. I den på Island upptecknade sagan

---

¹ Att hellre en strof om t. ex. Brage eller Hönir skulle ha tillfogats, är ett långt mindre naturligt antagande. Den förstnämnde var en sen nyskapelse, den senare en förbleknad gestalt, som blott skymtade i ett par urtidssånger.

² Till strofen om Glanshem torde sekundärt ha anslutits två strofer från någon annan Odensdikt. Jfr vidare ovan s. 19, not 1.

³ Se fig. 5. Jfr Boll, Stern Glaube und Sterne Deutung³, s. 53.

⁴ Jfr mitt arbete Runornas talmystik, s. 83 f. och Åkerblom, Den äldre Eddan 2, s. 161, not 3.

⁵ Inflytande från senantik astrologi kan spåras även på andra ställen i Eddan, t. ex. Völuspá 16 f., varom Johan Palmér nyligen offentliggjort en uppsats i Studier tillägnade Axel Kock (s. 108 ff.). Palmér förbiser dock, att det i ett arbete, som han själv citerat (Cumont, Den astrala religionen, s. 189), finnes en parallell till den arabiske astrologen Omars framställning: enligt Demetrios från Tarsos kommer människans livsprincip från månen. Med denna version låter Sahlgrens av Palmér kritiserade tolkning av namnet *Loðurr* (< *Loðverr, Namn och Bygd 6, s. 37) mycket väl förlika sig: månen ger enligt astrologisk åskådning växtkraft och styr allt flytande (blod, sav etc.). Jfr mitt arbete Runornas talmystik, s. 107, not 2.

nämnes intet om några bilder, som smyckat den guldring, Frithiof gav Ingeborg. I den svenska dikten föreligger en med skaldens intuitiva fantasi av Tegnér verkställd utsmyckning av berättelsen. Idén därtill har han, såsom jag i inledningen omnämnt, erhållit från den gryende mytologiska forskningen i Danmark för ett sekel sedan.¹

---

¹ Ovanstående uppsats återger med en och annan detaljändring det föredrag, jag såsom promotor höll vid Filosofiska fakultetens doktorspromotion i Lund den 30 maj 1929. Till detta har jag nu såsom noter fogat en rad anmärkningar.

HERAKLIT

AF

VILH. GRÖNBECH

Heraklit er født i Ephesos en rum stund før år 500. Han levede i en skæbnesvanger tid, da alle tanker og alle former var i smeltedryden. Det gamle samfund, som var groet op af en patriarkalsk, stedbunden kultur, var ved at sprænges af økonomiske revolutioner, der skabte en ny, mere bevægelig og smidig standstype, købmanden. Adelsmanden levede på at tingene kom op af jorden, den fædrene jord, forvandlede sig til bekvemmelighed og skønhed og vendte tilbage til samme jord igen, og folket, hans hørige, levede på at der var liv i ham; for købmanden var det en livsbetingelse at tingene cirkulerede, kom langt borte fra det ukendte og igen gik langt ud, hvor ingen kunde følge dem. Derfor følte han det gamle samfund med dets sindige, rundtgående maskineri som en spændetrøje; han måtte forlange institutioner der smidigere sluttede om hans handel og spekulationer. Han trykkes af formyndereskabet fra de herskende adelsslægter med deres gammeldags, traditionsbundne syn på alting, og nu da han begyndte for alvor at føle sig som samfundets økonomiske bærer, forlangte han sin magt respekteret. Naturligt voksede der i Grækenland, som senere i andre lande under tilsvarende forhold, en politisk revolution ud af den økonomiske omvæltning. Aristokratiet, det fødte vælde, blev styrtet af demokratiet, som man kalder det; men demokraterne var i virkeligheden kapitalisterne, der i massen fandt villige redskaber til at bryde det forældede stavnsbånd. Demokratiets tidsalder var tyranniets blomstringstid.

Heraklit tilhørte ved sin byrd det bestående; hans families stilling er antydnet ved at den sad inde med offerkongedømmet i staden. For ham, den gamle aristokrat, stod det nye som ren bolshevisme, der trampede alle menneskelige idealer i støvet og trådte alt åndeligt liv fladt ud med plumpe fødder. Før var det en ære at hedde menneske. En adelsmand sænkede i stolt sorg sine våben for faldne frænder eller venner; han vidste at guderne delte hans ærefrygt for

ædel, ansvarlig manddom, og han forlangte at folket, om det ikke i sig selv havde adelsindet, skulde tugtes op til at blive mennesker ved at respektere idealerne og føle deres værdi. I de ædles kredse gik vejen til storhed gennem at sætte livet på spil; der gjaldt en mand lige så meget som titusinde hoveder. Ved at lyde den ene og varme sig i hans adel havde de tusinde i tidligere tid fået en menneskelighed på anden hånd; men nu, nu går man og smigrer for pøbelens kødelighed og lærer de tampe at de blot skal følge deres hjertes naturlige trang til at æde godt og snorke højt. Man holder tale for dem og synger gadesange til deres ære, fordi de har haft den rette forståelse af livets værd — det er netop jer sunde realister som er foregangsmænd, siger man, det er jer som skal lære os de sande idealer. Med bidende spot sønderflænger Heraklit hoben, der står og gaber, når agitatorerne propper dem munden fuld af fede fraser. Af lutter angst for at de rene, folkelige idealer skal blive tilsmudsede, jager man alle brave mænd ud af staden; for vi skal alle være nøjagtig lige store, og er der nogen som vil hæve sig over lavmålet, må han gå et andet sted hen og gøre det.

Det klogeste de kunde gøre i Ephesos, var at de hængte sig, hele kompaniet, så at samfundet kom til at bestå af lutter pattebørn; men i Guds navn, man må jo håbe på at rigdommen ikke slipper op for dem, før de har fået hele deres åndelige lurvethed lagt for dagen. Lad så alle disse løgnesmede smøre mængden om munden med deres velvise meninger, de ved ikke, at Dike står udenfor og laver sig til at gribe dem med deres kompaner.

Det var ikke alene samfundet som i disse århundreder gik i støbeskeen, også religionen måtte igennem en opløsning, som langsomt, men sikkert forandrede dens karakter. De gamle guder havde mistet holdet i sindene, fordi de nu en gang havde adelens sjæl i sig og ikke kunde tilfredsstille de krav der under den sociale uro og dermed følgende nød rejstes i mængden; utilfredsheden med den fædrene gudsyrdelse viste sig blandt andet i at verden blev fyldt med hvad vi nu vilde kalde religiøse bevægelser; profeter og missionærer forkyndte et nyt evangelium om sjælens frelse og liv efter døden, menigheder samlede sig om budskabet og lod sig ved dramatiske mysterier gennemryste af angst og trøst og betagelse. Lige så konservativ Heraklit er på socialt område, lige så radikal er han hvor det gælder religionen, og han fordeler sin spot ligeligt på den

offentlige og den opbyggelige kultus. Folkets klassikere som Homer er ham en afsky på grund af deres røverhistorier om guder og mennesker; Homers digte burde udelukkes fra offentlige fester, siger han, og han ønsker ham selv pisket ud af alvorlige menneskers forsamlinger. Med foragt ser han på al den gudelige geskæftighed om sig; måske er der en eller anden som har en alvorlig mening med andægtigheden, men de fleste betragter han åbenbart som hyklere eller tøssehoveder. De aner ikke engang hvad Gud er, ellers kunde de ikke stille sig op og bede til støtter, ligesom man vilde give sig til at føre en passiar med et hus. Hvis folk gik i optog og sang salmer til kønsdelene i det daglige, vilde de jo vække forargelse; men bare det sker Dionys til ære og lov, bliver det en andægtig handling. Og når de har forsyndet sig groveligt, bilder de sig ind at de kan rense sig ved at smøre sig med blod, ret som om en der var plumpet i mudderet, kunde vaske sig med det pladder han sad i. Men Heraklit er ikke blidere mod de fromme sjæle som lod sig indvie i mysterier for at finde salighed hinsides; de vil finde at sagerne ser helt anderledes ud end de havde håbet og bildt sig ind.

Den eneste gud han taler om med respekt, er herren i Delphi; hans profetinde forkynder med henreven mund ærlige, alvorlige sandheder, når guden tilskynder hende, så at hendes røst runger ned igennem tiderne; hendes gud taler ikke og skjuler ikke, han giver tegn. I Delphi har Heraklit, hvem eftertiden kaldte sær og uforståelig dunkel, fundet en ånd beslægtet med hans egen; han følte frændskabet allerede ved indgangen, når han læste indskriften: Kend dig selv.

Heraklits værk er tabt; hvad vi har tilbage af minder om hans liv og tanker, er intet andet end fragmenter, der virker som aforismer, og dog danner de tilsammen en sluttet enhed, fordi de alle holdes på plads af en stor grundtanke. Denne Heraklits ledende ide kan udtrykkes i to korte sætninger: der gives to verdener eller to former for oplevelse, den ene er evig, hvilende i sig selv, den anden er uafsladelig skiftende, et hvirvlende jag af fænomener uden nogen bestandighed. Den første verden kalder han ild, og for at forstå hvad han sigter til med denne betegnelse, må man tænke på at ilden for ham ikke var et element, som vi nu siger, end mindre en kemisk proces, men det rene, det hellige, det guddommeligste af alle jordiske åbenbaringer. Den anden verden består af de mange

ting: himmel og jord og alt hvad de rummer imellem sig; i den gives der intet som er noget i sig selv, alt hvad der lever og røres og er i den verden, henter liv og tilværelse fra noget andet, noget uden for sig selv. Der fandtes ikke noget som kunde kaldes retfærdigt, om der ikke eksisterede noget som var uretfærdigt; uden ondt var det gode slet ikke til, uden smærte følte ingen lyst. Sundhed vilde ikke føles som noget kosteligt, om den ikke havde sygdom til baggrund. Det er modsætningerne som skaber oplevelserne og tingene i denne verden; det gode fødes af det onde, mættelse af hunger, hvile af møje. I dybeste forstand adskiller godt og ondt sig ikke i væsen fra hinanden, som det også ses af at de uafbrudt går over i hinanden: det kolde bliver til varmt og det varme til koldt, det våde bliver tørt, og det tørre bliver til væde, liv går over i død, den vågne tilstand i søvn, ungdom i alderdom. Det er ene og alene modsætningen som holder tingene ude fra hinanden, og det er modsætningen som bestemmer om noget skal føles som ondt eller godt. Med sin sædvanlige beske humor henter han en god illustration fra lægekunsten; der brænder og skærer doktorerne i folk og piner dem på alle måder og forlanger penge til for at tilføje dem lige så store eller endnu større plager end sygdommen.

Modsætning eller, som Heraklit kalder den, strid er urprincippet i denne mangfoldighedens verden. Striden, siger han, er faderen som avler tingene og sætter dem til at virke, striden er herskeren som giver dem deres værdighed og opgave; han former dem til det de er, gennem omstændighedernes spil, så at nogle bliver guder, andre mennesker, nogle frie mænd, andre slaver. Det er striden som holder dem i ave og tvinger dem til at samvirke gennem deres egen modstræben, ligesom stokkeslagene der driver kreaturerne hver til sin græsgang. Det er denne stridens tvingende magt, på een gang kamp og lov eller skæbne, som bærer navnet retfærdighed, Dike; den hindrer modsætningerne i at overvælde hinanden og trænge hinanden ud af tilværelsen; uden den vilde lyset stå i fare for at blive opslugt af mørket, smærten af lyst, hunger af overmættelse, og mennesker og dyr udrydde hinanden. Retfærdighedens strænge tugt holder solen i dens bane, og striden lader begivenheder fremgå og fylde jorden. Strid er tilværelsens inderste liv, og om den stansede, vilde verden falde hen i øde og goldhed; den store digter Homer taler som en tåbe, når han udstøder det suk; ak,

om dog kiv og strid blev udryddet blandt guder og mennesker! Eller hvis det ikke er dåresnak, kan hans ord kun være en forbandelse over livet og alt hvad der er til.

Denne strid eller, som vi i den forbindelse vilde sige, spænding skaber altså et inderligt sammenspil mellem tingene. Livet ligner en lyre eller en bue, der netop bliver til et karakterfuldt hele ved at dens to dele stræber bort fra hinanden; den modstræbende forening holder dem fast i en bestemt form og giver dem hver sin bestemte nytte. Livet kan også belyses af musikken, der bliver til ved at modstridende toner, højere og lavere, lyder efter hinanden og gennem kontrasten samles til en melodi. Harmoni gennem disharmoni går gennem altet og giver det sammenhæng i helheden og de enkelte dele, i sammenspil og kontrast, i samklang og skurren, sådan at de mange ting udgør et hele og det hele udgør mange ting, og på dette spil, som illustreres af musikken, beror al skønhed.

Da nu således alt i denne verden henter sit liv fra modsætningen, gives der intet som er, men kun noget som stedse vorder; ubestandighed, forvandling er intet mindre end livets grundlov. Man kan ikke stige ned i samme flod to gange efter hinanden, ti floden er eet med det strømmende, hvirvlende vand, der samler sig og spredes, kommer og går. Som det rettelig hedder om floden, at vi både vader ud i den og ikke vader ud i den, således kan det siges om os: vi er og vi er ikke; det menneske som går ud i vandet, er mig, og det er i samme øjeblik ikke mig. Mennesker mener vel at de kender et jeg som varer ved, ligesom de tror at de kender en flod der uafsladelig strømmer, og en sol som står op og går ned; men jeget er hvert øjeblik et andet, solen er hver dag ny, en ny opblussen af stridende elementer. Omskiftelsen er tingenes liv og deres styrke; de finder deres hvile i at omskiftes og vilde føle det som et trættende slaveri, om de altid skulde blive ved at tjene den samme herre. Man kunde fristes til at tale heraklitisk og sige at lægerne lever højt på den menneskelige trang til forandring — og langt fra hans tanke er det ikke; de dødelige kræver jo en stadig omveksling for at leve, og heri adskiller de sig ikke fra alt andet på jord, der jo ligesom en vælling kræver stadig omrøring, om den ikke skal skilles ad.

I denne verden kan mennesker kun finde mættelse ved at hungre, og derfor er al fuldkommen tilfredsstillelse udelukket på

forhånd; mennesker vilde ikke blive salige, om de fik opfyldt alle deres ønsker, tværtimod, en sådan lyksalighed vilde ophæve al lykke; ti blev sygdom udryddet, var sundhedens glæde med det samme borte, og forsvandt smerten, gik også lysten sin vej. Nydelsen er kun noget betinget, en tilfredsstillelse af de krav som tilfældigt skabes af omstændighedernes spil, og som svarer til den natur modsætningen udpræger alt efter det stof den i øjeblikket har at arbejde med. Mennesket mætter sig med vellyst, fordi det nu en gang er skønhed og gode for ham eller det svar som omverdenen giver på hans væsen. Oksen lægger sig tilfreds til ro, når den har fundet så mange vikker at den kan fylde bugen; hvis man gav æslet valget mellem guld og hakkelse, er der ingen tvivl om hvor det vilde slå sig ned; svinene gasser sig ved at rulle sig i mudder, mens hønsene basker i støv og aske. Hvad der er rent og sundt for den ene, bliver urent og skadeligt for den anden; fisk drikker havvand og trives på det, medens mennesker bliver syge af at svælge det salte vand. Det som kaldes skønhed, er blot en tilfældig balance, der skifter efter hver enkelts synspunkt; den smukkeste abe er hæsli i sammenligning med et menneske, og overfor Gud står mennesket i sin ædleste skikkelse ikke højere end aben i henseende til visdom og skønhed og alle andre egenskaber.

Heraklit fornægter ikke alle disse skiftende fænomener, men han kan i deres form ikke finde noget virkeligt, noget som har sand gyldighed. Alle ting går tilbage til eet fælles: død og liv, vågen tilstand og søvn, ungdom og alderdom slår over i hinanden, og den som ser virkeligheden sådan at han forstår hvad han ser, må sige i en dybere forstand: alle ting er eet, af det ene fremgår alt og af alt det ene. Det vil sige, at der bag den flimrende mangfoldighed står en realitet, noget evigt, som udlader sig i alle de vekslende skikkelser og former.

Det evige er et hele der hviler i sig selv, eller, som han siger, den guddommelige, skjulte harmoni er bedre end den åbenbare. Det ene, ilden, indbefatter hvad der kan deles og hvad der ikke kan deles, det som bliver til og det som ikke bliver til, dødeligt og udødeligt; Gud er dag og nat, vinter og sommer, krig og fred, overflod og mangel eller begær og opfyldelse af begær. Her i stridens verden, hvor enheden er afløst af en nødtørftig harmoni, bliver noget smukt og andet hæsli, det ene godt og det andet ondt, dette rigtigt og

hint urigtigt, og denne adskillelse er jo givet af tingenes natur, fordi de formes under stridens almagt; men for Gud er alting smukt og godt og rigtigt.

De to verdener er imidlertid ikke adskilte som selvstændige sfærer, så at man skrider fra den ene over i den anden på samme måde som man går fra det ene rum ind i det andet; de er heller ikke blot sammenhængende, men snarere at kalde identiske. Den vise, som har oplevet dem begge og har lært at gennemskue det svirrende spil som fænomenerne opfører, han har set at sand virkelighed har kun den ene form, eller at der kun er et eneste til. Gud er dag og nat, vinter og sommer, krig og fred, overflod og mangel; ilden, det evige, altomfattende, rummer hver en af disse muligheder, men den bliver kun til det mangfoldige, til modsætninger, ved at dens rige indhold træder ud og nedfælder sig i begrænsningen med dens strid. Den indeholder savn så vel som mættelse, men savnet bliver først til savn og begær, når det skilles ud af tilfredsstillelsen; det er begæret som skaber verden, og mættelse er dens opløsning og opgåen i ilden.

Det er ilden eller Gud som udgør virkeligheden i alle ting, og modsætningerne er kun fænomener hvori den evige enhed kommer til syne. Heraklit bruger en lignelse som ikke er meget forskellig fra det billede som faldt Inderen naturligt: når man lægger forskellige arter røgelse på ilden, bliver flammen ikke en anden for hver gang man skifter røgelse, men folk giver ilden navn efter de forskellige dufte som forbrændingen udsender. Således er det med verden: sommer og vinter, nat og dag, strid og fred er blot dufte af det evige — om vi skal udføre Heraklits billede.

Denne udfoldelse går for sig efter en bestemt orden; vi hører, at Heraklit lærte en udvikling led for led fra ild til vand eller hav og derfra videre, delvis til jord og delvis til hed vind. Ved disse ord har han naturligvis ikke tænkt det samme som vi må tænke, når vi gentager dem; de er nu blevet meningsløse, da de dækker over en erfaring der er os fremmed, og intet af disse ord kan blot tilnærmelsesvis oversættes på moderne sprog; vi kan kun forklare deres indhold, men vi kan aldrig genskabe det omfattende, levende hele som de var, og derfor går nødvendigvis kraften i ordet — og i tanken — tabt. I vor kultur grupperer vi jo vore forskellige oplevelser efter et helt andet skema end Grækerne; det er egentlig ikke

ordene som er blevet forvandlede, men tingene selv: luft og vand er først blevet til elementer, en slags gennemsnitsstoffer, og senere igen yderligere til processer. Men skal vi følge hans tankers flugt, også deres sving ud over samtidens horisont, må vi dog kende udgangspunktet. Ilden var i samtidens erfaring Gud eller guddommelig, en ren og hellig magt der ikke tålte at noget besmittet eller usundt kom i dens nærhed; den kunde, ret anvendt i ritus, tjene til at lutre mennesker og ting fra synd og skyld, fra pest og smitte og rejse livet i dem til ny kraft. Havet, de livgivende vande, var alttings moderskød, det var fyldt med kim, frodigt med fødsel og vækst, det var stjernernes hjem. Skabelsen betyder at livet spirer op af det almene til enkeltvæsener, og når den er kommet i drift, skrider den frem i en kæde, længere og længere ud i fænomener; fra sin undfangelse kan livet føres ud i to retninger, nedad mod det tunge, legemlige eller materielle og opad i det åndelige, det lette og lyse, luftige og tørre. De enkelte menneskesjæle stiger, i Heraklits sprog, op som en fordamning af vandet.

Heraklit har tydeligt nok tilkendegivet sin mening om denne udfoldelse i form og mangfoldighed, at den er en nedgang og forringelse; han kalder den ligefrem for død. Livet her på jorden er en død i sammenligning med det sande liv; for sjælen er det død, selv om det føles som lyst, at gå ind i vandenes undfangende proces og få en selvstændig tilværelse. Når mennesket slår sine øjne op, er han fyldt med begær efter at leve; han forstår ikke at den lyst som driver ham, er higen mod døden, og ustanseligt avler han børn til at gå gennem døden; men det er ikke nok at undergang følger på undergang og avler ny undergang, livet er i sig selv død. Alt hvad vi oplever i vore vågne øjeblikke, er ikke andet end forgængelighed, ting som er ved at blive til og atter opløses, og derfor siger han med et af sine uoversættelige ordspil: "buen hedder liv, men dens gerning er død," idet han leger med samklangen i to omtrent ligelydende ord, *bios*, hvoraf det ene betyder liv og det andet bue. De endelige fænomener, evig skiftende som de er, har deres existens i at de uophørlig går frem i en døds-kæde. Tingene lever ved at dø over i hinanden, eller, som han fyndigt udtrykker det, de lever hinandens død; vandet er jordens død, og jorden er vandets død. De udødelige og de dødelige er kædede sammen, idet de lever hinandens død og dør hinandens liv; menneskenes liv er

blot en omvending til død af gudernes tilværelse, og deres er en omvending til noget som kan kaldes liv i forhold til vor daglige død. Muligvis har også Heraklit stillet de to tilstande der populært kaldes liv og død, i vekselvirkning med hinanden, sådan at menneskene dør livet for at gå over til skyggeriget og lever døden ved at genfødes i solens land; sikkert er det ikke, da Heraklits tanker på dette punkt er blevet forplumrede ved at gå gennem senere tiders teologer, der, hvad enten de nu var kristne eller ikke, så beviser for sjælens udødelighed alle vegne og brugte alt hvad de faldt over, som tekst for deres yndlingsprædiken: livet efter døden. Man kommer måske også til at tænke på Euripides' ord: hvem ved, om ikke dette som kaldes at være død, er at leve, og det at leve er at dø. Euripides er religiøst hvad man nu vilde kalde en søgende sjæl, der nok føler hvad han ikke kan tro, men ikke har klare begreber om hvad han skal tro i stedet, og helt umuligt er det ikke, at han er blevet styrket i ånden ved at læse i den gamle ephesiske profet; men i hvert fald har ordene forskudt sig under indflydelse fra den pietistiske fromhed fra mysterierne, som man ser af tilføjelsen: de dødelige har her på jord allehånde plager, men de døde lider hverken af sygdom eller andet ondt.

Døden hersker gennem alt hvad der er til, fordi det at leve er en begrænsning af virkeligt liv. Jo længere mennesket graver sig ned i denne endelige tilværelse, des dybere væves han ind i døden; jo mere han læmper sig efter det tilfældige i sin natur og lader sig binde af dens krav, des afmægtigere bliver han. Dødens magt sidder i begæret og lysterne, og derfor kunde det med rette siges, at det er en vellyst og det er en død for sjælen at blive skabt; de to ord udtrykker samme sag, den enkeltes opvågnen til at være sig selv og begære livets nydelse for sig selv. Jo mere mennesket lader sig overmande af sit begær, og jo dybere han derved lader sig lokke ned i endeligheden, des blindere bliver han, og jo tørrere og klarere han kan bevare sin sjæl, des højere visdom har han inde. Med sin underfundige — og alt andet end godmodige — ironi siger Heraklit: en fuld mand, hvis sjæl er gennemblødt, raver blindt omkring og lader sig lede af et barn; han er gennemtrukket af hin undfangelsens vellyst, den enkeltes nydelse ved helt at være sig selv og følge sin natur. Mennesket har svært ved at kæmpe mod sit begær, men han betaler med sin sjæl for livets lyst.

Livets grænser kan drages videre og snævrere. Det vi ser og oplever om dagen, er en død, men det vi går igennem under nattens hvile, er endnu mindre virkeligt, det bliver kun drømme, ti i søvnen snævres sjælen ind til at leve i en verden for sig selv. Søvnens grænser op til døden, og det vågne liv grænser op til søvnen; i en ubrudt sammenhæng strækker døden sig gennem søvnens port ind i drømmens baggård og videre ned i skyggeriget. Men overalt, i den bevidstløse slummer så vel som i dagens rastløse arbejde, er mennesket et led i skæbnen, stridens eller modsætningens kæde; altid virker han med i dødsprocessen.

Mange mennesker snævrer med vilje deres liv ind til en slags drømmetilværelse, som de arrangerer efter egen lyst og tilbøjelighed. De vil ikke vide af noget andet end det som behager dem, og så bygger de sig en privat verden, hvor de kan skalte og valte efter deres eget hoved ganske som i drømme; livet gør de til en barneleg, hvor de lader som om alting var til for at more dem, og de bliver højst forbavsede og fornærmede, når verdensordenen slår deres legetøj i stykker. De kender ikke anden visdom end løse meninger og huskud der falder sammen med kære illusioner, og sætter mest pris på folk som taler dem efter munden og leder dem ned i større forblindelse — trækker dem efter hornene til slagtebænken som kvæg. Den ethos — menneskets habitus eller karakter — som mennesket har, siger Heraklit, er hans gud, og når så mennesket gør egensind og egenvilje til sin gud, føres han længere og længere bort fra sandheden. At retfærdigheden, Dike, i alt hvad der sker, har sine hævnende ånder ude på jagt efter drømmetåber, har de ikke nogen anelse om.

Den store hob kender ikke nogen højere lykke end at ligge med proppet bug som kvæget og fordøje, siger Heraklit bidende; modsætningen til det enfoldige snæversind finder han hos ædlingen, som har både vidde og højhed i sine tanker og vælger et udødeligt ry fremfor de forgængelige ting.

Disse væsener og ting som er trådt ud af ilden, det evige, for at leve deres eget stridsbårne og skæbnebestemte liv, kan aldrig vikle sig ud af deres ophav, så vist som de jo ikke har fået nogen bestandighed i sig selv. Stedse bliver de opsuget i den helhed hvorfra de er udgået; de folder sig ud og spiller for en tid i dødens omskiftelser, men derpå synker de tilbage og går op i ilden ifølge

den samme lov og nødvendighed som gav dem en egen form. Skabelsesprocessen eller verdensudviklingen er en stadig udveksling, som guldet veksles for varer og varer for guld; op og ned, fra ilden udad i mangfoldigheden og fra mangfoldigheden opad i ilden; det er en og samme begivenhedsrække som gentager sig, og den egentlige virkelighed i processen er forvandlingen: den lov der tvinger formerne til at danne sig gennem en stedsevarende død. Menneskenes øjne er for optaget af de mange skiftende former der fylder verden ud fra horisont til horisont, til at de kan følge tingene, sådan som de går igen fra mangfoldighed til enfold og fra enfold til mangfoldighed. De fleste af de dødelige er at ligne ved dag-driverne, som står uden for valkerens værksted og måber ved at se på skruegangen; den danner vide ringe, mens den går rundt og rundt, men disse ringe er intet andet end bevægelsen nedefra opad. Det krumme og det lige bliver det samme: cirkelfigurerne og de lige linjer er identiske i bevægelsen.

Alt udgår fra ilden, og alt vender tilbage til ilden og ender i den brand som indeholder livets fylde og overflod. Om Heraklit har tænkt sig at verden gik gennem tidcykler, hvor indholdet skiftevis udfoldedes i skabningen og toges tilbage eller ophævedes, er ikke let at afgøre, da de ord som kunde tyde på en sådan rytmisk katastrofe, er gået gennem sene hjærner og da fornemmeligst gennem kristne hoveder, der jo på forhånd havde begreberne parat om hvad en ild hinsides jordelivet er anvendelig til. En kirkefader citerer Heraklit som følger: lynet, det vil sige ilden, har alt i sin styrende hånd, og ilden vil komme over alle ting, dømme dem og betvinge dem. I disse ord ligger ikke andet end at ilden er alherskeren, det rationelle ophav til hele verdensudviklingen, og den sande virkelighed hvori fænomenerne forsvinder. Den fromme forfatter er naturligvis på pletten med kødets opstandelse og verdensdommen ved ild som en passende fortolkning af hedningens profeti; men han giver selv korrektivet ved at indføje den rent heraklitiske tanke, at skabelsen er begær — mangel og hunger — og verdensbranden mættelse, overflod. I og for sig er der ingen vanskelighed ved den antagelse, at Heraklit har forudsat en rytmisk opblussen og udslukkelse af verdensaltet; en sådan verdensbrand vilde ikke være andet end et udslag af den uafsladelige udfoldelse og opsugen i ilden som finder sted; men der er intet i de overleverede

ord af Heraklit som giver os ret til at lægge en sådan tanke ind i ham.

Det evige hviler i sig selv, og om det kan ikke siges andet end at det er, både i sin udfoldelse og i sit inderste væsen. Det er ikke skabt af noget menneske eller af nogen gud. Det har altid været, er nu og vil altid vedblive at være, som ilden der flammer op og slukkes alt efter sin egen iboende lov. Den lader sig benævne med navnet Zeus, og den vil ikke bære navnet Zeus, siger Heraklit; om man vil kalde den guddommelig eller ikke, bliver ligegyldigt, da de folkelige bestemmelser af Gud ikke slår til. Så vidt vi kan skønne, har han selv knyttet sin tanke til den gængse sprogbrug og udnyttet den stemning ordet havde i det religiøse sprog, ved at kalde den evige ild for Gud. Han sætter det evige uden for og over det gængse kleresi af guddomme. Hvad han mente om dem, har han klart udtalt; lige så lidt som Inderen benægter han deres existens, de er blot et udslag af det evige på samme måde som de dødelige mennesker; de skaber ikke, men er selv blevet til ved den stridens lov som gør nogle til guder, andre til mennesker, disse til frie og hine til trælle. Når det derfor fremhæves i traditionen, at Heraklit havde sagt der var fuldt af guder overalt, da må der have været en særegen heraklitisk dybde i udtrykket, som fik folk til at studse; de var jo ellers fortrolige nok med den tanke, at man løb på guder hvor man så kom hen i verden. Hvad de lærte af den ephesiske vismand, var noget andet end ærefrygt for de store og små guddomme der boede i huset og bakkerne og floderne; han har talt om noget der gennemtrængte alt og åbenbarede sig i hver eneste lille bevægelse og forandring.

Ingen kan nogen sinde komme så langt ud i endeligheden eller i sin private verden, at han falder ud af ilden, det evige og uforanderlige eller Gud. Det virker i ting og mennesker, men egentligst åbenbarer det sig i loven, modsætningens og stridens lov, nødvendigheden og retfærdigheden, som holder tingene sammen, tvinger dem til at virke mod hinanden og derigennem sammen med hinanden. I den forbindelse hentyder Heraklit til livet som det vise, ikke en som har visdom, men visdommen, harmonien, der også kan kaldes *logos*, det fornuftige, rationelle — det eneste vise. På samme måde som *logos* åbenbarer sig i naturen, giver den sig også til kende i de borgerlige love, der tvinger de stridige viljer sammen i en helhed.

Samfundets form er intet andet end et udslag af livets inderste væsen, og derfor bør et forstandigt folk kæmpe for sine love lige så tappert som den forsvarer sine bymure mod ydre fjender. For aristokraten Heraklit var loven identisk med den gamle retsorden, da de menige borgere uden kny lystrede deres naturlige førere, de adelsbårne fyrster; lov, det er at lyde een herskers vilje, siger han, og det ligger givet i hans tanke, at denne sætning både kan gælde menneskets sande forhold til det evige og menneskers lydighed mod den gode, borgerlige orden, som er et udslag af verdensloven. Efter hans mening var demokratiet et grelt eksempel på de rå menneskers lyst til at lave sig en privat verden efter deres eget hoved, hvor de fik deres smålyster tilfredsstillet. Den gamle adelige stat var et billede af det fornuftige, altså af evigheden; pøbelens selvstyre skyldtes overmod og selvgodhed, og slig hybris skulde man være meget ivrigere til at slukke end ildebrand i gamle huse; var folk så fornuftige, at de kom løbende med vand, så snart de hørte der var ildebrand i gaden, så burde de også vide at en slig hybris er værre end nogen ildløs, og rappe sig med at få den slukket på stedet.

Heraklits sikre beskrivelse af forskellen mellem enhed og modsætning vidner om at han kendte den af egen erfaring; han skildrer hvad han har oplevet. Lige så lidt som Inderen har han fået sin visdom gennem spekulation; det mærkes tydeligt nok på hans ord, at han har stønnet under stridens hvileløshed og har åndet ud i enhedens hvile; selve grundtanken i hans lære er udtryk for en dyb, lusefyldt fornemmelse af helhed og harmoni. I denne erfaring fik han et stade hvorfra han kunde overskue verden og skelne det uvirkelige i dens rastløse, hvileløse omskiftelse, medens mennesker i almindelighed har mangfoldigheden så nær inde på livet, at den behersker alle deres tanker og blænder deres øjne ved sin svirrende flagren. Han tager lidenskabeligt parti for den ene livsform mod den anden. Livets vigtige alvorsmine kalder han barnevigtighed; tiden er en dreng der leger brætspil og rykker rundt med brikkerne — barneleg og barneregimente til hobe. Det vise menneskes bestræbelse må gå ud på at hæve sig op over disse barnestreger.

Evigheden er ikke en sfære uden for døgnen, men en livsform som mennesket kan blive delagtig i og føle som sin. Selv om de fleste ikke når til en sådan overlegenhed, er det dog muligt for et fribåret menneske at nå frem til erkendelse og lade sig frigøre af

den. Hvad Heraklit har tænkt om vejen som skal vandre til frihed, og om midlerne til at finde vejen, får vi intet direkte at vide om; men hans ord indeholder dog så mange antydninger, at vi vel nogenlunde sikkert kan genopbygge hans visdom. De fleste bliver hængende i enkelttingene og ender med at spærre sig selv helt inden for deres egen snævre horisont; en sådan privat klogskab kalder han for epilepsi, der blænder øjet og lader det se tingene i en falsk skikkelse.

Den som er sund eller vil være sund, må bryde igennem det mangfoldige og optage helheden; det fælles, det almene. Med dette ord vil han udtrykke ikke alene det almengyldige, men dybere endnu, selve grundlaget for tilværelsen. Det almene er grundloven, sådan som den giver sig til kende i alt hvad der eksisterer, nemlig at livet er strid og modsætning; men den som har forstået så meget, ser også videre, at loven er en åbenbaring af ilden under alle fænomener. At se det almene betyder da først at se det evige i mangfoldigheden og derpå at se mangfoldigheden i det evige, sådan at den forvandles til det skin den er. Det er menneskets pligt at lyde det almene, hedder det, og dette ord kan forstås og må vel forstås i to stadier: at lyde loven i det daglige liv og at lyde den helt til ende, så at man løftes op til indsigt og delagtighed i det guddommelige, fornuften som den der styrer alt uden undtagelse.

Mennesket må vinde sandhedens egen styrke og frihed ved at gøre sig til eet med sandheden, således at evighedens lov, dens logos, er sjælens egen logos. Fejlen hos den gemene mand er den, at han slet ikke kan få syn på loven, skønt den stikker ham i øjnene hvert eneste øjeblik i hver en ting der sker; og selv når en mand som Heraklit udlægger den rent og purt — eller rettere, udtaler logos selv — kan almindelige mennesker ikke forstå hans ord, fordi de vil have at de skal stemme med deres egne private ønsker. Alle vegne er det personlige ønsker og begær som blinder mennesker, og før der kan være tale om virkelig erkendelse, må man frigøre sig for denne trældom under øjeblikkets tilbøjeligheder og komme til den indsigt, at man ikke vinder lykke ved at få alle sine ønsker opfyldt. Heraklit har samlet frihedens leveregel i et ord: at tale og handle i overensstemmelse med naturen, det virkelige, det er visdom, og at øve selvbeherskelse, det er den store dyd. Kend dig selv, søg indsigt i hvad der er dit sande liv og dit virke-

lige gode, og lev derefter som herre over dig selv, ikke som træl under indskydelser. En nærmere forklaring på ret sind og ret handling får vi gennem en notits hos Clemens fra Alexandria, der siger at Heraklit satte målet for menneskelig stræben i tilfredshed, hvad der vel må betyde at tage imod tingene, men ikke lade sig beherske af dem; en anden forfatter fra sen tid ved også, at Heraklit satte tilfredshed i steden for nydelse; når han så deraf uddrager den slutning at Heraklit forandrede navnet, men bevarede realiteten, giver han sig selv attest for at han ikke begreb meget af hvad han læste eller hørte.

Men denne frigørelse for trældom under begæret kan dog efter Heraklits forudsætninger kun blive begyndelsen til indsigt; visdom indbefatter også en højere erkendelse. Af hvad art den er, må vi til en vis grad selv finde ud af ved antydninger. At erkendelsen tager sanserne til hjælp, ligger i sagens natur; for at fatte loven er det nødvendigt at iagttage fænomenerne nøje og grundigt. Når Heraklit synes at prise syn og hørelse som højere sanser, kan det vel betyde at han foretrak dem for følelsen som mere pålidelige og uafhængige vidner om realiteter; i en anden sætning udtaler han, at øjet er mere trofast end øret, hvor meningen kan være den, at man bliver klogere ved selv at iagttage end ved at høre efter hvad andre meddeler. I disse udtalelser ligger i hvert fald ikke nogen mistro til sanserne — hvad senere skeptikere læser ud af dem til egen opbyggelse; alt kommer an på om mennesker forstår at gøre den rette brug af deres ævner. Hvis de har grove, plumpe sjæle, da er deres øjne dårlige vidner, siger han udtrykkelig.

Den erfaring bliver først til visdom, når sansernes vidnesbyrd samles og gennemlyses af forstanden, så at oplevelserne ikke klattes bort i tilfældige stemninger, men samles til et hele. Mennesket bliver viis og fri derigennem at han ved tankens hjælp trænger ind til kernen, loven, og klarlægger at alle fænomener er afhængige af en stor realitet, der styrer alt, eller, som han også siger, der har magt så langt dens vilje rækker, slår til overalt og mere end slår til. En sådan indsigt er tilgængelig for alle, ti den ligger givet i sjælen, i tanken selv, og når den gemene hob aldrig når til at leve mennesket værdigt, kommer det af at menneskeheden ikke bruger sin fornuft, men lever et øjebliksliv uden nogen sinde at samle sin erfaring sammen til et hele. Menneskene er aldrig rigtig vågne;

hvad de oplever, glider løst af dem, ganske ligesom drømmene, der glemmes ved opvågningen. Skal der være fornuft i ens tale, må man befæste sig selv med det almene som går igennem alt, så stærkt, nej stærkere end en stad befæstes med sin lov.

Det er oplysende for sammenhængen i Heraklits tanker, at han med sin sædvanlige lyst til at lege med sproget spiller over en tilfældig lydlighed mellem ordet "almen" og ordene "med forstand". Det er alment eller livets grundlov, *xynon*, for alle at øve selvbeherskelse, og når man vil tale med forstand, *xyn nooi*, må man befæste sig med det som er fælles for alt, grundloven i alt, *toi xynoi*.

En sådan virkelig visdom kan man da ikke nå ad de veje mennesker almindelig går; den ligger ikke i forlængelse af gængs viden og lærdom. Heraklit udøser sin spot over åndens stormænd, som tror sig selv så kloge som om de havde slugt alverdens visdom, men ikke engang kan forstå sandheden, hvis man forklarer den for dem; han skåner ingen, hverken gamle, hæderkronede digtere som Homer og Hesiod eller moderne filosoffer som Xenophanes og Pythagoras. De gransker denne verdens mangfoldighed, siger han, og sætter en ære i at vide mangt og meget, og man må indrømme dem, at hvis mennesket kunde nå til målet ved at dyngte kundskaber op i hjernen, vilde de være vismænd. Men den eneste belæring man høster af deres skrivelser, er dog den, at mangtviden fører ikke til sand indsigt. Således ærer Grækerne Hesiod som en stor lærer, fordi han vidste så meget, ti han beskriver gudernes fødsel og verdens ophav og mange andre ting; men det vigtigste har han ikke mindste begreb om; han lader dagen blive født af natten og ved ikke engang at dag og nat er et og det samme. Den sædvanlige lærdom om verdens fænomener som har kurs i den dannede verden, karakteriserer han spydigt med en anekdote om Homer, dengang han lod sig gøre til nar af nogle drenge, som han overraskede på lusejagt. Hvad er det I jager, spurgte den gamle, og de skarnsknægte svarede ham: hvad vi får øje på og fanger, det lader vi ligge, og hvad vi ikke ser og ikke fanger, det tager vi med.

Den sande erkendelse, som leder til frihed, kan man ikke lære eller spekulere sig til. I alt hvad de lovpriste digtere og tænkere har røbet af deres visdom, savner Heraklit det afgørende, nemlig for det første, at virkelig indsigt er en erfaring, der vindes ved skarp

iagttagelse og klar, uhildet tænkning, for det andet, at den forudsætter et højere syn. Han har nøksom betonet hvor nødvendigt det er at man frigør sig for traditionen, dette blot at tro og gøre sådan som vore forfædre har troet, og at se med egne øjne og lide på sine sanser i steden for at løbe efter digt og løgn, fantasier og myter; men erfaringen bliver jo først frugtbar, når man af iagttagelserne uddrager deres iboende sandhed og ikke opløser dem i en vælling af egne kløgtige tanker. I filosofiens spekulation lige så vel som i digterens myter og historier og i hverdagsmenneskets sunde sans ser han blot en snæver privat eller individuel mening, et system som den enkelte laver sig efter sine egne kære ønsker, fordi han mangler mod og redelighed til at se sandheden, den almen-gyldige lov, i øjnene og foretrækker at bruge erfaringen til at rede en seng for lysterne. Men videre er sandheden også, som han siger, adskilt fra alt andet, den er noget for sig selv, af sin egen art, og dermed har han tilstrækkeligt antydnet, at den ikke er noget man jævnt og gradevis kan skride op til; den kræver af sandhedssøgeren ikke blot et nyt synspunkt, men et nyt standpunkt, hvorfra han oplever sig selv og verden på en anden måde end hverdagsmennesket. Denne udtalelse om sandhedens enestående art belyses af et fragment som peger ud over simpel erfaring til et gennembrud eller en fornyende oplevelse, idet han siger, at uden håb — eller forventning — finder man ikke det som man aldrig vilde håbe eller forvente; ti ingen søgen, ingen vej fører frem til det ukendte, uopsporligt som det er. I sammenhæng dermed står et ord som den fromme hedning Plutarch og den lidt mindre naive kristen Clemens fra Alexandria har draget sig til nytte hver på sin måde; Plutarch, som holder sig nærmest til teksten, beråber sig på den gamle profet, når han hævder at mennesker går glip af det guddommelige, fordi de mangler tro. Heraklits mening har vel været den, at mennesker er for sløve og selvoptagne til at kunne undvære illusioner og søge efter det som er oven over både håb og frygt.

Den der håber det uformodede og stræber ud over det opnåelige, han finder den skjulte harmoni og den guddommelige fornuft, der går lige så langt ud over menneskelig visdom som mandens tale går ud over barneleg. Man kan forstå at Heraklit, som traditionen melder, har elsket det delphiske valgprog: kend dig selv. Med en egen vægt falder hans bekendelse: jeg har søgt mig selv. I

sit eget indre har han til syvende og sidst fundet løsningen på livet; han har, som han selv siger, opdaget at sjælens grænser ikke er til at finde, selv om man går ud til alle sider; så dyb er dens logos, føjer han til, en logos som har vækst i sig. Om sjælens logos siger han også at den har vækst i sig selv; der finder virkeligheden sig selv.

EIN LEHRSATZ DER ETYMOLOGISCHEN
WISSENSCHAFT GEPRÜFT

VON

ERIK ROTH
(LUND)

Was die Sprachwissenschaft an unbestrittenen, endgültig festgelegten Gesetzen für die Entwicklung ihres Objektes besitzt, ist bekanntlich recht wenig. Diese Tatsache steht in einem gewissen Widerspruch mit der Aussage des berühmten Sprachforschers Hermann Paul in § 3 seines Werkes *Prinzipien der Sprachgeschichte*⁵ (1920), wo es heisst: "Es gibt keinen Zweig der Kultur, bei dem sich die Bedingungen der Entwicklung mit solcher Exaktheit erkennen lassen als bei der Sprache, und daher keine Kulturwissenschaft, deren Methode zu solchem Grade der Vollkommenheit gebracht werden kann wie die der Sprachwissenschaft". Die Richtigkeit von Pauls Ansicht zugegeben — dass der heutige Stand der Sprachwissenschaft in grösserem Ausmasse von der Erreichung jener Exaktheit und Vollkommenheit der Methoden zeuge, lässt sich schwerlich behaupten. Wie schwankend noch vielfach der Boden der Erkenntnis ist, geht aus solchen wissenschaftlichen Fragestellungen des 20. Jahrhunderts hervor wie "Gibt es Lautgesetze?", "Gibt es Lautgrenzen?", "Gibt es Mundarten?". Trotz dem Skeptizismus gegenüber sprachwissenschaftlichen Begriffen und Gesetzen, den diese und ähnliche Fragen bekunden, hat die Forschung gewisse Grundsätze gezeitigt, die, wenn auch nicht durchweg anerkannt, doch als Arbeitshypothesen allenthalben verwendet werden. Beobachtungen an den Lauten haben gezeigt, dass Veränderungen unter gewissen Bedingungen gleichmässig oder gesetzmässig vor sich gehen. Diese Beobachtungen haben in der Lehre von der Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze ihren fundamentalen Ausdruck gefunden. Der Streit, der sich um diesen Lehrsatz entspann, ging wesentlich um ihre Formulierung. Wohl ist dieser Streit noch nicht völlig geschlichtet, es darf wohl aber als eine in der heutigen Forschung weit verbreitete Ansicht hingestellt werden, dass dieses berühmte Gesetz der Junggrammatiker zu Recht besteht, wenn man, wie auch diese es taten, von der

ausnahmslosen Wirkung solche Fälle absondert, die von zufälligen und variablen Faktoren psychologischer und gesellschaftlicher Art (Analogie, Volksetymologie, Sprachmischung, Mode usw.) abhängig sind. Dass man in jüngster Zeit, nicht zumindest dank der deutschen und romanischen dialektgeographischen Forschung, in der Kenntnis dieser "Störungen" der Lautgesetze weiter fortgeschritten ist als vor 50 Jahren, ist wohl aber kein genügender Grund dafür, "La faillite de l'étymologie phonétique" (Gilliéron 1919) zu verkündigen.

Wenn wir also hinsichtlich der Laute berechtigt sind, von gewissen allgemeinen Tendenzen zu sprechen, die den Charakter von Gesetzmässigkeit annehmen können, hat dasselbe nun auch für die *Bedeutungen* Geltung, d. h. gibt es allgemeine Tendenzen der menschlichen Psyche und der menschlichen Handlungen, die bewirken, dass die Bedeutungen sich gesetzmässig entwickeln können? Die moderne semasiologische Forschung war bestrebt, eine Gesetzmässigkeit dieser Art festzustellen, es gilt von der Semasiologie aber in weitaus höherem Grade als von der Lautlehre, dass sie sich noch vielfach auf dem Standpunkt des Tastens befindet. Man hat hier noch stärker das Gefühl, sich auf schwankendem Boden zu befinden. Schon die Terminologie ist unklar und uneinheitlich. Die Frage, was man unter "Bedeutung" zu verstehen hat, wird von Anhängern verschiedener sprachpsychologischer „Schulen“ verschieden beantwortet. Niemand wird aber die Möglichkeit verneinen wollen, auch für die Bedeutungsentwicklungen Gesetze aufzustellen. Da die Bedeutungen an die Menschen gebunden sind, wird man zugeben müssen, dass Bedeutungsentwicklungen als gleichmässig oder gesetzmässig erwiesen werden können in dem Masse, wie die konstanten Tendenzen des menschlichen Gedankens und die fortschreitende Differenzierung des menschlichen Lebens sich als gleichmässig oder gesetzmässig festlegen lassen. In welchem Ausmasse dies gelingen wird, wissen wir freilich nicht.

Es ist unter diesen Umständen ohne weiteres klar, dass eine kombiniert laut- und bedeutungsgeschichtliche Forschung, wie die *etymologische* es ist, ein gefährliches Unternehmen sein muss. Beschränkt sich die wissenschaftliche Wortforschung auf die Aufgabe, die historisch belegten Wörter und ihre Bedeutungen systematisch zu ordnen, so ist die Gefahr des Irrs nicht allzu gross,

bestrebt sie sich aber, wie unsere Etymologen meistens tun, konstruierte Grundformen und Grundbedeutungen anzusetzen, so steht und fällt sie mit der Richtigkeit oder Unrichtigkeit der von ihnen herangezogenen lautlichen und semasiologischen Gesetze. Was jene betrifft, so haben sie oft die Gestalt einer exakten, kontrollierbaren Formel, vor der man sich gerne beugt. Nicht so diese. Wie oft stösst man in den Wörterbüchern nicht auf die kategorische, aber unbewiesene Behauptung: "Die Grundbedeutung ist so und so . . .", eine Behauptung, für deren Richtigkeit einzig die Autorität des Urhebers bürgt. Hier von Exaktheit und Objektivität zu reden, wäre Selbstbetrug. Gegenüber der Art manches Etymologen, unter den historisch belegten Bedeutungen eine auszusuchen, die zur Generalbedeutung erhoben wird, oft ohne anderen Grund, als dass diese Bedeutung die in historischer Zeit häufigste ist und dass nichts dagegen zu sprechen scheint, dass die anderen aus dieser haben erfließen können, ist man vom wissenschaftlichen Standpunkt aus berechtigt, sich skeptisch zu verhalten. Es genügt nicht, auf die Tatsache gestützt, dass der Bedeutungswandel nach gewissen Arten gruppiert worden ist, wie u. a. nach den Kategorien Erweiterung, Verengung, Uebertragung, zu sagen (oder meistens stillschweigend anzunehmen): weil diese Bedeutung durch Verengung aus jener erklärt werden kann, so ist jene die älteste. Als ob die theoretische Möglichkeit nicht bestünde, dass jene sich durch Erweiterung aus dieser entwickelt hätte! Hier muss eine andere Argumentierung hinzutreten.

Ich nehme ein Beispiel. Zu den Errungenschaften der etymologischen Forschung, die den Charakter von Allgemeingütern erhalten haben, gehört die folgende: die Bedeutung 'achten auf' (Nuancen: 'hüten, pflegen, sorgen für, schützen') hat sich zu der Bedeutung 'füttern, ernähren' verengt. Dass wir es hier wirklich mit einem allgemein anerkannten *Lehrsatz* zu tun haben, zeigen die folgenden Literaturangaben: Adeline Rittershaus, Die Ausdrücke für Gesichtsempfindungen in den altgermanischen Dialekten (1899), S. VIII, Deibrück, Synkretismus (1907), S. 36 unten, Berneker, Slav. etym. Wb. 1 (1908—13), S. 398 oben, Lidén, Finnisch-ugrische Forschungen 11 (1911), S. 124 oben, Walde, Vergl. Wb. der idg. Sprachen Bd 2 (1926), S. 498 (**ser-*'sorgend

Obacht geben': aksl. *chrana* 'Speise'), Slotty, Idg. Forschungen 46 (1929), S. 369. Ist nun dieser Lehrsatz an der Hand 1) der semasiologischen Prinzipienlehre, 2) der geschichtlichen Tatsachen des fraglichen Wortmaterials als richtig zu erweisen? Gehört er mit Recht zu den sicheren Ergebnissen, die die Sprachwissenschaft in mühsamem Kampf errungen hat?

Wir haben zuerst zu prüfen, ob die angesetzte Entwicklung 'achtgeben auf' > 'füttern' als eine Spezialisierung einer Bedeutung bezeichnet werden kann. Mit Spezialisierung oder Verengung einer Bedeutung wird nach einer verbreiteten Auffassung eine Verengung des Bedeutungsumfanges gemeint, die in der Weise geschieht, dass ein akzessorisches Element der Bedeutung zum festen Bestandteil der Bed. wird.¹ Ist nun 'füttern' ein an die ursprüngliche Bedeutung 'achtgeben' gebundenes akzessorisches Element gewesen, das konstant geworden ist? Wie soll man sich dies vorstellen? "Der Indogermane der Ursprache hatte auf allerlei Dinge achtzugeben, namentlich auf seinen Viehbestand: er musste dafür sorgen, dass es sich nicht verlief, in Gefahren durch wilde Tiere und anderes geriet, nicht hungerte und dürstete. So verband sich gerade in dieser Sphäre . . . mit dem Begriffe des 'sorgen für' meist der des Ernährens."² Also, nehmen wir an, dass "der Indogermane der Ursprache" einen allgemeinen Begriff "achtgeben" besass. In einem Satze: "gib acht (auf deine Interessenssphäre)" sollte nach obiger Auffassung die Bedeutung 'auf das Vieh achtgeben' = 'das Vieh füttern' aufkommen und konstant werden. Analog wäre dann: "gib acht auf dich selbst" > "iss", "gib acht auf den Acker" > "dünge" usw. Wir hätten uns also den "Indogermanen der Ursprache" als einen Mann vorzustellen, der in der dämmernden Epoche der Sprachschöpfung sich mit Achtgeben auf "allerlei Dinge" beschäftigt und diesem Achtgeben sprachlichen Ausdruck gab. Ich enthalte mich eines Urteils, habe aber die Frage zu stellen, was vom Gesichtspunkt der Prinzipienlehre der Semasiologie aus hindern sollte, anzunehmen, dass bei dem "Indogermanen der Ursprache" eine seiner zentralsten oder warum nicht *die* zentrale Tätigkeit, von der sein Leben abhing, mit einem Namen benannt wurde und dass ihm in einem Satze "füttere das Vieh" die Nebenvorstellung 'sorge

¹ Hj. Falk, Betydningslære (1920), S. 88.

² Slotty, Idg. Forschungen 46, S. 370.

für, pflege, gib acht auf, schütze das Vieh' zum Bewusstsein kam. Der erste Schritt zur Bewahrung des Viehbestandes war doch das Weiden, die Fütterung.

Ich prüfe nunmehr die Gültigkeit der These " 'achtgeben' durch Verengung der Bedeutung > 'füttern' " an der Hand einer anderen Formulierung des Gesetzes der Bedeutungsverengung. In den Indogermanischen Forschungen 18(1905/06), S. 232 sagt Meringer: "Ein Wort erweitert seine Bedeutung, wenn sie vom engeren in einen weiteren Verkehrskreis tritt; es verengert sich, wenn es vom weiteren in den engeren tritt". Welches wäre bei dem "Indogermanen der Ursprache" der weitere Verkehrskreis gewesen, woraus die Wörter in einen engeren getreten wären? Ist denn die "ursprachliche Familie" nicht der enge Verkehrskreis $\kappa\alpha\tau' \acute{\epsilon}\xi\sigma\chi\acute{\eta}\nu$? Niemand wird in Abrede stellen, dass die Bedeutungen sich erweitern in dem Masse, wie die Erfahrungen, die soziale Situation der Menschen sich erweitern, komplizierter werden. Die Schlussfolgerung muss sein, dass wir für die alten Zeiten vor allem, wenn nicht ausschliesslich, mit Bedeutungserweiterungen zu rechnen haben. Damit stimmt die Beobachtung überein, dass die Naturvölker einen auffallenden Reichtum an speziellen Begriffen, an Benennungen der Arten aufweisen, aber Armut an allgemeinen Begriffen und Benennungen der Gattungen.¹ Es stehen, soviel ich sehe, keine prinzipiellen Bedenken der Annahme entgegen: die Familienmitglieder und das Vieh der engen Sphäre des "Indogermanen der Ursprache" zu ernähren schliesst die Nebenaufgabe, also die Nebenvorstellung, auf diese Objekte achtzugeben, sie zu schützen, in sich; mit der steigenden Kultur erhielt diese Nebenbedeutung einen immer ausgedehnteren Gebrauch, es entstand die erweiterte Bedeutung 'achtgeben auf im allgemeinen'.²

Ich habe oben bloss zu erweisen versucht, dass man mit der Annahme einer Bedeutungsverengung nicht auskommt. Vielleicht wird der eine oder andere auch aus den oben nur mehr angedeuteten Erwägungen heraus einen leisen Zweifel an der Richtigkeit der alten Auffassung empfunden haben, nach der "der Indogermane

¹ Vgl. Falk a. a. O. S. 10 f., 78 f., V. Grundtvig, Begreberne i Sproget (1925), S. 62 f., Hellquist, Det svenska ordförrådets ålder och ursprung 1 (1929), S. 102 u. Fn. 2.

² Die alte Bedeutung konnte daneben fortbestehen. S. unten S. 55.

der Ursprache" nicht so sehr als ein Mann der Tat hingestellt wird, sondern eher als ein Philosoph in nuce, dessen Seele von allumfassender Achtgebung strotzt und dessen Erhaltungstrieb durch ein Stadium des „sorgenden Schauens" hindurchgeht. Wenn sich die oben genannten Anhänger der Entwicklung 'achtgeben auf' > 'füttern' wirklich an die Aufgabe herangemacht hätten, ihre Ansicht zu beweisen oder auch nur wahrscheinlich zu machen, so wäre es ihnen kaum entgangen, dass die angesetzte Entwicklung mit einer Erfahrung im Widerstreit steht, die die Sprachwissenschaft kaum über Bord werfen kann. Das ist die Erfahrung, dass die sprachlichen Bezeichnungen von konkreten Begriffen ausgehen. Unter den Naturvölkern, die in Bezug auf die in der Sprache auszudrückenden Ideen auf einer primitiven Stufe stehen, sind die konkreten Begriffe herrschend und primär, und wir haben keinen Anlass zu bezweifeln, dass dies auch in den Sprachen der heutigen Kulturvölker der Fall gewesen ist. Dass z. B. die sinnlichen Wahrnehmungen kein Gegenstand der "Wahrnehmung" waren und dass folglich die sprachliche Bezeichnung nur dem physiologischen Element, dem Objekt oder dem Organ oder der Handlung, mit denen die Wahrnehmung verknüpft war, gelten konnte, ist seit Bechtel, Ueber die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den indogermanischen Sprachen (1879), eine anerkannte und nicht widerlegte Tatsache. Brugmann sagt in seiner Besprechung von Bechtels Werk im Literaturblatt 1881, Sp. 127: "Dass die Sprechenden das, woran sich die Empfindung knüpft, für die Sinneswahrnehmung selbst nehmen, steht im Einklang mit der Entwicklungsgeschichte des sprachlichen Denkens überhaupt, das vom Sinnlichen und Concreten zum Nichtsinnlichen und Abstracten fortschreitet".¹ Nach diesem Prinzip erscheint die Annahme berechtigt, dass Wörter für 'achtgeben auf', 'wahrnehmen', 'sorgen für' in allgemeinem Sinne auf konkrete Bedeutungen zurückgehen.² Die Etymologen tragen auch kein Bedenken, von diesem Prinzip gelegentlich Gebrauch zu machen. So setzt Walde, Vgl. etym. Wb. Bd 2, S. 496, für den Stamm *sent, wozu u. a. lat. *sentire* 'wahrnehmen' gehört, die sinnliche Bedeutung 'eine Richtung nehmen, gehn' als

¹ Vgl. Wundt, Sprachgeschichte und Sprachpsychologie (1901), S. 76.

² Bechtel schliesst "die Verba für Wahrnehmungen ganz allgemein" von seiner Untersuchung aus (S. VIII Fn.).

die ursprüngliche an. Nicht die Richtung der Sinne, sondern die diese geistige Richtung begleitende rein körperliche wurde benannt. Von Falk und Hellquist wird das nordische *elske, älska*, 'lieben' (und alles, was dieses Wort an Richtung des Gedankens auf den Gegenstand und Fürsorge für ihn in sich schliesst) ohne Zaudern mit lat. *alere* 'ernähren' etc. verglichen und als Grundbedeutung 'aufziehen' (d. h. 'auffüttern') hingestellt, ein neues Beispiel dafür, dass nicht die psychische, sondern die physische Aktivität Gegenstand der sprachlichen Bezeichnung gewesen zu sein scheint. Bekannt ist schliesslich auch das Verhältnis zwischen den Bedeutungen 'greifen' und 'begreifen', 'nehmen' und 'vernehmen' usw. Es würde somit in vollem Einklang mit sowohl der Prinzipienlehre als der Empirie der etymologischen Forschung stehen, die Meinung zu hegen, die Handlung des Fütterns, nicht die psychische Lage des Achtgebens sei Gegenstand der sprachlichen Benennung gewesen.¹

Als die feste Burg der alten Anschauung bliebe aber noch das Zeugnis des historisch belegten Wortmaterials. Geben die Verhältnisse dieses Materials nun wirklich einen so bestimmten Ausschlag für die alte Auffassung, dass obige prinzipielle Erörterungen als falsch hingestellt werden müssen? Ich prüfe darauf hin in aller Kürze zwei germanische Verben: 1. **rōkjan*, 2. **gaumjan*.

1. **rōkjan*. Formen: as. *rōkian*, ahd. *ruohhen*, ae. *rēcan*, *reccan*, an. *rōkja*; mhd. *ruochen*, mnd. *rōken*, mnl. *roeken* usw. Gemeinsame Bedeutungen dieser Formen: 'beachten, bedacht sein auf, sorgen für, besorgt sein um, sich kümmern um'. Für nähere Angaben ist auf die Wörterbücher, besonders das mittelniederländische zu verweisen, für die syntaktischen Verhältnisse vgl. auch Delbrück, *Synkretismus*, S. 84. Die erwähnten Bedeutungen sind, wie man nach den Angaben der Wörterbücher anzunehmen geneigt sein könnte, nicht die einzigen. Als für die Frage wichtig mache ich auf folgende, meistens unbeachtete Tatsachen aufmerksam. Im Mnl. erscheint eine Bedeutung 'verpflegen, versorgen, pflegen'. Es handelt sich also um eine an lebenden Geschöpfen ausgeübte Handlung, die sich der Art nach mit der des Ernährens, Fütterns ver-

---

¹ Es ist von einem Standpunkte dieser Art gleichgültig, ob man sich den Vorgang so denkt, dass 'füttern' die physiologische Seite eines psycho-physischen Prozesses sei oder dass 'füttern' den "Assoziationsgehalt" 'achtgeben auf', 'hüten', 'sorgen für' besessen oder erhalten habe.

gleichen lässt. Verdam-Verwijs hat s. v. Sp. 1510 das folgende Beispiel: *zo zal die lantcommenduer die broederen in andren husen delen end enen eersamen broeder bevelen dat spitael mit ziere renten, daervan hi der zieker roeke ende plege.* D. Orde 310. In genauer Uebereinstimmung damit heisst es auch im Altwnord. *skal then, som prior er, á klostrens wegnae ware skyldugher lathe rókja honom efter thy honom behöfwer a krankdomsens wegna* DN, bd V, 794¹⁸ (Fritzner s. v. S. 148). Es schimmert in diesen Beispielen eine Bed. durch, die 'ernähren' sehr nahe kommt. Die Bedeutungsgeschichte von *rōkjan zeigt in allen Einzelheiten eine so genaue Uebereinstimmung mit der des von mir früher behandelten Verbs *gaumjan* 'achtgeben' und 'ernähren', dass man sich unwillkürlich fragt: wo bleibt die Bed. 'ernähren', 'füttern'? Diese ist in der Tat belegt. Das Verdienst, dies festgestellt zu haben, gebührt Lidén. In den Finnisch-ugrischen Forschungen 11 (1911), S. 123 f. vergleicht L. "fi. *ruokko*, gen. *ruokon* 'cura e. c. corporis; curatio e. c. infantulorum, pecudum; cultura agri: wartung, pflege, anbau, putz', *ruokkoa* . . . *curo e. c. infantes; tracto, colo e. c. agrum; bene ordino* . . . : warten, pflegen, anbauen, anordnen, putzen'" mit einem voraussetzenden urnord. *rōkō (identisch mit ahd. *ruohha*, mnd. *rōke*) und urnord. *rōkjan. L. fügt S. 124 hinzu: "Zum urnord. und urgerm. *rōkian, awnord. *rōkia* u. s. w. stimmt formell genau fi. *ruokkia* '(das vieh) füttern; speisen, ernähren; wegen der stark spezialisierten Bedeutung ist schwed. dial. *rykta*¹, das besonders vom füttern des viehs gebraucht wird, zu vergleichen." So viel ich sehe, stimmt es nicht nur formell genau, sondern auch der Bedeutung nach, wenn wir die an. und mnl. Bed. 'versorgen mit', 'verpflegen' mit in Betracht ziehen. L. weist selbst auf die Parallele aschwed. *rökta* hin. Bei Söderwall 2, 290 findet sich nun u. a. eine Bed. 'verschaffen, versorgen mit': *rökta them aff wisthws oc källara thet them tharfuas*. Dass kein Zwang vorliegt, aus historischen Gründen eine Spezialisierung der Bed. anzunehmen, dürfte offensichtlich sein. Dass dies ebensowenig aus prinzipiellen Gründen der Fall ist, habe ich oben dargetan. Was uns modernen Menschen als eine Spezialisierung anmutet, war für unsere vieh-

¹ In der Reichssprache gehört das Wort derselben Sphäre an: 'die Pferde putzen, striegeln'. Vgl. nisl. *rækja* 'passe, pleje, rögte' (Blöndal) [K.-N.].

züchtenden Vorfahren *das* Leben. Dass eine derartige ursprüngliche Bed. trotz vielfach erweitertem Gebrauch in ihrem spezifischen Milieu die Zeiten nicht überleben könnte, dafür fehlt jeder Beweis. Eine Parallele ergibt m. E. hier lat. *tueri*, das eben in den Sphären 'Viehzucht' und 'Militär' die Bed. 'ernähren' hat.¹

Was die Etymologen zu der Wurzel des urgerm. **rōkjan* sagen, gehört streng genommen nicht hierher, weil ich mich ausschliesslich gegen diejenigen richte, die eine Entwicklung 'auf etwas achten' > 'füttern' befürworten. Walde, Vergleichendes etym. Wörterbuch, setzt die Bed. 'achten auf' nicht als die ursprüngliche der Wurzel **reg-* an. Er sagt Bd 2, S. 365: "ō-stufig mit aus 'aufrichten, helfen' entw. Bed. aisl. *rókja* . . ." und vergleicht gr. ἀρήγω 'helfe, stehe bei'. Ich begnüge mich festzustellen, dass die Bed. 'helfen', 'unterstützen' genau so wohl wie 'sorgen für, curare' sich aus dem Assoziationsfeld oder, was auf eins hinausläuft, dem sozialen Milieu des Ernährens erklären lassen.

Das Ergebnis ist: das historische Material gibt keinen bestimmten Ausschlag für eine Entwicklung 'achtgeben auf' > 'füttern', was bewiesen werden sollte. Im Gegenteil, der älteste, aus spätestens den ersten nachchristlichen Jahrhunderten² stammende Beleg von germ. **rōkjan*: fi. *ruokkia* hat die Bed. '(das Vieh)füttern; ernähren', die mit der literarisch belegten Bed. 'versorgen mit, verpflegen' zusammenzustellen ist. Denjenigen, die der Bedeutung des ältesten Beleges einen entscheidenden Wert beimessen — ich gehöre allerdings selbst nicht unbedingt zu dieser Kategorie — wird diese Tatsache zu denken geben.

2. **gauman*. Ich habe diesem Verb schon früher³ eine Untersuchung gewidmet, auf die ich verweise. Hier erwähne ich nur kurz die wichtigsten Formen und Bedeutungen: ahd. *gouma*, as. *gōma* (das Verb ist nach allgemeiner Annahme vom Subst. abgeleitet)

¹ Slotty hat I. F. 46, S. 371 darauf hingewiesen. Er zieht aber aus seiner Grundanschauung heraus den entgegengesetzten Schluss. Dass die Zusammensetzungen *intueor*, *intuor* u. s. w. nur die abstrakte Bed. haben, beweist nichts, da es öfter vorkommt, dass diese hauptsächlich die abstrakte, die Simplicia die konkrete Bed. weiterführen (vgl. lat. *capere*, *percipere*, deutsch *greifen*, *begreifen*, *nehmen*, *vernehmen*).

² Eine sicher urnordische Entlehnung nach Karsten, Germ.-fi. Lehnwortst. (1915), S. 167.

³ Altgermanische Wortstudien (Uppsala 1925, Halle 1926), S. 1—66.

'Schmaus, Bewirtung, Fest, Hochzeit' u. ä. (nur in dem Ausdruck *gouma neman* hat das Subst. die Bed. 'Acht'), ae. *gieme* 'Sorge', aisl. *gaumr* m., *gaum* f. 'Aufmerksamkeit' u. ä., nordfries. mundartl. *gōm*, *gūmi* etc. 'Kindtaufsschmaus',¹ wursterfries. des 17. Jahrhunderts *gáme* 'Hochzeit', ae. *gémung* 'Hochzeit'; got. *gaumjan* 'achtgeben auf', 'sehen', ahd. *goumen* in den ältesten Glossaren 'bewirten', 'reficere' sonst 'achtgeben auf, sorgen für, pflegen, hüten, schützen' usw., ae. *gēman*, *giēman* 'hüten, sich kümmern um' usw., ausserdem aber auch 'heilen, curare'; an. *geyma* 'achtgeben auf, schützen, helfen' u. moderne schweiz. Mundarten *gaumen* 'hüten, pflegen', vereinzelt aber auch '(das Vieh) füttern' (Wortstud. S. 37). Aus prinzipiellen semasiologischen und morphologischen Gründen² habe ich die Bed. 'ernähren' (Kausativ von 'essen') an die Spitze gestellt. Die von mir bekundete Auffassung bespricht und bekämpft F. Slotty a. a. O. Er sagt S. 369: "man vergegenwärtige sich den Tatbestand: die Bedeutung 'essen', welche die ursprüngliche sein soll, findet sich nur im Ahd., die andere "primitive" Bedeutung 'ernähren' ausserhalb des Ahd. in einem Belege des As.; das Grundwort, von dem das denominative Verb herkommt, hat ebenfalls nur in diesen beiden Sprachen die Bedeutung 'Schmaus', sonst eignet beiden Wörtern in allen germ. Sprachen die Bedeutung 'achtgeben auf, sorgen für, beobachten, wahrnehmen usw.'. Bei einer unbefangenen Würdigung dieses Tatbestandes wird man also zu dem Schlusse kommen, dass diese Bedeutung eine zentrale Stellung einnimmt und daher schon geneigt sein, die bisher als ursprünglich angesehene Bedeutung 'achtgeben auf, sorgen für usw.' auch weiterhin als solche anzuerkennen".

Ganz abgesehen davon, dass eine unbefangene Würdigung des Tatbestandes nicht durch einfaches Zählen der Belege erfolgen kann, muss ich gegen die Rechenkunst Slottys Einspruch erheben. Er vergisst folgende von mir in den Wortst. erwähnte Belege für die Bed. 'essen', 'ernähren', 'Schmaus': 1. ae. *gémung* 'Hochzeit' (vgl. auch as. *gōma* 'Hochzeit', d. i. 'Fest', 'Schmaus'), angeführt S.

¹ Vgl. Verf., Die Ausdrücke für 'Kindelbier' und 'Wochenbett' im Nordfriesischen (Niederdeutsches Jahrbuch 54, 1929, S. 93—102).

² Die Richtigkeit dieser Gründe sind von germanistisch-fachmännischer Seite anerkannt worden (s. u. a. A. G. van Hamel in Museum, Jahrg. 34 (1927), Sp. 117 ff., J. Weisweiler in der Deutschen Literaturzeitung 1926, Sp. 2576 ff.).

43 und 63 Fn 1, 2. nordfries. *gōm*, *gūmi* 'Kindtaufsschmaus' (< afries. *gāme, vgl. wursterfries. des 17. jhts *gāme* 'Hochzeit' ¹), angeführt S. 41, 3. schweiz. Mda. *gaumen* 'Vieh füttern', angeführt S. 37. Die Belege sind also nicht auf das Ahd. und As. und ihre Ableger beschränkt. Eben die ae. und fries. Belege von 'Hochzeit' und 'Kindtaufsschmaus' zeigen, welche Schwierigkeiten derjenige zu überwinden hat, der die Bed. 'achtgeben' an die Spitze stellen will. Ihm liegt es u. a. ob, den Beweis zu erbringen, dass Benennungen volkstümlicher Feste aus einer Bed. 'Achtgeben' herkommen können. — Für die Würdigung der historisch belegten Bedeutungen ist schliesslich ae. *gēman* 'heilen, curare' von besonderer Bedeutung. Ich habe S. 27 der Wortst. darauf hingewiesen, dass der Schritt von 'ernähren, sättigen' zu 'heilen' nicht gross ist. Ich möchte das hier ausdrücklich wiederholen und erhärten. Wie nahe die Begriffe einander liegen, beweist z. B. lat. *reficere* 'die Gesundheit wiederherstellen' und 'speisen, laben, erquicken'. Man ist auch nicht davor zurückgeschreckt, lat. *sanus* 'heil' zur Wurzel **sā-* 'sättigen' zu stellen (s. Walde a. a. O. 2, S. 452). Offensichtlich ist schliesslich, dass in altindischen Ausdrücken für Opfern die Bedeutungen 'sättigen' und 'heilen' in einander verwoben sind. (Wortst. S. 27 Fn. 2). Ich erinnere ferner daran, dass süddeutsches dial. *gaumen* auch 'curare parvulos' bedeutet, wozu das fi. *ruokkoa* eine Parallele ist (oben S. 10). Ernähren und Heilen haben auf dem Gebiete der Kinderpflege einen gemeinsamen Wirkungskreis. Unter diesen Umständen wird die Schlussfolgerung richtig sein: ae. *gēman* 'heilen' verbürgt die Existenz der Bed. 'ernähren' im Westgermanischen.

Slotty sucht nun aber auch auf andere Weise seine Ansicht zu begründen und zwar mit Rücksicht auf die syntaktischen Verhältnisse des Verbs, die ich nach Slotty ganz vernachlässigt habe („und das ist sein schwerster methodischer Fehler“). S. führt aus: „Wären die Grundbedeutungen des Verbs tatsächlich 'essen' und 'ernähren', so würde nach der uridg. Syntax das erste ein sächliches, das zweite ein persönliches Akkusativobjekt neben sich haben: es erscheint aber in Verbindung mit dem Verb im Got. nur der Dativ, im Westgerm. nur der Genetiv, im Aisl. in den Originaltexten meist

---

¹ Vgl. meine demnächst in Lunds Universitets Årsskrift (N. F. Avd. 1. Bd. 25. Nr 6) erscheinende Arbeit "Nordfriesische Streifzüge", S. 40 ff.

der Genetiv, während in der Uebersetzungsliteratur überwiegend der Dativ auftritt . . ." Ich bedaure es, feststellen zu müssen, dass Slottys Angaben auch in diesem Falle nicht der Wirklichkeit entsprechen. Ganz abgesehen davon, dass die idg. Syntax wohl auch den Genetiv bei Verben für 'essen' zulässt, so ist S. in einem anderen Punkte nicht ganz exakt. In den ältesten ahd. Glossaren Pa, Ra, Rb hat *goumen* 5mal die Bed. 'reficere' (S. 18 der Wortst.). Es gibt natürlich nicht den geringsten Grund zu bezweifeln, dass *goumen* in dieser Bed. den Akk. regiert hat. Diese Fälle sprechen also ebensogut für meine Ansicht. Ich glaube, starkes Gewicht ist auch auf ae. *gēman* 'heilen' zu legen, das in dieser Bed. immer mit dem Akk. ergänzt wird. Ein 'heilen' ist, genau wie ein 'füttern', 'ernähren', 'erquicken', eine Handlung, die den Gegenstand trifft. Slotty kommt in Uebereinstimmung mit seiner Ansetzung der Grundbed. 'sorgend, achtsam schauen mit Rücksicht auf einen Gegenstand' zu dem entgegengesetzten Ergebnis. Er sagt: „Die Ursprünglichkeit des Dativs beweist das Got.“ Der Akk. im Ae. erkläre sich durch die Annahme, dass das Verb „in die medizinische Sphäre hinübergenommen ist, in welcher der Gegenstand, den die Handlung trifft (nicht bloss betrifft) eine herrschende Rolle spielt“. Solange es feststeht oder möglich ist, dass die idg. syntaktischen Systeme auf ihrem Wege zu den einzelsprachlichen haben Störungen erfahren können, ist die Rede von Beweiskraft des Gotischen nicht am Platze. Ein Verb, das ursprünglich 'ernähren, füttern' bedeutet hat, kann, indem die Vorstellung der 'Fürsorge mit Rücksicht auf einen Gegenstand' oder der 'Hinbewegung, des Strebens auf ein Ziel oder innerhalb eines Bereiches' in den Vordergrund tritt, den ursprünglichen Akk. gegen den Dat. oder den Gen. eingetauscht haben. S. wirft mir als einen schweren methodischen Fehler vor, was ich eher — in aller Anspruchslosigkeit — meiner Methode zum Verdienst anrechnen möchte: den syntaktischen Verhältnissen der altgermanischen Dialekte nicht den Rang von Beweisen zu verleihen, wenn es gilt, die ursprüngliche Bedeutung eines germanischen Verbs herauszufinden. Die syntaktischen Verhältnisse eines Verbs sind von der Bedeutung, der Funktion des Verbs abhängig, nicht umgekehrt. Somit geben die syntaktischen Verhältnisse des Verbs *gaumjan* keinen bestimmten Ausschlag in der von Slotty verfochtenen Richtung. Die Beweis-

führung Slottys und seine Kritik meiner Methode brechen in sich zusammen.¹

Ich glaube dargetan zu haben, dass die historischen Belege von *rōk₂yan und *gaum₂yan nicht der Art sind, dass sie eine Entwicklung 'achtgeben' > 'füttern' beweisen oder wahrscheinlich machen. Wir stünden also wieder am Ausgangspunkte: erst eine Berücksichtigung der Prinzipien der Sprachwissenschaft gibt uns Mittel in die Hand, die historischen Belege nach Art und Alter zu werten. Um die Berechtigung dieser methodischen Forderung zu erschüttern, bedarf es stärkerer Gründe als der von Slotty erbrachten. Einstweilen bleibt meine Skepsis gegenüber dem Dogma " 'achtgeben' > 'füttern' " bestehen.

---

¹ Auch in anderen Punkten muss ich sie ablehnen. Wenn S. z. B. fragt (S. 370): "warum hat Wulfila es vermieden, das Verb *gaumjan* in dieser Bedeutung ['essen, ernähren'] zu gebrauchen, wenn es diese besass?", möchte ich mit einer Gegenfrage antworten: "warum hat Otfried es vermieden, das Verb *goumen* in dieser Bed. zu gebrauchen, obwohl es diese im Ahd. tatsächlich besass?" — Otfried hat dafür *ezzan*, *ginerien*. Vgl. subst. *gouma* I, 1,20 und III, 7,72 u. s. w. S. warnt mich ferner dringend vor Ausflügen in das Gebiet der vergleichenden idg. Sprachwissenschaft. Es ist sehr wohl möglich, dass ich auf diesem Gebiete gesündigt habe, doch scheint S. hier bei weitem über das Ziel zu schießen, wenn er z. B. sagt: "So kommt es denn, dass er mit Ansätzen arbeitet, die noch aus der Zeit vor 1876 stammen, als man *e, o* als Besitz der Grundsprache noch nicht kannte (S. 75 und Anm. 2, S. 76, 97)". Gehört denn — nach der Meinung Slottys — das idg. Ablautsystem nicht zum eisernen Bestand auch jedes Germanisten? Und soll man beim Zitieren von Ficks Wörterbuch in dritter Auflage *ad* in *ed*, *ghal* in *ghel* ändern? — Slotty hat mir, wofür ich ihm dankbar bin, "Gedanken zur Ueberprüfung" gegeben. Dies geschah auch, um "unsere Methoden auf dem Felde der Bedeutungsgeschichte und der Etymologie verbessern zu helfen, so weit es im Rahmen einer Besprechung möglich ist". Könnte meine von S. kritisierte Arbeit — wenn auch nur in diesem negativen Sinne — jenes hohe Ziel befördern helfen, so begnüge ich mich damit. Wenn die künftige Forschung erweisen sollte, dass sie auch positive Verdienste besitzt — well, I don't mind.

DIE PSYCHOLOGISCHEN GRÜNDE DER MANA-
VORSTELLUNG

VORTRAG BEI DEM 5: TEN INTERNATIONALEN
RELIGIONSGESCHICHTLICHEN KONGRESSE
IN LUND 28 AUG. 1929

VON

C. W. v. SYDOW

DER MANA-BEGRIFF.

Seitdem R. H. Codrington durch seine berühmte Arbeit über die Melanesier 1891 Mana als religionswissenschaftlichen Begriff eingeführt hatte, wendete man diesen Fachausdruck häufig für die unpersönliche übernormale Kraft an, welche die primitive Auffassung lebenden oder leblosen Dingen, Ereignissen oder Wörtern zuschreibt. Einen entsprechenden Terminus technicus finden wir bei verschiedenen Völkern, so z. B. das Orenda der Irokesen; unsere Bauern haben dieselben Vorstellungen, wenn sie auch keinen speziellen Ausdruck dafür haben.

Es fragt sich nun, wie sich ein solcher Glaube an Mana oder Orenda erklären lässt. Es erhellt ohne weiteres, dass man der Erklärung der Melanesier, wonach die Kraft immer von Geisterwesen verliehen wird, nicht Glauben schenken darf, wenn auch fanatische Animisten unter den Forschern behaupten, dass sich kein Naturvolk Mana ohne Verbindung mit Geistern oder Seelen vorstellt. Wer es weiss, eine wie grosse Rolle ätiologische Dichtung auch auf dem Gebiete des Glaubens und der Sitte spielt, sieht ohne weiteres ein, dass es sich um eine ätiologische Dichtung handelt, wenn die Melanesier die Entstehung des Mana auf Wui-Geister zurückführen, sowie dass diese Dichtung als Antwort auf die Frage "Woher hat gerade dieser Gegenstand sein Mana bekommen?" entstanden ist. Mana und jeder andere Glaube an einer Kraft muss psychologisch anders erklärt werden.

Um diese Frage näher zu beleuchten, möchte ich hier einige Beispiele vorlegen, die nicht von exotischen Naturvölkern stammen, sondern der europäischen Volkstradition und eigenen Beobachtungen entnommen sind. Denn das ist der einzige vollkommen sichere Weg. Was die Naturvölker selbst berichten, ist oft so fragmentarisch und so isoliert, oft auch so falsch aufgefasst, dass man es keineswegs als erstklassige Quelle einer primitiven Vorstellungs-

welt betrachten kann. Nur zu oft werden falsch verstandene Antworten auf unverständene — und unverständige — Fragen als allgemein geteilten Glauben betrachtet, während es sich tatsächlich nur um gelegentliche Ideen einzelner Individuen handelt — und vielleicht nicht einmal darum. Auch an sich richtige Angaben kann jemand, der die Lokalverhältnisse und dergleichen nicht kennt, leicht falsch deuten. Das Material, welches die Bauern des eigenen Landes liefern, lässt sich dagegen besser kontrollieren und leichter analysieren, während der Gedankengang hier *genau* so primitiv sein kann wie bei irgend einem exotischen Material.

DAS UNGEWÖHNLICHE.

Frazer hat in seinem "Golden Bough" gezeigt, dass sich die sympathetische Magie auf Assoziation gründet: die homöopathische auf Gleichheitsassoziation, die kontagiöse auf Berührungsassoziation. Er sagt, die Magie begehe den Irrtum, dass sie einen tatsächlichen Zusammenhang voraussetze, wo nur eine Ideenassoziation vorliegt. Seine Erklärung ist im Wesentlichen richtig, aber sie beschäftigt sich nur mit den zwei in den Schulbüchern gewöhnlich angeführten Assoziationstypen, und das hat ihn verhindert zu sehen, wie gross die Herrschaft der Assoziation auf dem Gebiete des Glaubens und der Sitte tatsächlich ist. Er hat daher den Mana-Begriff auch nicht befriedigend erklären können, denn dieser lässt sich nur zu einem geringen Teil nach den Richtlinien der sympathetischen Magie zu rechtlegen. Ich werde das mit einem Beispiel aus der Arbeit Codringtons (S. 119) belegen: "Ein Mann findet einen Stein, der seine Aufmerksamkeit erregt. Er hat eine sonderbare Form, ist nichts anderem ähnlich, es ist sicher kein gewöhnlicher Stein, es muss Mana in ihn sein. So erwägt er, stellt ihn dann auf die Probe. Er legt ihn neben die Wurzel eines Baumes, mit dessen Frucht er eine gewisse Ähnlichkeit besitzt oder er vergräbt ihn dort, wo er in seinem Garten pflanzt. Eine reiche Fruchternte oder reicher Ertrag in seinem Garten beweist, dass seine Vermutung richtig war: der Stein ist Mana, hat jene Kraft in sich." Die eventuelle Ähnlichkeit mit der Frucht, von der man eine reiche Ernte wünscht, deutet eine Gleichheitsassoziation an, und wir haben hier vielleicht ein Beispiel homöopathischer Magie. So weit passt das Beispiel in Frazers Magie-

schema. Bei einer näheren Untersuchung ergibt sich aber, dass der Ähnlichkeitsgesichtspunkt nicht entscheidend ist. Denn der Melanesier wendet nicht nur Steine, die Früchten ähneln, an, um seinen Garten fruchtbar zu machen, sondern auch andere seltsam geformte Steine.

Man könnte allerdings glauben, dass die fruchtähnlichen Steine ursprünglich zu dieser Sitte Anlass gegeben hätten und dass man, wenn man keine solchen fand, zu anderen ungewöhnlich aussehenden Steinen griff, aber das lässt sich kaum beweisen. Nach anderen Beispielen von Mana zu urteilen, ist eine entgegengesetzte Annahme viel wahrscheinlicher: dass es sich vor allem um Steine mit einem *ungewöhnlichen* Aussehen handelt, dass aber eine fruchtähnliche Form, die ja an sich ungewöhnlich ist, ein verstärkendes Moment oder eine direkte Anweisung ist, wo man den Stein in erster Linie anwenden sollte. Ich möchte diese Annahme aber auf *jede* Art von Mana, *jeden* Glauben an eine besondere Krafterfülltheit übernormaler Art bei Geistern und Menschen, Tieren und Gegenständen, Handlungen und Worten beziehen. Das Ungewöhnliche, was irgendwie vom Normalen abweicht, was Aufmerksamkeit und Interesse auf sich lenkt und besondere Gefühle erregt, das kann als mana- oder krafterfüllt aufgefasst werden, *nur das* und *sonst nichts*. Für jeden primitiv denkenden Menschen ist es ganz einfach eine natürliche Sache, in allem, was irgendwie vom Gewöhnlichen abweicht, ungewöhnliche Kräfte zu vermuten. Das ist nicht einmal ein speziell primitiver Gedankengang, denn wenn man vom Übernormalen in dem primitiven Kraftglauben absieht, so ist es natürlich und richtig wenn man vermutet, dass das, was sich in der einen Weise vom Normalen unterscheidet, es auch in einer anderen Weise tut.

Damit ist aber der Kraftglaube noch nicht endgültig erklärt. Man begnügt sich nämlich nicht mit der Vermutung, dass eine Kraft vorkommt, die beim Gewöhnlichen nicht existiert, sondern will auch entscheiden, in welcher *Richtung* die Kraft wirkt. In gewissen Fällen — wie bei den eben erwähnten Beispiel — kann die Gleichheitsassoziation hineinspielen. In anderen macht sich das Prinzip *post hoc ergo propter hoc* geltend und hier hat man Berührungsassoziation vermutet. Aber das genügt nicht. Die meisten Beispiele von Mana-Vorstellungen lassen sich nämlich nur gewaltsam und willkürlich

in das Schema der sympathetischen Magie hineinpressen und mit Hilfe der beiden Schulbeispiele von Ideenassoziation erklären.

In seiner Arbeit "The Threshold of Religion" hat R. R. Marett die Ansicht Frazers von der Ideenassoziation als Ausgangspunkt der sympathetischen Magie kritisiert (4. Aufl. 1929, S. 31 ff.). Er betont mit Recht, dass die magische Theorie bezüglich der Praxis sicherlich sekundär ist und dass man nicht glauben darf, sie sei aus einer primitiven Philosophie entsprungen. Er hebt auch die Bedeutung des *emotionellen* in diesem Fall hervor und führt als Beispiel für etwas der sympathetischen Magie verwandtes den wütenden Stier an, der einen verlorenen Überrock angreift, weil er den Besitzer des Rockes nicht erwischt hat, und den Liebenden, der den Handschuh der Geliebten küsst oder in eifersüchtigem Zorn ihr Portrait verbrennt. In diesem Fall schiesst er aber sicher über das Ziel hinaus. Freilich hat das Emotionelle in den beiden angeführten Beispielen ungemein viel zu bedeuten, aber es handelt sich hier nicht um Magie, auch nicht um das, was Marett rudimentäre Magie nennt. Man darf nicht vergessen, dass die Ideenassoziation wohl in gewissen Fällen, aber nicht immer zu magischen Handlungen oder Vorstellungen führt, und wie die Magie irrationell ist, so können auch andere irrationelle Handlungen von der Ideenassoziation ausgehen. Marett hat sich hier von einer Ähnlichkeit täuschen lassen, die er unrichtig als Identität auffasst. Dass das Emotionelle in der Magie mitspielen muss, hat Marett sicherlich vom *religiösen* Gebiet zu wissen bekommen — dagegen hätte er schwerlich etwas Emotionelles in der Methode finden können, Gelbsucht durch Verschlucken von neuerlei Gelbem zu heilen, eine magische Methode, die sich durch Gleichheitsassoziation ohne Zusatz von Emotion erklären lässt. Wenn ich mich also hier Marett nicht anschliessen kann, so gebe ich ihm doch darin Recht, dass das Emotionelle auf dem magischen Gebiet eine grosse Rolle spielt, aber *nicht* in der *sympathetischen* Magie, sondern im *Mana*-glauben.

Wenn Marett das Emotionelle als etwas ganz anderes als die Ideenassoziation auffasst, so tut er das, weil *er*, ebenso wie Frazer, nur die von Gleichheit und Berührung hervorgerufenen Ideenassoziation kennt. Tatsächlich haben wir in den *Mana*-Vorstellungen

einen ganz besonderen Assoziationstypus vor uns: die *Emotional-assoziation*, oder wie ich sie früher genannt habe: die Phantasie-assoziation.¹

DIE EMOTIONALASSOZIATION.

Man hat früher die Emotionalassoziation nicht klar als besonderer Assoziationsform erkannt, weil die assoziierten Ideen nichts mit einander zu tun zu haben scheinen; man kann keinen vernünftigen Anlass dazu sehen, dass man Steine mit Fruchtbarkeit oder Bäume mit Krankheiten assoziiert, und wo der Volksglaube derartige Zusammenstellungen gemacht hat, hat man nicht bemerkt, dass das auf Grund von regelrechter Ideenassoziaton geschah; es verhält sich aber doch so. Wenn z. B. etwas Bemerkenswertes eintrifft, besonders etwas, das Nutzen oder Schaden und folglich emotionell wirkt, sucht der Primitive — und primitiv denken auch viele sogenannte Gebildete — die Ursache auf dem Wege der Assoziaton, falls die tatsächliche Ursache nicht offen zu Tage liegt. So können Kopfschmerzen in Übereinstimmung mit Berührungsassoziaton mit ausgekämmtem Haar in Verbindung gebracht werden, das auf einem ungeeigneten Platz geraten ist, und an der Gelbsucht kann in Übereinstimmung mit der Gleichheitsassoziaton ein Gelbfink Schuld haben. Man kann aber ebenso gut mit Hilfe der Emotionalassoziaton nach der Ursache suchen und sie in irgend etwas finden, dass gegenwärtig im Bewusstsein einen so dominierenden Platz einnimmt, dass es als Attraktionszentrum des zu erklärenden dienen kann. Wie man auf dem Assoziationswege nach Ursachen sucht, sucht man auch die Kräfte, die man in seinen Dienst nehmen muss. Die Sache lässt sich aber am besten mit Hilfe von konkreten Beispielen erklären.

Ein Major in Irland kam auf einer Promenade an einem Acker vorbei, wo ein Mann pflügte. Dieser kam an ihn heran und zeigte ihm einen schönen goldenen Ring den er während des Pflügens gefunden hatte. Der Major interessierte sich sehr dafür und wollte ihn kaufen. Er bekam ihn auch, steckte den Ring an seinen Finger und ging, vergnügt über seinen schönen Kauf, weiter. Als er am selben Abend in seinem Klubb sass, hatte er aber die ganze Zeit Unglück

¹ Folkm. o. Folkt. 1926 s. 53 ff. und 1928 s. 67 ff.

im Spiel. Was war nun die Ursache? Natürlich der Ring, den er am selben Tage erworben hatte. Er wagte ihn nicht zu behalten sondern verkaufte ihn einer Frau, die keine Unannehmlichkeiten damit hatte.

Vielleicht hatte der Major in irgend einem Roman von verhängnisvollen Schmuckstücken gelesen; das kann dazu beigetragen haben, die Assoziation in diese Richtung zu lenken. Aber er hatte sicher nicht von irgend einer Tradition gehört, das gewisse goldene Ringe Unglück im Spiel verursachen. Als er den Ring kaufte, war das für ihn ein ausschliesslich glückliches Ereignis, womit er keine bösen Ahnungen verband, wenn auch, wie behauptet wurde, ein Fingerknochen im Ring steckte, als man ihn fand. Eine gewöhnliche Ideenassoziation zwischen dem Ring und dem Unglück im Spiel war nicht vorhanden. Aber der schöne, in der Erde gefundene und um billiges Geld erworbene Ring nahm augenblicklich in seinem Bewusstsein einen hervorragenden Platz ein und *darum* lag es am nächsten, *ihn* als Ursache zu betrachten. Der Ring und das Unglück im Spiel wurden durch eine Emotionalassoziation mit einander verbunden.

Ein anderes Beispiel: In der Gemeinde Hånger in Småland hatte sich ein Mann an einer Eiche erhängt, was natürlich in der Gegend grosses Aufsehen hervorrief. Als der Grundbesitzer später während Rodungsarbeit einen Ast dieser Eiche abgehauen hatte, lag bei seiner Rückkehr ein Ochse tot im Stall. Er schloss daraus sofort, dass der Ast den Tod des Ochsen verschuldet hatte, und als er später seinen Hof verkaufte, sagte er dem Käufer, er solle die Eiche gut behüten, denn wenn man sie abhaue, würde das ganze Vieh eingehen.

Das die Eiche hier ein Attraktionszentrum der Emotionalassoziation wurde, hatte nichts mit irgend einem merkwürdigen Aussehen zu tun, sondern mit dem Aufsehen, das der Selbstmord hervorgerufen hatte. Niemand konnte vorübergehen, ohne an das unheimliche Ereignis zu denken, und wiewohl der Bauer am gleichen Tag viele Äste abgehauen hatte, dachte er doch daran, dass er gerade von *dieser* Eiche auch einen Ast abgehauen hatte. Der Bauer hatte sicher gehört, dass Bäume verhängnisvoll sein können, aber als er den Ast abhieb, dachte er nicht daran, dass *das* gefährliche Folgen haben könnte, und die Tradition wusste nichts von einem

Zusammenhang zwischen dem Vieh und Bäumen, an denen sich jemand erhängt hatte. Wenn er den Tod des Ochsen mit dem abgehauenen Ast assoziierte, so war das eine ganz zufällige und individuelle Emotionalassoziation. Der Bauer hatte sicher keine Vorstellung davon, *warum* die Eiche des Gehängten einen solchen Einfluss auf sein Vieh hatte, aber hätte man ihn um die Ursache gefragt, so hätte er natürlich verschiedene Antworten geben können, vielleicht den Geist des Toten beschuldigt; alle diese Antworten müssen aber natürlich als sekundär betrachtet werden.

In diesen beiden Fällen ist es ein Gegenstand (Ring, Eiche), die aus emotionellen Gründen (Freude, Schreck), das gegenwärtig in der Gedankenwelt der betreffenden Personen stark in den Vordergrund getreten ist. Wenn etwas neues, in beiden Fällen etwas unangenehmes (Unglück im Spiel, Verenden des Ochsen) eintrifft, so wird dieses neue Moment mit dem früher im Vordergrund befindlichen Ideen verflochten und mit ihnen in Kausalzusammenhang gebracht. In beiden Fällen gilt *post hoc ergo propter hoc*, aber deshalb kann man nicht von Berührungsassoziation auf Grund zeitlicher Berührung sprechen, denn unter all den zahllosen Momenten, die in Betracht kommen können, wenn es sich nur um den zeitlichen Gesichtspunkt handelte, wählte man nur *die* Gegenstände, die auf Grund ihres *emotionellen* Charakters augenblicklich die Gedanken der betreffenden Personen beherrschten.

Mit melanesischer Terminologie muss man sagen, dass die hier besprochenen Gegenstände deshalb von anderen ähnlichen Gegenständen verschieden sind, weil sie *Mana* enthalten. Wenn die Kraft, die sie erfüllte, sich als gefährlich erweist, kann man sie natürlich auch als *Tabu* bezeichnen, da ja der Unterschied zwischen *Mana* und *Tabu*, wie Marett betont hat, ausschliesslich darin besteht, dass *Mana* positiv, *Tabu* aber negativ ist. Schematisch liessen sich die Sache so darstellen, dass es unter den alltäglichen Gegenständen und Erscheinungen, welche man als *Noa* bezeichnen kann, solche gibt, die aus emotionellen Gründen im Bewusstsein in den Vordergrund treten und vor den *Noa*-Erscheinungen ausgezeichnet werden. Diese emotionell betonten Erscheinungen bilden Attraktionszentra, welche einander anziehen, wobei ein *Mana*-Verhältnis entsteht, sie können aber auch auf das, was *Noa* ist, repellierend wirken und dann entsteht ein *Tabu*-Verhältnis. Die Eiche des

Gehängten und der Ring attrahierten die Unglücksfälle, die ihren Besitzern zustiessen und zeigten sich dadurch als von Mana erfüllt, aber sie wirkten dadurch repellierend auf das Astabhauen und das Kartenspiel, was sonst Noa ist, und wurden in diesem Fall Tabu.

DIE MANA-VORSTELLUNG IN DER VOLKSTRADITION.

Das letzte der mitgeteilten Beispiele, die Eiche des Erhängten, zeigt deutlich, wie eine Emotionalassoziation bei einem Bauern eine deutliche Mana-Vorstellung verursacht. Dieselbe Prozedur geht oft im bäuerlichen Leben vor sich und es müssen sich daher in der festen Volkstradition Beispiele dafür finden lassen. Ich möchte ein paar solche Beispiele anführen.

In der Gemeinde Hjortsberga in Blekinge pflegte man einer gewissen Fichte bei Krankheitsfällen zu opfern. Die betreffende Sitte steht in unserem Land ziemlich vereinzelt da. Jene Opferfichte ist ebenfalls einzig in ihrer Art, denn es ist eine sogenannte Säulenfichte (pelargran), von anderen Fichten sehr verschieden, in Blekinge wahrscheinlich das einzige Exemplar ihrer Art. Es erhellt daraus, dass diese Fichte auf Grund ihres höchst eigentümlichen Aussehens Opferbaum geworden ist. Es lässt sich wohl denken, dass jemand, der von einer Krankheit geheilt werden wollte, diese sonderbare Fichte zufällig sah und ihresgleichen früher nicht gesehen hatte. Ein so seltsamer Baum musste seltsame Kräfte besitzen und so hat er dem Baum spontan geopfert. Der Versuch war erfolgreich, andere folgten dem Beispiel und so entstand dort eine feste Tradition. Ein anderer Beispiel: Auf einer Wiese in der Gemeinde Kärda in Småland stand eine alte knorrige Linde, die das Volk überall "die krumme Linde" nannte. Man wagte sie nicht zu berühren, denn wenn man das tat, so wurde man krank. Beim Mähen liess man das Gras um die Linde in weitem Umkreis stehen. Auch hier muss der Baum seinen Platz im Volksglauben infolge von Emotionalassoziation erhalten haben. Wurde jemand nach dem Mähen auf dieser Wiese krank, so dachte er nicht an die vielen gewöhnlich aussehenden Bäume und Sträucher, die er berührt hatte; hatte er aber die krumme Linde berührt, so *erinnerte* er sich daran, weil sie anders aussah als die übrigen Bäume und er

verflocht darum diesen Baum mit seiner Krankheit. Das wurde zu einer festen Ortstradition.

Ich erwähne diese beiden Beispiele, weil sie zeigen, wie unberechenbar die Emotionalassoziation ist. Der eine Baum wurde wegen seines merkwürdigen Aussehens als von *heilbringendem* Mana erfüllt betrachtet, der andere aus demselben Grunde als von *krankheitserzeugendem* Mana erfüllt. Die Rollen hätten auch die entgegengesetzten sein können. Was ein Attraktionszentrum der Emotionalassoziation attrahiert, beruht auf Zufall. Das ist ganz natürlich, wenn man bedenkt, dass schon bei einer und derselben Person bei verschiedenen Gelegenheiten verschiedene Ideen in den Vordergrund treten. Und verschiedene Personen können, wenn sie dasselbe Phänomen sehen, verschieden reagieren. Der Zufall bestimmt, welche Gedankenverbindung in der Tradition fortlebt. Das ist einer der Umstände, welche den Assoziationscharakter der Mana-Vorstellung verdeckt hat. Doch muss man daran denken, dass sich bei Bauern und primitiv denkenden Menschen *gewisse* Ideen sich sehr oft im Vordergrund befinden. Solche sind z. B. Tod, Krankheit, Verzauberung, Glück und Unglück, Fruchtbarkeit, Reichtum, Heirat u. s. w., und dass zwei Bäume, die seltsam aussahen, an verschiedenen Orten, beide, wenn auch in verschiedener Weise, mit Krankheit assoziiert wurden, ist daher nicht so merkwürdig.

Ebenso wie man diesen beiden individuellen Bäumen infolge ihres seltsamen Aussehens Mana zuschrieb, haben mehrere Baumarten auf Grund ihres von den gewöhnlichen Bäumen abweichenden Aussehens im Volksglauben einen besonderen Platz erhalten. Ich begnüge mich mit einem einzigen Beispiel, der *Mistel*. Durch ihr eigentümliches Aussehen und ihr Vorkommen auf den Ästen anderer Bäume wurde sie zum Attraktionszentrum von Emotionalassoziationen und so glaubte man, sie könne gegen den Blitz, gegen Verzauberung und gegen Krankheit schützen; im alten druidischen Ritus und im Balder-Mythus hat sie einen wichtigen Platz erhalten. Alle diese Vorstellungen von der Mistel sind untereinander selbständig und dürfen nicht von einander hergeleitet werden. Sie sind zufälligerweise mit einander zusammengebündelt. Jede Erklärung, wonach die Mistel die Seele des Baumes oder dergleichen ist, sind *sekundäre* Erklärungen ohne jeden Wert für das Verständnis der Mana der Mistel. Ebenso verhält es sich mit anderen Baumarten

die aus verschiedenen Gründen als Mana-erfüllt betrachtet wurden. Als allgemeine Regel lässt sich sagen, dass Baumkult und Baummagie inklusive Lebensbaum, Glücksbaum und Maibaum infolge von Emotionalassoziation, nicht von Seelenglauben entstanden sind.

Das gilt auch von *allen* sonstigen Vorstellungen von magischer *Kraft* im Volksglauben. Überall handelt es sich um etwas, was vom Normalen abweicht und daher irgend einen emotionalen Charakter erhalten hat. Ich kann hier nicht alles aufzählen und besprechen, was hierher gehört, aber an einiges möchte ich doch erinnern. So an den Glauben an übernormale Kräfte, die bei gewissen Personen (Königen, Priestern, Scharfrichtern, Sonntagskinder u. s. w.), bei gewissen Tieren (Schlangen, Kröten, Flattermäusen, Hähnen u. s. w.), bei Naturerscheinungen und Gegenständen (u. a. bei verschiedenartigen Talismanen), an Plätzen, (Friedhof, Kreuzweg, Richtplatz, Herd, Schwelle u. s. w.) anlässlich gewisser Zeiten (Neujahrstag, Sonntag, Mitternacht u. s. w.), bei Zahlen (3, 13 u. s. w.), bei rituellen Handlungen, bei Zauberformeln und magischen Worten u. s. w. vorkommen. Natürlich sind Geister und Dämonen starke Attraktionszentra von Emotionalassoziationen. Unter sonst gleichartigem Stoff, wo sich anscheinend nichts über das andere erhebt, drängt sich unter allen Umständen *der Anfang* und *das Ende*, das *erste* und das *letzte* leicht hervor und wird dadurch mehr oder weniger deutlich zum Attraktionszentrum von Emotionalassoziationen. Hierher gehört jede Initiation und z. B. die erste und die letzte Garbe. Ominöse Gegenstände und Ereignisse werden ominös infolge von Emotionalassoziation, aber da das keine Krafterfülltheit bedeutet, rechne ich es nicht zum Mana-Begriff. Eine Menge von Dichtung, besonders ätiologischer, wird oft auf dem Wege der Emotionalassoziation vom Gegenstand attrahiert.

Das bedeutet aber, dass bei dem ganzen hieher gehörigen Material *andere* Methoden und Gesichtspunkte als die bisherigen angewendet werden müssen. Die Darstellung Frazers, Mannhardts und vieler anderer muss geändert oder abgewiesen werden. Es lässt sich wissenschaftlich nicht mehr verteidigen, wenn man den Maibaum aus dem Glauben an Baumgeister, die letzte Garbe aus dem Glauben an die Seele des Getreides oder einen Wachstumsdämon ableitet, oder die Tabuinstitution aus dem Seelenglauben. Wohl lassen sich Beispiele dafür anführen, dass man das eine oder andere damit

in Verbindung gebracht hat; wenn aber das Volk selbst zum Geisterglauben greift, um diverse geheime Kräfte zu erklären, so sind das nur sekundäre Emotionalassoziationen, die an ein schon fertiges Attraktionszentrum anknüpfen, eine Art Dichtung, analog den Ursprungssagen. Viele Erscheinungen, die man früher als ein organisches Ganzes aufgefasst und von einem gemeinsamen Gesichtspunkt aus erklärt hat, erweisen sich als zufällige Konglomerate untereinander nicht zusammengehöriger Ideen, die sich um dasselbe Attraktionszentrum mehr oder weniger zufälligerweise gruppiert haben. Ein näheres Studium der psychologischen Gesetze in der primitiven Vorstellungswelt muss daher in der Zukunft die bisher gebräuchliche, allzu einseitige typologische Methode ersetzen.

TEGNÉR OCH NAPOLEON

AV

ALGOT WERIN

Den bild varunder man helst föreställer sig den unge Tegnér har man gjort sig med hjälp av Geijers utomordentliga skildring i minnetalet 1846 av sitt sammanträffande år 1804 med sin landsman och blivande konkurrent i poesien. Det ägde rum på Råmen, dit Geijer kom på en jaktutflykt. Han framstår i sin egen berättelse som en naturligt gladare, men också som en tyngre natur än Tegnér. Han var med om dans, änklek och andra rörliga och stojande nöjen som den andre försmådde. Mitt bland de övriga ungdomarna, eller hellre utanför deras krets, vandrade Tegnér omkring tankfull och drömsk; endast när hans uppmärksamhet väcktes, svarade han med ett leende och en kvickhet. Men när de två omsider kommo till att samtala om filosofiska och andra ämnen — ivrigt och dygnslångt på studenters vis — var Tegnér idel ysterhet, Geijer däremot det rena allvaret. ”Jag erfor snart”, berättar den senare, ”att man med honom icke kunde föra något ordentligt resonnement. Han vek av och undan och återkom ständigt, och man visste lika litet gången av hans tankar som solstrålens väg genom löven. Ty allt vad han sade blänkte.” Tegnér avvisade med en gest och ett bonmot allt forskande i ”tingens inre sammanhang”, vilket Geijer tydligen fann vittna om en viss ytlighet. Härmed förhöll det sig emellertid så, att Tegnér var en vida mindre oförställd natur än Geijer. Den senare var enkelt uppriktig, så som han också framträder i sina dikter, vilka ofta icke äro annat än ett glädjeutbrott eller en hjärtesuck. Allt vad Tegnér sade blänkte, d. v. s. det var rikt facetterat, paradoxalt, fullt av gäckeri och motsägelser. Livet igenom var Tegnér i stånd att avvärja ett ”ordentligt resonnement” med ett infall. Ingen har uttryckt sig nonchalantare inte bara om sin egen poesi, utan också om diktkonsten i allmänhet. Men ingen har heller varit mer lidelsefull poet eller erfarit den lyriska extasen starkare än han. Han kunde både muntligen och i brev tala med en viss lätthet om livets högsta ämnen, religion och metafysik, politik

och kärlek, och han kunde därvid väcka anstöt och även missförstås. "Jag hade önskat", skrev Rosenstein till honom 1818 med anledning av hans tal vid reformationsjubileet föregående år, "att allt lekande och som kan få anseende av plaisanteri vid det verkliga allvarsamma tillfället varit borta."

Tegnér må ha visat sig hur yster som helst i dispyten med den solide Geijer, sådan som han ter sig i sin ungdomsdiktning har han en djupt allvarspräglad panna. Såväl metafysiska som politiska problem stodo fram för honom i all sin skärpa. De frågor om "tingens inre sammanhang" som han under samtalet med Geijer avvisade med ett par ord om "tyskeri och gräl" hade sysselsatt honom mer än han ville erkänna. När han i ett brev till en vän samma år talar om att hans blindbockslek med Kant sedan länge är förbi, ger detta lika litet som hans ord till Geijer en riktig föreställning om vad Kant betytt och ännu betydde för honom. "Du finner således, att jag icke lever för filosofien", säger han i samma brev. Men detta yttrande motsäges av hans samtidiga reflexionsdiktning, som visar inte endast att den metafysiska oron varit sällsynt levande i honom, utan också att den ännu var långt ifrån stillad. "I tanklöst lugn" säger han i en dikt utan titel, möjligen från 1802, förflyta lyckligtvis de flesta av livets stunder. Då söker man inga grunder för det hopp man hyser, och säger sig tro på något som man i själva verket icke övertänkt.

Men dvalans lugn är kort och varar föga;
snart Tvivlets furia väcker dig, och ger
en brand åt dig, att du det mörker ser,
som hotar dig och tynger på ditt öga.
Och då med fasa väckas i ditt bröst
förnuftets forskning och ditt hjärtas röst
som bjuda dig den dolda sanning leta:
och du med oro följer Tänkarns spår
och frågar forskande vad du *kan veta*?
Vad du *bör göra*? Vad du *hoppas få*?

Tänkarn, i vars spår den unge Tegnér med oro gått, är Kant, som Carl Santesson påpekat i sin avhandling "Tegnér's reflexionsdiktning 1801—1805" (1913). Åtskilliga av hans ungdomsdikter

vittna om att "Tvivlets furia" ansatt honom. I en avskedsdikt till en bortresande vän skrev han 1801:

I labyrintisk cirkel-villa
kringvälver tanklöst, grymt vårt blinda Ödes lopp.

Vid sin äldre broder Lars Gustavs död 1802, vilken starkt berörde honom, författade han en Elegi, där det heter:

Höljt i mörker välver tidens lopp,
och en kvalfull, nattlig dröm är livet.

Han klagar sålunda ofta över ödets blindhet och livets meningslöshet. Det går en elegisk ton genom hans ungdomsdiktning. Det är inte bara tillfällighet att den till så stor del består av grav- och sorgedikter; hans livsstämning fick i dem ett passande uttryck. Men hans skepsis blev aldrig bottenlös; med all rätt säger A. M. Sturtevant i en uppsats om "Pessimism in Tegnér's poetry" (Publications of the society for the advancement of Scand. studies, vol. 3, 1916): "even when in his most dejected and pessimistic mood, he never lost faith in God's wisdom and love". Titeln på en av hans tidigaste dikter lyder betecknande nog: "Över livets plågor och tröst". Den tröst som bjudes "Ödets slav, som dömts att lida", är av religiös natur.

I de två nyss citerade raderna ur "Elegi vid en brors död" liknades livet vid en "kvalfull, nattlig dröm". Det var den metafysiska oron som härmed fick sitt uttryck. Men det sades också att tidens lopp var höljt i mörker. I dessa ord ligger ett vittnesbörd om att Tegnér med intresse följde tidshändelserna. Det var över huvud utmärkande för tidens vakna ungdom att det politiska intresset gick hand i hand med ett filosofiskt. Den kantska filosofien och den franska revolutionen voro de två fakta som den hade att ta ställning till. Medlemmarna av Juntan i Uppsala, som i filosofen Benjamin Höijer hade sin andlige ledare, voro "jakobiner" och "kantianer". När Gustav IV Adolf i december 1799 varit i Uppsala och hållit ett strafftal till det akademiska konsistoriet med anledning av uppträderna vid firandet av kronprinsen Gustavs födelse, då åtskilliga studenter skålat och sjungit visor till revolutionens och Bonapartes ära, skrev en av Juntabröderna, G. Vinberg, till sin unge vän Gustav Wathier Hamilton, att man nu på sina

håll trodde att "Jacobinism eller Philosophie" fått sin bane. Den med Tegnér jämnåriga A. J. Spaldencreutz, som också tillhörde Juntan, men 1801 efter sina föräldrars önskan utbytte Uppsala mot det lugnare Lund, var en man av fria republikanska tänkesätt, som önskade bli "en ägta Patriot och Menniskovän" efter den skånske jordägaren Rutger Macleans mönster, och som styrkte sig i detta uppsåt under arbete på en översättning av Fichtes "Die Bestimmung des Menschen". Härom skriver han i brev till ovannämnde Hamilton år 1801. Han är stolt över att höra till de politiskt och filosofiskt avancerade och klagar över att befinna sig i det efterblivna Lund. Där finns "ingen Frihets Enthusiast, ingen bonvivant", konstaterar han strax efter ditkomsten, och något senare skriver han: "Studentcorpsen duger til intet. Består mäst af Poikar — utan esprit och energie. — Här danas visst alldrig någon Jacobin".¹ Den övermodige Spaldencreutz hade, när han skrev detta, inte gjort bekantskap med de båda studenterna Tegnér och Agardh, vilka ägde både esprit och frihetsentusiasm, och som i sinom tid skulle skapa en ny anda i Lund.

Franska revolutionen var den stora politiska tilldragelse som Tegnér hade att taga ställning till, när han växte upp. Han anammade den med tillfredsställelse liksom de unga Juntabröderna i Uppsala, ty han såg däri en början till rättvisare och lyckligare samhällsförhållanden. Denna sin uppfattning om franska revolutionen behöll han, i motsats till många andra av sina samtida, ganska oförändrad. Den ingick som ett väsentligt element i hans politiska liberalism. I talet vid reformationsfesten 1817, där han samlade sig till en genomförd kritik av det föregående seklets världsåskådning, yttrade han, att om det förhöll sig, som man sade, att det var 1700-talets upplysning som gjort den politiska omvälvningen, "så vore det utan tvivel hennes bästa verk". Det var också i detta tal som han liknade den revolutionära tanken i samtiden vid "en ädel gestalt, med svärd vid sidan och örnevingar på den strålande hjälmen". "Frihetens höga Genius" kallar han honom, och fullföljande den djärva bilden tillade han: "Det skrämmer mig icke, att det är blod i hans händer; ty jag vet vilkas blod

¹ G. W. Hamiltons här citerade korrespondens befinner sig i Hamiltonska arkivet på Barsebäcks slott. Se G. Carlquist, Landshöfdingen Gustaf Wathier Hamilton och hans anteckningar från Karl Johanstiden, 1921.

det är. Oförfärad vill jag se honom i de blixtrande ögonen; jag vill leka med hans svärd och trycka honom till mitt hjärta som en barndomsvän." Samma uppfattning gav han till känna nästa gång han i ett offentligt tal, på Oscarsdagen 1823, deklarerade sin politiska ställning. När Kvistofta-prästen David Munck af Rosenschöld tog sig för att utge det senare, av Tegnér ej tryckta talet på danska jämte "en Kritik over de politiska Sætninger i Samme", skrev Tegnér i ett brev härom: "Han gör mig till jakobin; ett onödigt besvär, helst min salige Fader, Gud fröjde hans själ, gjort det förut."

Den "upplysning" som Tegnér kritiserade i talet 1817 hade han i tidigare år helt omfattat. I dikten "Jean Jacques Rousseau" apostroferar han denna upplysning, frågande när dagen äntligen skall randas:

Då Du bygger folken ett varande skjul
mot fördomens hot, mot passionernas yra;
och rycker från Våldskraften världsödets hjul
med rättvisa händer att styra? —

Tegnér ser fram mot en värld, där våldet och passionerna icke längre härska, där upplysta män med rättvisa händer gripa om ratten. Det är ett hopp som han skulle ge uttryck åt flera gånger, framförallt i "Försonligheten" och "Det eviga". Han är i "Jean Jacques Rousseau" fredsvän och filantrop, och han betraktar det som människans främsta plikt att vara dygdig, känslööm och nyttig. Det är 1700-talsidealet, även framställt i "Den vise", den stora tankedikten, vari tjugooaringen med anmärkningsvärd mognad och kraft sammanfattade sin åskådning. Den vise är inte endast ett intellektuellt geni, utan också ett moraliskt, han är både stark och god. Tegnér tilltalar honom sålunda:

Mänsklighetens vän, dess lott dig sårar.
Av din dygd ej endast stark, men god,
egna plågor du med tystnans mod,
andras möter du med hjälp och tårar.
Himlen strålar i den Vises tår,
som en vårsol mellan skurar står.

Franska revolutionen var ett politiskt faktum som Tegnér synes från början ha lyckats få att harmoniera med en dylik åskåd-

ning. Det var visserligen en våldsam och blodig tilldragelse, men den syftade till rättvisare och bättre förhållanden. Under 1700-talets sista år framträdde ett nytt fenomen på den politiska horisonten, nämligen Napoleon. Även detta lät till en början foga in sig i den åskådning som Tegnér gjort till sin, på så sätt att det betraktades som ett led i en förhoppningsfull utveckling. General Bonaparte var en son av franska revolutionen, och han ansågs kämpa för dess idéer. När ett rykte spreds att han dött under fälttåget i Egypten, skrev Tegnér, sannolikt vid nyåret 1799, "Vid tidningen om Bonapartes död", en sorgekantat i Leopolds ståtliga stil, som den läraktige sextonåringen i mån av sina krafter tillägnat sig. I skuggornas värld lät han den döde förena sig med Camillus och Cato, Scipio och Brutus. Han såg sålunda Bonaparte så som denne själv önskade ses, i den antike heroens, den Plutarkiske hjältens skepnad. Han hyllade honom som en tyrannhatare och republikan och var övertygad om hans freds- och frihetsvänlighet, hans människokärlek och dygd. Tanken att han skulle ha trätt fram för att "lysa och förstöra" visade han bort och antvordade honom tryggt åt ryktet:

Det lov, hon ägnar Dig, skall icke snillets blott,
det mänsklighetens ock, det dygdens ock skall bliva.

Senare, då underrättelsen om Bonapartes död visade sig ogrundad och generalen återvände till Frankrike och mer avgjort tog dess öde i sina händer, skrev Tegnér "Vid tidningen om Bonapartes återkomst från Egypten", en dikt som han från Lund sände till sin blivande svärfar, brukspatron Myhrman, med orden: "Franska vapnens framgång, ryssarnas nesliga återtåg, Bonapartes återkomst och jakobinernas därpå följande fall, äro allt saker som jag vet ej mindre fagnar Herr Brukspatron än mig." I det kaos och den oro som revolutionen och krigen medfört var den segerrike generalen den fasta punkten. Det var att hoppas att kring honom en ny ordning skulle utkristalliseras. Tegnér tillropade honom i slutet av dikten:

Gå, åter är det du, som världen lugna skall,
känn tyngden av den plikt ditt namn dig föreskriver,
men också känn den lön det dina dygder giver
och bli dig värdig eller fall.

Det hör till historiens ironi att Tegnér hyllade Napoleon som en Brutus och att denne inte långt därefter framträdde som en Cæsar. Förste konsuln från året 1799 samlade allt fler av maktens trådar i sina händer, och i maj 1804 blev han av franska senaten förklarad för kejsare med namnet Napoleon I. I december ägde hans kröning rum, varvid påven var närvarande och en oerhörd prakt utvecklades. I ett nyårsbrev till Myhrman kommenterade Tegnér tilldragelsen med skarp ironi: "Har Farbror läst ceremonialet vid Bonapartes kröning. Fransoserna gjorde den mera ceremonieell än hans Fru då han var i Egypten. Pompösare kunde man aldrig fira frihetens begravning. Ett fönster skall den dagen ha kostat över 600 livres. Det var, som vanligt, en fars, efter den långa tragedien, revolutionen. Och ännu drömma filosoferna om en allmän upplysning och frihet för världen!" —

Tegnér hade betraktat Bonaparte i ljuset av sin filantropiska och pacifistiska åskådning, såsom en praktisk vis, en freds- och dygdehjärte. Men idolen visade omsider sitt rätta ansikte. Av republikanen blev en tyrann, som omgav sig med ett präktigt hov, upphöjde sina bröder och systrar till kejsarliga prinsar och prinsessor och förlänade sina generaler marskalksvärdighet. Den revolutionära friheten begrovs verkligen med pomp och ståt. Besvikelsen häröver var allmän. Som exempel kan anföras vad Anders Fryxell i "Min historias historia" (1884, s. 23 ff.) berättar om sin far. Denne, som grundlagt sin bildning under läsning av Voltaire, Rousseau och de franska encyklopedisterna, var en man av republikanska tänkesätt; han ogillade Gustav III för hans maktlystnad, flärd och slöseri, och han greps av ett envist hat mot Napoleon, framförallt sedan denne lagt italienska, tyska och spanska områden under franskt välde och börjat insätta sina bröder och svågrar som kungar i de erövrade länderna. Detta hat delades av Fryxells mor, som drastiskt uttryckte en önskan att Napoleon "till straff för sitt slaktande finge ligga på barnsäng för var och en människa, som för hans skull blivit ihjälskjuten". Det är, i förbigående anmärkt, intressant att iaktta hur den misstro mot krigshjältar och romantiska genier som kom att utmärka Anders Fryxell som historieförskrivare har sin grund i en under barndomen anammad 1700-tals-åskådning.

Det anstod emellertid inte Tegnér att såsom kyrkoherde

Matthias Fryxell avfärda Napoleon med öknamnet "le Diable du Midi". Alltsedan han måste överge sin uppfattning av honom som en hero i upplysningens anda, blev hans förhållande till honom helt komplicerat — med moment av både repulsion och attraktion — och ej detsamma under olika tider. Det har sitt särskilda intresse att följa växlingen i detta förhållande, ty Tegnér's utveckling speglas däri.

Det hopp om politisk och andlig frihet i fredens hägn som franska revolutionen väckt och Napoleon till en början stärkt, försvann sålunda efterhand. I den stora, 1805 författade dikten "Kulturen", ett historiskt världspanorama, summerar Tegnér resultatet av revolution och Napoleonskrig i ordet "förstöring":

Fåfångt stod en värld i brand för målet
att se frihetens och dygdens tid,
lik en Fenix, flyga opp ur bålet.
Blott förstöring vann hon än därvid.

Denna dikt kunde också ha hetat "Upplysningen".¹ Det är alltså upplysningstidens ideal han ställer upp för sig. Han dyrkar som en treenighet "ljuset, dygden, friden", och vänder sig mot vantron, egoismen, våldet. Han är fredsvän ("Lian har ej mer en skörd, blott svärdet"), hans statsideal är, liksom Rousseaus, de grekiska demokratierna ("Statens söner, icke statens trälrar / stridde där för frihet och för rätt"), hans hjälte är Brutus, republikanen och tyrannmördaren ("Ingen Brutus stiger opp och lastar / från din hals det ok du fegt tog mot"). Han har trots allt kvar upplysningssentusiastens optimism, uttryckt i denna strof:

Nej, en dag skall likväl sluta striden
mellan ljus och mörker, våld och rätt.
Förrn han stupar, skall den gamla Tiden
vagga i sin famn en lycklig ätt;
då Kulturen hunnit språnget dämna
av det Ondas syndafloed en gång;
och vårt väsens alla krafter stämna
till ett samljud som i Änglars sång.

¹ Obs. att raden "O Upplysning, Måne, fridens vän!" ursprungligen lytt: "O Kultur, O Måne, fridens vän!". Se Tegnér's Saml. skrifter, ny kritisk uppl. utg. av E. Wrangel och F. Böök, I, s. 388.

I grunden är denna optimism av kristen art. Människan är utdriven ur paradiset, en ökenvandrare ("en blodig gäst i öknar"), men det är Tegnér's tro att hon åter en gång skall framstå i sin ursprungliga gestalt: "förädlad, lycklig, ren och god". Han anropar jordens "Vise" och "Gode" att kämpa för detta mål: ett fullkomnat och gudshängivet släkte.

Santesson har (a. a. s. 110) påpekat att Tegnér's här ovan citerade rader om världsbranden och förstörelsen nära ansluta sig till några verser i Franzén's stora tidsdikt "Över Filosofien av det adertonde seklet", som skrevs till en magisterpromotion i Åbo 1798. Franzén, som inledningsvis liknade det förbiskridande seklet vid ett skepp i brand, uttalade i dikten sin sorg över att detta hoppfulla upplysningssekel skulle sluta under så mörka aspekter. Sekelskiftet ägde denna gång rum under omständigheter som tydde på att man befann sig vid en vändpunkt i historien, och skalderna uttryckte folkens häpnad, deras fruktan och hopp inför det väldiga skådespelet. Leopold liknade i sitt majestätiska poem "Det slutande århundradet" (1799) det välvande seklet vid tidens hjul, rullande i mörker och blod. Schiller konstaterade i dikten "Der Antritt des neuen Jahrhunderts" (1801) att freden och friheten icke hade någon tillflyktsort, och där Leopold talat om mörker och blod nämnde Schiller storm och mord:

Das Jahrhundert ist im Sturm geschieden,
und das neue öffnet sich mit Mord.

Någon sekelskiftesdikt i denna stil kom den unge Tegnér inte till att författa, men i det följande lät han sin uppfattning av tidsläget komma till synes i en rad nyårsdikter. Vid nyåret 1803 uppvaktade han både fru Myhrman och sin fästmö med poem. I det ena önskar han att straffets timme snart måtte slå för tyrannen såväl som för världens dårar, i det andra beklagar han att den bana som det unga året beträder är tecknad av föregångarna "med mörker och plågor, med villor och mord". Några år senare är den europeiska situationen fortfarande sådan, att han finner anledning att taga fram Schillers dikt från 1801 och kläda den i svensk dräkt, kallande den "Nyårsklagan". Det gamla året lägges i graven som en mördare, och det nya stiger upp "med blod i håret". De Napoleonska krigens verkningar spåras överallt:

Jordens grunder skakas och förödda
ligga tron och koja för vår syn.
Lika öar av ett jordskalv födda
nya välden springa upp ur dyn.

Se dig om. Från Torneå till Gibraltar,
från där solen tänds dit hon går ner,
har snart Friden icke mer ett altar,
har snart Frihet ej en kula mer.

Fåfängt reste sig att hämna världen
mången hjälte med förtvivlad håg.
Icke mänsklighetens rätt, men svärden,
svärden vägas uti ödets våg.

På handskriften till denna dikt har Tegnér senare tillskrivit årtalet 1807. Detta årtal bär "Nyårsklagan" också i Smärre samlade dikter, där den i något omarbetad form trycktes 1828. Man kan emellertid ifrågasätta om inte dikten är senare, från nyåret 1809. När det i en av de här ovan citerade stroferna säges att freden och friheten äro lika hemlösa i *Torneå* som i Gibraltar, tyder detta på att finska kriget tagit sin början.¹

Allt eftersom århundradet skred framåt blev läget i Europa allt mer tillspetsat och farligt. På hösten 1805 stod sjöslaget vid Trafalgar (nära Gibraltar), där amiral Nelson krossade den franska flottan och tillförsäkrade England herraväldet över haven. Napoleon såg sig härmed hänvisad till den europeiska kontinenten, som han lade under sig stycke efter stycke. Han besegrade sina motståndare vid Austerlitz (dec. 1805), vid Jena och Auerstädt (okt. 1806) och tågade därefter in i det försvarslösa Berlin. Kriget fördes strax efter in på svenskt område. Under de sista dagarna av januari 1807 jagades våra trupper i Pommern in i Stralsunds fästning, och provinsen i övrigt lades under franskt välde. I början av februari nådde underrättelsen härom fram till Lund, och Tegnér, som vidarebefordrade nyheten till sin svärfar, tillade i

¹ Detta förmodande har bekräftats av prof. Albert Nilsson, som vid en tidigare komparativ undersökning av de av Tegnér i skrift använda bokstavstyperna kommit till det resultatet att "Nyårsklagan", i varje fall i den form som den har i den äldsta bevarade handskriften, daterar sig från nyåret 1809.

brevet denna bön: "Give Gud att vi få leva i fred i våra skånska lerhus; ty Pommern är väl förlorat."

I Tegnér's brevväxling med svärfadern äger man kommentaren till hans politiska diktning från denna tid. Någon entusiasm över de stora händelserna spårar man ingalunda; han är tvärtom led vid de ändlösa krigen, helt övertygad som han är om deras meningslöshet. Han hade personliga skäl till missnöje. Under den envisa dragkampen mellan Frankrike och England oroades handeln och brukspatron Myhrman på Råmen hade svårt för att finna avsättning för sitt järn. Tegnér, som var ekonomiskt beroende av svärfadern, delade dennes bekymmer. Efter att ha fått brev från Myhrman med underrättelser om att årets Fastings marknad i Kristinehamn varit mycket ogynnsam skrev han den 20 april 1806 till svar att han inte hade något emot att uppskjuta sitt giftermål till ett annat år "under hopp om bättre konjunkturer". Han beklagade också att han med tanke på sitt förestående gifte köpt ett hus i Lund; om han hade kunnat föreställa sig att året skulle bli så olyckligt för bruksidkarna, hade han inte inlåtit sig på denna affär. Svärfaderns betänkligheter voro dock icke större än att bröllopet kunde stå i augusti samma år, mitt under det att krigets åskor dundrade som häftigast över Europa.

Man förstår att Tegnér's hjärta i dessa omständigheter inte hade rum för någon krigsentusiasm, och man finner det motiverat att han, efter knappt ett halvt års äktenskap, med verklig ängslan såg ofreden nalkas "våra skånska lerhus". I breven till Myhrman från 1806 och de följande åren uttalar han gång på gång sin förhoppning att krigets höjdpunkt är nådd och att det snart skall komma till underhandlingar och slutlig fred. "Gud styre allting till det bästa!" är en bön som han upprepar vid ett par tillfällen. Med glädje anammar han varje händelse som kan tänkas innebära ett steg mot en europeisk fred. William Pitt d. y., som lett den mot Frankrike fientliga politiken, dog den 23 jan. 1806, och den 16 februari skrev Tegnér (otryckt brev): "Att Pitt är död, är förmodligen längesen bekant. Här nere hoppas man att det bebådar fred." Den 9 april 1807 skickar han jämte en diskontsedel den sista bulletinen från Pommern, som han antar ännu vara obekant i Värmland, och vilken han säger vara den viktigaste vi fått från den svenska krigsskådeplatsen. Det torde vara fråga om

en bulletin som är daterad Malmö den 7 april 1807 och tryckt i Lund. Däri rapporterade generalguvernören i Pommern, att svenskarna gjort ett utfall från Stralsund och tvingat fienden att uppge sina förskansningar och utrymma provinsen. "Give Gud blott att ej alltsammans är en krigslist av fransoserna", skriver Tegnér med anledning av de glädjande underrättelserna, och han fortsätter: "Fredsrykten höra vi nog, men inga säkra. Få se om icke engelsmännernas framgång för Konstantinopel ger anledning till några underhandlingar. Här tros allmänt att Danmark ej längre får bibehålla sin neutralité utan nödgas förklara sig, man vet ej på vilkendera sidan" (otr. brev). Man får det bestämda intrycket att det för Tegnér ter sig tämligen likgiltigt vilkendera parten som segrar eller ligger över i striden, bara det kommer till ett avgörande, som medför underhandlingar och en slutlig fred. Att Napoleon var Sveriges förklarade fiende fäste han ingen större vikt vid; vårt krig med honom betraktades ju allmänt som Gustav IV Adolfs personliga tilltag, icke som en nationell angelägenhet. Tegnér's animositet mot vår officielle bundsförvant England var större än mot Frankrike, därför att det förra landet uppehöll en både för vänner och fiender besvärande handelsspärr. Till svärfadern, vars affärer ledo av denna spärr, skrev han i maj 1806: "Man kan icke nog ivra mot ett system som hotar att förstöra hela världen, och fästa alla nationer med deras indi[gener] och förmögenhet såsom småbåtar vid [det] stora engelska rövarskeppet."

I juni 1807 ägde så det närmande rum mellan Frankrike och Ryssland som ledde till ett stillestånd mellan dessa båda makter, strax följt av kejsarmötet i Tilsit. En definitiv fred slöts den 7 juli, som Preussen tvingades att biträda två dagar senare. Detta fredsslut, som med tiden skulle visa sig ha särskilt ödesdigra följder för Sverige, hälsades av Tegnér som ett tecken till att bättre tider stundade. Han skrev till Myhrman den 19 juli: "Den lyckliga vändning till frid som politiska affärerna tagit är väl redan bekant. Det är väl sant att kungen av Sverige väl står ännu kvar på skådeplatsen; men det är omöjligt att han kan kvarstanna länge där. Här talas redan om att stilleståndet, som var uppsagt, skall vara förnyat. Det är otvivelaktigt att vi ha frid innan sommarns slut. Sädespriserna ha i anledning härav fallit mycket. Jag vill hoppas att järnet stiger i samma proportion, och att således behagligare

utsikter visa sig för Pappa” (otr. brev). I slutet av brevet omnämner han ett oroande rykte från Köpenhamn att franska trupper inryckt i Pommern, slagit svenskarna och framryckt ända till Stralsund.

Ryktet talade sanning. Sedan Gustav IV Adolf dristigt nog den 3 juli uppsagt den i april ingångna vapenvilan med Napoleon, bröto fransmännen på tionde dagen därefter in i Pommern och inneslöto den svenska armén i Stralsund. Den 10 augusti skrev Tegnér: ”Från Pommern höres ingen ting nytt. Fästningen skall vara svår att taga. Mycket missnöje lär råda icke allenast hos Pommerinkarna utan även hos svenska tropparne. Våra ivrigaste krigspredikanter här nere tiga, förmodligen av blygd” (otr. brev). Den 20 augusti föll Stralsund, och snart därefter utrymdes även Rügen. Förlusten av dessa våra sista tyska besittningar tog man i Sverige inte särdeles djupt; de hade aldrig införlivats med den svenska samhällskroppen och voro landet mera till besvär än vinning. Vad man allmänt önskade och fortfarande också hoppades på var fred för det egentliga Sverige. ”Vi höra här många politiska rykten, men ingenting säkert,” skrev Tegnér den 5 november. Här säges t. ex. att en fransysk general väntas till Helsingborg för att underhandla o. s. v. Även berättas att i Pommern allt åter går för svensk räkning. Säkert är att Gestrich¹ är återrest till Greifswald för att publice läsa Svenska lagfarenheten. Allt hopp är således ej ännu förlorat om frid och bättre tider” (otr. brev).

Vänder man sig nu till de dikter som beröra den politiska situationen, så finner man i dem uttryck för samma känslor och stämningar som i de samtidiga breven. I dikten ”Nelson och Pitt” uttalar Tegnér sin tillfredsställelse över att dessa två olycksbådande kometer på den europeiska himmeln gått ner, och att molnen som skymma ”fridens morgonstjärna” börja glesna. Nelson, krigshjälten, liknas vid ett havstroll, och karakteristiken kulminerar i orden:

endast forna vikingsdygder prydde
havets Tamerlan.

---

¹ J. S. Gestrich, som varit docent i juridik i Lund, hade 1806 av konungen förordnats att föreläsa i Greifswald över svensk lagfarenhet.

Det är tydligt att Tegnér's uppskattning av vikingadygderna nu inte var densamma som senare, när han skrev Frithiofs saga. Pitt, statsmannen, liknas vid Hekla, "förstörande och kall", han skildras som en jesuitisk ränksmidare, beundransvärd som Miltons Satan i sin demoniska kraft. Tegnér sammanfattar sitt omdöme om dem bägge i dessa strofer:

Aska äro bägge. Deras minnen
som två slocknade volkaner stå.
Klio, varnande för ädla sinnen,
pekar rädd därpå.

Skynda, Pitt, att vigla opp Tartaren,
om en vrå blott där du fredlig såg!
Nelson, strid ännu med färjekarlen
uppå Stygens våg!

Det sista låter ju nästan som hån. Bilden av Klio, som vänder sig till ädla sinnen, desamma som i dikten "Kulturen" apostroferas som jordens Vise och Gode, och varnande pekar på dessa minnen av blodig krigsbragd och politiskt ränkspel, kunde stå som en vignett över Tegnér's politiska diktning från denna tid.

"England och Frankrike" bildar en pendant till dikten om Nelson och Pitt. Under en paus i kampen ligga de två länderna som två odjur mitt emot varandra och ösa ut sin ilska. Du far fram som en hungrig haj på haven, säger Frankrike till sin motpart. Hinduerna offra dig pärlor och blod, och negern gisslas till döds för att du skall få socker till ditt té. Du köper soldater och kungar, de förra med sold, de senare (som Gustav IV Adolf) med subsidier. Det ursinniga angreppet kulminerar i ord burna av hån och skadeglädje:

Lik din helvetmaskin kreverade Pitt utan nytta
Nelson, den mäktige, föll, rodret på Albions skepp.¹

Du styckar det fallna Tyskland med svärdet, svarar England.
Italiens konstskatter har du rövat, och det fattiga Schweiz har du

¹ I Smärre samlade dikter 1828:

Pitt och din helvetmaskin, den andra, kreverade fåfängt,
Nelson, den blodige, föll, rodret på Albions skepp.

bestulit på dess frihet. Revolutionens guillotiner står still, men skräckregementet fortfar:

Hannibal-Dumouriez far, en irrande främling, bland folken,
djupt bland Amerikas träske gömmer sig Gracchus-Moreau.¹

Diktaren betraktar de båda stormakterna som slogos om det stackars Europa med samma kyliga objektivitet och, vi kunna gärna tillägga det, med samma ovilja. Den Klio som Tegnér hyllade pekar med samma varnande gest på England och Frankrike som på Nelson och Pitt.

Det förnämsta uttrycket för Tegnér's krigsleda är emellertid "Försonligheten", ursprungligen kallad "Toleransen" och "Fördrag-samheten" och tryckt 1828 i omarbetat skick med titeln "Frids-röster". Skalden vänder sig mot krigsförhålligandet och ställer sig kall gentemot alla hjälteminnen:

Varför mörda dessa händer,
vi stå hyddorna i brand?
Denna bölja varför länder
hon så blodig till vår strand?
Hjältar, bödlar från er panna
låt mig riva lagrens blad.
Låt min lyra dyrt förbanna
varje lyra som er kvad!

Edra ryktens örnar flyga
vilda, blodiga mot skyn.
Snart dock edra minnen smyga
rodnande ifrån vår syn.
Intet hjärta, blott en runa,

---

¹ I Smärre samlade dikter 1828:

Guillotinen är still, men Pichegru stryps i sitt fängsel,
djupt bland Amerikas träske gömmer sig Victor Moreau.

Ch. Dumouriez, fransk revolutionsgeneral, som slutit sig till emigranterna, omnämnes av Tegnér i ett brev till svärfadern den 25 maj 1806 med anledning av att han besökt Lund.

Victor Moreau, en farlig rival till Napoleon, anklagades för meddelaktighet i Ch. Pichegrus stämplingar mot kejsaren och dömdes, trots bristande bevisning, först till fängelse, och sedan till landsflykt.

död och kall, er hugkomst bär.
Skin på graven ej, du Luna,
och du blomma, gro ej där!

Dikten insändes i oktober 1806 till tävling i Svenska akademien, försedd med ett motto ur Oxenstjernas dikt "Oskuldens religion", så lydande:

Låt oförrätt bli glömd så snart den är begråten
och hämnden dö i ångrens famn.

Hat och hämnd bör bannlysas, det är en åsikt som också uttryckes i dikten ("dö, och hoppas bland de döde / ingen hämnd, försoning blott"). Han ogillar även den rättvisa hämnden. I en handskrift uppmanar han Försonligheten att ställa sig vid tronerna och vaka, bedja för länderna och hålla tillbaka "svärdet i Rättvisans hand".¹

I början av den andra här ovan citerade strofen talas det i sistnämnda handskrift till dikten om "Maktens jättar" (ändrat från "Ryktets jättar"). Det för tanken till den senare dikten "Jätten", där denne, de vita asarnas fiende, framstår som onskans storslagne representant, en frände till Miltons fallne ängel. Jätten hatar alla skaldedrömmar

om fosterland och ära,
om dygd och Gudar.

Han ställer makt mot rätt, han älskar striden för dess egen skull och leker grymt med människors liv och gods.

Jämt två år senare skickade Tegnér "Försonligheten" i något omarbetat skick till Svenska akademien. Fjärde strofen har här fått följande lydelse:

Du som går att kuva jorden
skövlad för din ärestod,
hör, från Södern och från Norden
ropar mot dig Abels blod.
I din bädd när natten tiger
kall hans vålnad lägger sig:
när du opp på tronen stiger
är han redan före dig.

---

¹ Detta är sedan ändrat till "Svekets redan dragna dolk".

Det ligger nära till hands att anta att den på detta sätt tilltalade är Napoleon, han om vilken det några år senare i "Hjälten" säges att han "välvt Södern opp och Norden". Mot Napoleon vände sig Tegnér samtidigt, som vi skola se, i "Krigssång för Lantvärnet".

Under loppet av 1808 blev situationen allt mer oroande för Sverige. I augusti 1807 inträffade engelsmännens bombardemang av Köpenhamn, och i Lund, där man kunde höra kanondundret, hade man en känsla av att kriget stod för dörren. Tegnér var starkt indignerad över den orättmätiga gärningen. "En svarbare, lömskare handling mot ett neutralt och fredligt folk känner jag knappast av historien", skrev han till svärfadern den 10 september 1807. "Få se om icke vi skåningar få umgälla det till vintern. Åtminstone fruktar man det här". I ett brev den 3 mars följande år säger han sig fortfarande befara franska repressalier mot det med England förbundna Sverige: "Här leva vi i mycket oroliga tider, och våra fruntimmer i synnerhet äro inquietta. Man fruktar starkt för en fransysk invasion från danska sidan. Från Helsingborg ha redan flere familjer bortflyttat sina förnämsta effekter. Det är nästan omöjligt att av de många motsägende rykten som kringlöpa samla något visst resultat . . . I händelse av invasion är jag rätt orolig för Anna. Hon kunde väl själv söka skydd på det kära Råmen, men att i en sådan årstid föra gossen med blir omöjligt". "Vad hörs från Finland?" frågar han till slut. När detta skrevs hade ryssarna redan gått över finska gränsen och betydelsen av den Alexander-Napoleonska överenskommelsen i Tilsit sålunda visat sig för Sveriges vidkommande. Underrättelsen därom nådde Lund om några dagar. Den 24 mars meddelade Tegnér svärfadern att man nu i Skåne upphört att frukta för någon franskdansk invasion. "Emellertid ha vi nu omkring 10,000 man krigsmän här i Skåne som huvudsakligen anses ämnade till ett anfall på Seland. Dessutom skall här uppbådas ett lantvärn av alla karlar från 18—25 år. Vad utgång skall väl allt detta taga; och huru skall nationen, som nu genom förlusten av Pommern och Finland är sammansmält nästan till hälften, och dessutom fattig och utan tillgångar, kunna uthärda ett krig, varpå vi aldrig kunna vänta något slut. Det är hårt för Pappa att efter så många års arbete och strävande uppleva konjunkturen som dessa. Dock hotar icke samma förstörelse oss alla?" Detta brev vittnar verkligen starkt om

Tegnér's krigsleda; med den tröttes jämnmod räknar han redan med att Finland är förlorat, och det skånska lantvärnet omnämner han utan entusiasm: han anser tydligen på förhand uppbådet lönlöst. När Tegnér i ett följande brev (den 8 maj) omtalar att han haft brev från sin svåger Johan Myhrman, som var sjöofficer och som deltagit i en drabbning med danskarna i Bohusläns skärgård, tillägger han: "Han är rätt nöjd med sitt blodiga yrke". Yttrandet är symptomatiskt. Försonlighetens skald ser på krigarvärvet som något för honom helt främmande: ett blodigt yrke. När han i juni författade en dikt "Till fruntimmerna vid magisterpromotion 1808", vände han sig med glädje från krigets oroande skådespel till "Pindens lugna fester". I två strofer ställde han på 1700-talets antitetiska manér mot varandra bilder av Kriget och Friden:

Kriget rasar över Norden. Tiden
har löst bojan där var Furia stod.
Årets morgon är i storm förliden,
och dess middag rodnar än av blod.

Friden komma skall en dag, och skaka
gyllne vingar över stad och bygd.
Lycklig den bland oss som med en maka
då drar hem i egen hyddas skygd.

Den 13 november 1808 lämnade Tegnér dikten "Krigssång för Lantvärnet" till greve J. G. De la Gardie, som utnämns till chef för de utskrivna trupperna i Skåne. Om Tegnér av någon uppmanats till att skriva denna dikt är inte bekant; det är inte utslutet att han tagit intryck av en artikel i Stockholms Posten för den 2 september 1808 "Om krigssånger", där det klagades över att man i Sverige saknade "folksånger d. v. s. politiska kväden gjorda för en menighet och lämpade efter dess förmåga att känna och fatta", och där skalderna uppmuntrades till att fylla denne brist.¹ I varje fall torde krigssången vara författad samma höst; Böttiger uppger att den skrevs en novemberdag 1808.

Det kan onekligen förefalla egendomligt att Tegnér ungefär samtidigt som han omarbetade och åter insände "Försonligheten" till Svenska akademien satte sig att författa en krigsdikt. Men ser

¹ Se E. Wrangel, Råmen och Tegnérminnet, 1917, s. 72.

man närmare till saken, så finner man att det inte existerar någon egentlig motsättning mellan dikterna. Författaren till Lantvärnsdikten, som brukar pseudonymen W. Tellus, erinrande om den schweiziske folkhjälten Wilhelm Tell, hjälten i Schillers skådespel, berättar om ett fredligt och lyckligt herdefolk, som i sina undan-gömda dalar icke oroats av "våldets slaktningar" mera än av åskor hörda på avstånd. Men kriget nalkas, förrädiskt "som en rövare i natten" störtar man sig över det oskyldiga folket, och det är nu skalden manar de sina att slå den lömske fienden och driva honom ur landet. Sin dikt slutar han med en skildring av hur folket med bevarad frihet åter njuter den idylliska ron:

Snart stormen tiger
och Solen ler,
och Friden stiger
från himlen ner.
Kring bygden skallar
blott fröjd och ro,
och under tallar
de frie bo.

Friden ställes mot Kriget alldeles som i den kort förut skrivna promotionsdikten. Det är för övrigt samma bilder som rullas upp i Lantvärnssången och i de två ovan citerade stroferna därur.

Signaturen W. Tellus och skildringen av det fria, tappra herdefolket, som lever tryggt i sina dolda dalar, tills en förrädisk fiende överfaller det, leder ju tanken omedelbart till Schweiz. Ett par år förut hade Tegnér i dikten "England och Frankrike" låtit England utslunga en anklagelse mot rivalen, för att den bestulit Schweiz på dess frihet och dygd. De "objudna gäster" som skalden talar om i "Krigssång för Lantvärnet", de som komma från öster och från väster, äro ryssarna och danskarna. Men man har klart för sig att det är endast tack vare bundsförvantskapet med Napoleon som dessa våga gå löst på Sverige.¹ Napoleon nämnes inte i dikten, lika litet som i den samtida omarbetningen av "Försonligheten", men det är tydligen han som åsyftas i strofen:

¹ Möjligen har Tegnér, innan han skrev sången, fått vetskap om kejsarna Alexanders och Napoleons möte i Erfurt i okt. 1808. Notis därom stod att läsa i Lunds Veckoblad den 9 nov.

Fritt på pannan Segrarn sätte
mången stulen krona opp,
fritt de svaga folken mätte
med sitt blod hans bödlars tropp.
Än har ingen ovän stuckit
ut sitt läger på vår strand:
ingen oväns häst har druckit
källorna i Götens land.
Ännu ledas våra tärnor
till sin brudstol av vår hand:
ännu blicka Nordens stjärnor
ner på ett självständigt land.

Till Napoleon riktas också, som Albert Nilsson påpekat,¹ denna övermodiga men poetiskt klangfulla utmaning:

Fritt över oss välv
båd Ryske och Danske,
vi kaste vår handske
mot Ödet själv.

Vem det är som Tegnér vänder sig mot med sin krigssång blir tydligast i denna fråga, vilken vittnar om att han erkänner och kanske också i viss mån beundrar "hjältens" kraft:²

Varför mäter icke Hjälten
själv sin kraft med svenske mäns?

Någon politisk effekt hade inte Tegnér's "Krigssång för Lantvärnet", lika litet som senare "Svea", men den skaffade honom en litterär berömmelse, som han inte tidigare haft. Att den mottogs med hänförelse av personer som Hammarsköld och Atterbom beror naturligtvis på dess poetiska förtjänster. Men man får väl också räkna med att dessa båda Napoleonhatare uppfattade och gillade diktens angrepp på den franske kejsaren.

Under vintern 1808—9 blev landets läge allt vanskligare. I ett odaterat brev till svärfadern, troligen skrivet i november 1808,

¹ Se artikeln "Den nya upplagan av Tegnér's samlade skrifter" i Göteb. Handelstidn. 27/3 1920.

² Fredrik Böök, Esaias Tegnér, I, s. 123.

diskuterade Tegnér innebörden av det i slutet av september ingångna stilleståndet i Finland. ”Man vet ej vad det skall betyda, fred eller evakuerande av Finland å vår sida, eller någon förändring i ryska regeringens tänkesätt? Om danskarna ej också göra stillestånd, så tror man att vi här ej äro säkra för invasion i vinter, då engelsmännen gå hän, emedan danskarna ha 150 kanonbåtar och på Seland 40,000 man, som ej ha annat att göra än att par passe temps ta Skåne. För min del fruktar jag dock ingen ting, efter jag har så litet att förlora. Nämn ändå ingen ting härom för Mamma”. I det följande berättar han om de skånska lantvärnister som vägrat att svärja fanan och som ställts inför krigsrätt, om den förfärande sjukligheten bland manskapet och slutligen om de inkvarteringar som akademistaten fått åta sig på grund av krigskommissariatets flyttning till Lund. ”Jag får betala pengar efter mina rum äro uthyrda. Huru de skola betalas vet jag ej: men jag får väl sälja något av mina böcker för att därmed bistå de stackars kommissarierna bland vilka några, efter berättelse, ej skola ha mer än 6 à 7,000 rdrs inkomst om året; en ringa lön för så nyttigt folk”. När Tegnér den 11 december åter skriver till sin svärfar, är han ännu inte underrättad om att stilleståndet i Finland upphävts och att en konvention om hela landets utrymmande avslutits i Olkijoki. Det heter i brevet: ”Politiskt nytt hörs ej av, åtminstone ej något som är fägningsamt”. Och slutligen: ”Även talas här om stillestånd med Danmark, och framför allt, och med mycken sannolikhet, om nya beskattningar till nästa års fälttåg. Gud hjälpe oss väl”.¹ När Tegnér skriver nästa gång, den 5 januari 1809, har han läst i tidningarna om konventionen i Olkijoki, men han yttrar ingenting därom. Hans uppmärksamhet är riktad mot väster; farhågorna för en dansk invasion hålla i sig. Det motstånd som kan erbjudas är ringa, ty mer än halva skånska armén ligger sjuk, och mortaliteten är ”gruvlig”. ”Huru och när detta eländet skall slutas må Gud veta”, utbrister han. ”Även våra ivrigaste rojalister börja att vara bekymrade”.

Mitt under dessa nedslående händelser var det som Tegnér's Lantvärnssång av rojalisten De la Gardie sändes till konungen för att underställas dennes bedömande. Det i dikten uttryckta ”republi-

¹ Se Böök, a. a. s. 97. Brevet är ej tryckt i Tegnér's Samlade skrifter.

kanskt-schweiziska idealet”¹ undgick med all säkerhet Gustav Adolfs uppmärksamhet, men den mot ärkefienden Napoleon riktade udden kan han tänkas ha märkt. I varje fall synes han ha gillat dikten, ty den befordrades till tryckning hos fältboktryckare Sohm. Detta skedde dock först ett gott stycke in på året 1809.² Det är egendomligt att jämföra den flammande krigssången med de förhållanden under vilka den skrevs och publicerades. Sällan har dikt och verklighet stått i större kontrast till varandra. Det är inte heller ofta man möter en så stor motsättning mellan diktarens förhärskande, vardagliga stämning och det eldade ögonblickets.

I det just citerade nyårsbrevet slutar Tegnér med att önska svärfadern ”lycka och tålamod” för det kommande året. ”Måtte det bli lyckligare och lugnare än det senast förflutna”, säger han. ”Jag tycker att sakerna nu måtte vara i sin crisis och Statskroppen bör kunna hoppas antingen förbättring eller fullkomlig förstöring, som kanske ginge ut på det samma”. Yttrandet vittnar om en viss desperation; det är nu så illa ställt att det inte kan bli värre. Emellertid visade det sig att tillståndet verkligen nått sin kris; man kan fatta Tegnér's ord som en profetia om marsrevolutionen ett par månader senare, då konungen störtades. Med denna åtgärd var Tegnér naturligtvis tillfredsställd, men han såg även i det följande mörkt på situationen. Den 25 maj uttrycker han sin oro över de senaste underrättelserna om ryssarnas nedträngande i Västerbotten. ”Huru vårt utarmade fädernesland ännu skall kunna föra ett nytt krig, vet jag icke. Enda möjliga sättet vore kanske om genom ett mycket fritt regeringssätt alla nationens återstående krafter spändes och var medborgare här som i Norge vore soldat. Men med en vidsträckt kungamakt och stående arméer förlamas all energi, och slaveri och beroende blir vår slutliga lott”. Det krav på medborgarbevapning efter franska revolutionens mönster som samtidigt framställdes i riksdagen av ett liberalt parti, gjorde Tegnér sålunda till sitt. Detta krav fick han emellertid inte uppfyllt, lika litet som sin önskan om ”ett mycket fritt regeringssätt”. Han yttrar sig i brev den 18 juni resignerat om den nya konstitutionen: ”Vi ha ej fått allt vad vi kunnat och bort vänta, men det är redan gott att vinna något”. Artikeln om konungens tromän synes honom vara

¹ Se Böök, a. a. s. 112.

² Se Böök, a. a. s. 100 f.

grundlagarnas svagaste punkt, ty den tillförsäkrar konungen inflytande över de högre ämbetsmännen. Men han hoppas att den olägenheten kan avhjälpas "en annan gång". Vad de kvarstående ståndsprivilegierna beträffar, så räknar han med att de omsider skola falla av sig själva. Tegnér delgiver sålunda svärfadern sina "jakobinska" tänkesätt, säker om att i denne äga en meningsfrände.

Det genom marsrevolutionen väckta hoppet om en lyckad vändning i kriget gäckades ju, och den nya regeringen såg sig nödsakad att avsluta den förödmjukande freden i Fredrikshamn. I ett brev av den 21 september säger Tegnér sig ha hört "att vi nu lära ha fred", och han anmärker kort och man frestas att säga affärsmissigt: "Det är gott, ehuru villkoren ej äro avundsvärda". Sedan övergår han till att tala om skörden och sädespriserna, av vilka hans lön var beroende. Här sammanfölla inte hans och svärfaderns intressen; den akademiske läraren hade åtskilligt att vinna av höga priser på spannmål, medan bruksägaren önskade få den så billigt som möjligt. Men det var också det enda som de inte kunde enas om.

Några dagar senare, den 27 september, publicerades i Lunds Veckoblad dikten om Sparrsköld, den unge löjtnanten som stupat i slaget vid Ratan. I dess andra strof uttryckte Tegnér sin sorg över den onda tiden, i vilken våldet och icke rätten regerade:

O! vem ville icke segla
över Lethens våg med dig,
vilken ville icke regla
Tidens portar efter sig,
då det onda intar världen,
då vi se, med slagen håg,
icke folkens rätt, men svärden
läggas i rättvisans våg.

När Tegnér införde dikten i samlingen av år 1828 omarbetade han strofen och göt däri ny anda. Den lyder i denna form, som numera är den allmänt kända:

O, vem ville ej ha reglat
tidens portar efter sig,
vilken ville ej ha seglat
över glömskans våg med dig,

innan än i Norden kändes
nesa, fastän nederlag,
innan Ratans skamfläck brändes
på våra ära in en dag?

Det är visserligen sant att i den ursprungliga versionens fjärde strof den bitterhet kommer till tals som Tegnér känt över att det svenska namnet skymfats, men i själva nederlagets och den ärelösa fredens ögonblick synes han dock inte ha känt nesan så starkt som han tydligt gjorde senare. Brevet av den 21 september visar i varje fall detta. Ännu en ändring är värd att lägga märke till i trycket i Smärre samlade dikter. Varför begråta den döde? säger skalden. Föll han ej i läglig tid:

Förrn i kapp med tidens dårar
han på lyckans branter lopp?
Förrn han bärgade med tårar
höstens tomma kärvar opp?

I den ursprungliga dikten stod "ärans branter". Tegnérns tankar om äran voro inte desamma 1828 som 1809, därav kommer sig denna till synes obetydliga ändring. När han skrev "Sparrsköld" satt ännu kvar något av den likgiltighet för äran, den må nu vara krigarens eller skaldens, som hörde med till hans ungdoms 1700-talsfärgade stoicism. Talet om "tidens dårar" vittnar också därom. Man ser det tydligare om man till jämförelse framdrar de båda dikterna "Vid tidningen om Bonapartes död" och "Till Fru Myhrman vid nyåret 1803", där den unge moralisten i tidens gängse stil fäller sina stränga domar över tyranner och dårar: "druckna dårar" som det heter i det sistnämnda poemet.

Den ovan citerade tredje strofen av "Sparrsköld" kommer i sin ursprungliga version tänke- och uttryckssättet i "Försonligheten" och "Nyårsklagan" nära. I alla tre dikterna brukar Tegnér talet om svärden som läggas i rättvisans (eller ödets) våg; det sammanfattar hans tankar om den samtida europeiska politiken. "Det onda intar världen", därför är det bäst att vända sig från den — detta är temat i en rad av Tegnérns förnämsta dikter från ungdomsåren. Kan man inte som den stupade krigaren regla portarna efter sig för alltid, så har man i alla fall den möjligheten att draga sig inom

sitt skal, att tänka sina egna tankar, medan den onda tiden stormar vidare. För den unge studenten hade världen ur filosofisk aspekt tett sig mörk och utan mening, och han hade i religionen funnit den enda trösten. Därom handlade "Över livets plågor och tröst". När längre fram Napoleon svek de förhoppningar han satt till honom och den politiska situationen tedde sig ohjälplig, sökte han tröst i sin Kant-Schillerska filosofi. Därom handlar "Det eviga".

Redan i "Den vises" ursprungliga version av år 1803 hör man anslaget till "Det eviga". Det är i denna strof:

Nu — vad äro kval dem Tiden bringar?
Resans hinder på en utländsk strand.
Men egiden kring hans skuldror klingar,
Evigheten är hans fosterland.
Livets tavla ter, i ständig blanning,
seklers plågor och minuters fröjd.
Men han står, ifrån dem alla höjd,
stödd på klippan utav denna sanning:
att hans lugn, ur slumpens boja löst,
vilar evigt i hans eget bröst.

I den form som dikten hade när Tegnér i oktober 1804 skickade den till tryckning i Göteborgs Vetenskaps och Vitterhets samhälles handlingar, står den "Det eviga" ännu närmare. De följande raderna bilda en parallell till den sistnämnda dikten:

Men som himlen uppå Atlas stödes
på sin fasta dygd den Vise än.
Över äran, makten, rikedom
på en höjd, som stjärnevalvet brant,
står dess tempel, stött på rätt och sant.
Offra, mänska — eller helgedomen
stänges — offer vill den dygd där bor.
Lugn dess dotter, möda är dess mor.

I den 1806 till Svenska akademien sända dikten "Försonligheten" uppmanar han läsaren att vända ryggen åt det nedslående skådespel världen framter och söka en fristad i sitt eget inre:

När de store ödelägga
för sin nyck en osäll värld,
och i Themis' vågskål lägga
ej sin rätt, men sina svärd;
när de svagare förtryckta
vinka sveken till sin strid; —
i ditt eget hjärta flykta,
och slut där med världen frid.

I "Nyårsklagen" ljuder samma maning i närmaste anslutning till Schillers "Der Antritt des neuen Jahrhunderts":

Ädle vän, låt oss ej längre skåda
ut omkring oss efter hopp och tröst.
Undan tidens stormar låt oss båda
flykta, flykta i vårt eget bröst.

Endast i ditt hjärtas stilla gömma
skådar du det rätta än en gång.
Frihet endast diktens riken gömma,
och det sköna lever blott i sång.¹

Under Tysklands politiska misär tröstade sig Schiller med att det väsentliga ligger på ett annat plan, i en ideell värld, och att hans folk där inte hade något att frukta. I ett utkast till en "Gedicht zur Jahrhundertswende" heter det: "Abgesondert von dem Politischen hat der Deutsche sich einen eigenen Wert gegründet, und wenn auch das Imperium unterginge, so bliebe die deutsche Würde unangefochten. Sie ist eine sittliche Grösse, sie wohnt in der Kultur und im Charakter der Nation, die von ihren politischen Schicksalen unabhängig ist. — Dieses Reich blüht in Deutschland, es ist in vollem Wachsen, und mitten unter den gotischen Ruinen einer alten barbarischen Verfassung bildet sich das Lebendige aus. (Der Deutsche wohnt in einem alten, sturzdrohenden Haus, aber ein strebendes Geschlecht wohnt in dem alten Gebäude, und der Deutsche selbst ist ein edler Bewohner, und indem das politische Reich wankt, hat sich das geistige immer fester und vollkommener ge-

¹ I den äldsta bevarade handskriften tillhöra dessa två strofer ett senare, väl strax före tryckningen 1828, tillskrivet parti av dikten.

bildet.) Er hat sich längst über seinen politischen Zustand emporgehoben”.

Sverige förde under Napoleons aera liksom Tyskland en beträngd tillvaro, därför föll det sig naturligt för en ideellt inriktad skald som Tegnér att efter Schillers föredöme rikta blicken från det politiska läget för dagen mot en platonisk övervärld. Tegnér ägde för övrigt i likhet med Schiller ett särskilt privilegium: medborgarrätten i diktens rike. Han kunde, när han så ville, fly den förgiftade atmosfären och andas ”Diktens rena luft”, som han senare säger i ”Konstnärn”. Skalden är ”Evighetens präst”; obekymrad om vad tiden lär och folket sorlar om bör han ställa upp ”de höga Idealen”.

Om det som hör evigheten till, om de höga idealen handlar den dikt som heter ”Det eviga” och i vilken de olika tendenserna i Tegnérns ungdomsdiktning, de poetiska och filosofiska såväl som de politiska stråla samman. Den mynnar ut i denna mening:

Vad Tiden dig gav, giv igen utan harm;
men akta det Eviga i din barm.

I ”Försonligheten” sjöng skalden om en tid då de blodiga örnar som föra krigshjältarnas rykte på sina vingar stäckts i sin flykt, då ”hatets svarta korpar” inte längre oroa mänskligheten. ”Det evigas” skald är lika övertygad om att krigets örnar inte få flyga ohejdat:

Väl formar den Starke med svärdet sin värld,
väl flyga, som örnar, hans rykten;
men någon gång brytes det vandrande svärd,
och örnarne fällas i flykten.
Vad våldet må skapa är vanskligt och kort;
det dör som en stormvind i öknen bort.

”Den Starke”, det är krigshjälten, han som lägger sitt svärd i rättvisans vågskål. Det är Napoleon.¹ I diktens äldsta bevarade version, som här genomgående citeras, nämnes han vid namn i andra strofen. Den har följande lydelse:

---

¹ År 1814, efter Napoleons fall, skrev Franzén till Tegnér att han i den ovan citerade strofen visat sig som ”en sann Vates”. Han hade alltså fattat strofen såsom anspelande på Napoleon. Se Ur Esaias Tegnérns papper, 1882, s. 56.

Men Sanningen lever. Bland bilor och svärd
lugn står hon med strålande pannan.
Förloras dess sak i Napoleons värld
dock vädjar hon tryggt till en annan.
Ej kvävs hon i graven. Kring himmel, kring jord
de skalla, de skalla, dess eviga ord.

Uttrycket "Napoleons värld" ändrades först till "villornas värld" och sedan till "den nattliga värld", vilken senare formulering det hade när dikten trycktes i Journal för litteraturen och teatern den 20 februari 1810. Det ser ut som om Tegnér dragit sig för att nämna Napoleons namn. Men snarare förhåller det sig så att hans dikter hade en allmän syftning, och att han därför inte ville binda dem vid en historisk tilldragelse, ett historiskt namn. Han talade i allmänhet om "hjälten", "den starke", men han hade ständigt tidens egen hjälte, Napoleon, i tankarna. Även tillfällighetsdikten "Krigsång för Lantvärnet" har i viss mån denna allmänna, ideella karaktär. Situationen — det fredliga herdefolket som överfallas av rövare — är för tillfället Sveriges, men den har tidigare varit Schweiz' och andra små nationers. Kort tid innan dikten skrevs hade Danmark varit utsatt för ett lömskt övergrepp från Englands sida.

På världens öppna valplats avgöres striden mellan makt och idé, våld och rätt så, att rätten ger vika — åtminstone ansåg Tegnér att den avgjordes så i samtiden. Men allt är därför inte förlorat. Med full tillförsikt säger "Det evigas" skald:

Och Dygden är fri, och hon dör icke ut,
hur brottet må smäda och bloda.
Erövrar det Onda all jorden till slut,
så kan du dock vilja det goda.
Det ädla du tänker, det *goda* du vill,
det hörer dig själv, hör ej graven till.

Och viljan som stängdes i lågande bröst
tar mandom, lik Gud, och blir *handling*;
det Rätta får armar, det Sanna får röst,

och folken stå¹ opp till förvandling.
De offer du gjorde, de faror du lopp,
de stiga som stjärnor ur Stygen opp.

”De offer du bragte” — det är de offer vartill människan uppmanas i en här ovan (sid. 101) citerad strof av ”Den vise”. Det är människans plikt att trots allt *vilja* det rätta och arbeta på folkens förvandling i enlighet med de eviga idéerna om det sanna, det rätta och det sköna. I den med ”Det eviga” troligen samtidiga dikten ”Till en yngling”, som trycktes i Journal för litteraturen och teatern ett par veckor senare, riktas denna maning i ”Försonlighetens” och ”Det evigas” anda till den unge:

Och res dig och kämpa för mänskors väl
med svärd, med röst,²
bliv misskänd, blev hatad, och tryck dem likväl
till sårat bröst.

Och hoppas på räddning, på seger ännu
i stormens brak,
fast seglar du också, som vi göra nu,
på tidens vrak.

Kanske kommer man, när man läser dessa strofer, att tänka på den maning som i Viktor Rydbergs Snöfrid riktas till den unge kämpen för rätt och människors väl. Den överensstämmelse som finnes mellan Rydbergs och Tegnér's reflexionsdiktning beror dels på att den förre är direkt påverkad av den senare, men också på att de hade samma filosofiska inställning. Kontentan av ”Den vise” och ”Det eviga” får sålunda i Rydbergs Kantat denna formulering:

Gå fram, du mänsklighet! var glad, var tröst,
ty du bär evigheten i ditt bröst.

En författare som var nästan jämnårig med Tegnér och av

¹ Orden *folken stå* senare ändrade till *mänskan står*.

² Jfr ”Det eviga”: ”Det rätta får armar, det sanna får röst” . . . Jfr också dikten ”Herkules” (den tidigare versionen; Saml. skr. II, s. 505):

du skall ändå hoppas. Strid med svärdet,
strid med sångens röst för mänskovärdet.
Starka, ädla själ förtvivla ej.

i mycket samma filosofiska och litterära skolning, Per Elgström, slutade sin broschyr "Vad rätt har ett folk att döma en regent?" (1809) med ord som komma tankegången i "Försonligheten" och "Det eviga" så nära som möjligt: "Riken grusas, människan förmultnar; men det sanna, likt en helig flamma, upplågar ur deras aska och uppenbarar sig åter för nyfödda släkten. Ja, det skall en gång, likt en evig Aurora, uppgå över jorden och människan, kedjad i ett aldrig slitet brödraband, njuta den *eviga frid* eller det fullkomliga rättsförhållande, som är en slutsats av den vises forskning; och, då detta inträtt, skall en enda makt omfamna jordens bälten — förnuftet, den människoblivande gudomen." "Det är omöjligt att ett allmänt barbari skall betäcka jorden", säger han tidigare i broschyren, "det rätta kan således ej förintas, och vårt släkte skall besegra sina tyranner." Elgström skilde sig i politiken från sina vänner i Aurora-förbundet. Han gillade marsrevolutionen och Gustav IV Adolfs störtande och han betraktade Napoleon utan hätskhet. I ett brev till Atterbom, vari han försvarar sin politiska hållning, skriver han: "Jag är viss, att den uppsväljande makt, som ordnar Europas öden, tjänar det helas ändamål, och att ur askan av dess störtade nationer skall framträda en mer ren, förädlad mänsklighet."¹ Det är samma optimism som Tegnér ger uttryck åt, när han i "Det eviga" talar om att "folken stå upp till förvandling." Filosofiskt och politiskt intogo Tegnér och Elgström båda en juste-milieu-ståndpunkt.

Rörande dateringen av "Det eviga" äro meningarna delade. I kommentaren till den nya upplagan av Tegnér's Samlade skrifter ställes frågan öppen. "Förslagsvis" dateras de första formuleringarna av dikten till 1808; men det angivna resultatet av en manuskriptisk undersökning lämnar en möjlighet att förlägga dem ett par år tillbaka i tiden. Det är inte osannolikt att diktens konception faller inom 1806, alltså samma år som "Försonligheten" tillkom. Vid båda dessa dikter fäste Tegnér särskild vikt. "Försonligheten" sände han med två års mellanrum till Svenska akademien, sista gången med en anmärkning, vari han på ett fint sätt antydde sin förvåning över att dikten i sin tidigare form inte ansetts värdig någon belöning. "Det eviga" omarbetade han vid upprepade till-

¹ Se Böttiger, Aurora-förbundet i Upsala i Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796, D. 49, s. 437.

fällen, innan han tryckte dikten 1810. När han sände den jämte "Till en yngling" till P. A. Wallmark, Journalens redaktör, sade han om dessa "småstycken": "De äro redan av gammalt datum, ty jag har varken tid eller lust att skriva något nytt i den vägen."

Om "Det eviga" stammar från 1806, 1807 eller 1808 synes mig emellertid vara en fråga av underordnad betydelse. Enligt den uppfattning som jag här sökt genomföra var Tegnér's allmänna åskådning i huvudsak densamma 1808 — ja, ännu 1810, då "Det eviga" publicerades — som den var 1806. Något som förtjänar att särskilt beaktas är att han underställde "Försonligheten" akademiens, d. v. s. i första rummet Leopolds, bedömande och "Det eviga" Wallmarks. Så nära kände han sig i dessa dikter stå den "gamla" skolan. I sin första stora reflexionsdikt, "Över livets plågor och tröst", hade han i anslutning till Leopold tagit upp ett tema som går igen i dikter som "Den vise", "Försonligheten" och "Det eviga". Alla handla de om livets plågor och tröst, om den trygghetskänsla religion och filosofi skänka oss i "villornas värld" (jfr ovan sid. 104).

Vad hans åsikter om svensk krigspolitik beträffar, så synas de inte ha ändrats förrän kriget var slut. Det avgörande torde här ha varit hans ställning till kronprinsen Karl Johan. Under det att han bar det snöpliga fredsslutet med överraskande jämnmod, väckte Karl Johans utrikespolitik den häftigaste indignation hos honom. Samtidigt fick han en ny syn på Napoleon, den som kom till uttryck i dikten "Hjälten". Den har politiska förutsättningar, men också estetiska. Men detta är en särskild historia som tarvar ett eget kapitel.

AXEL WACHTMEISTER

MINNESOTA

AV

LAURITZ WEIBULL

Greve Axel Wachtmeister tillhörde kretsen av dem som 1920 inträdde såsom stiftande ledamöter i Vetenskaps-Societeten i Lund. Samma år valde Societeten honom till ledamot i sin styrelse. Den återvalde honom ständigt. Sällan saknades han vid högtidssammankomster och möten. När han nu är borta, minnes Societeten honom som en av sina "trogna".

Axel Wilhelm Wachtmeister föddes på Vanås den 16 juli 1869. Hans föräldrar var senare överstekammarherren, greve Axel Fredrik Wachtmeister och friherrinnan Elisabeth von Platen. På fädersidan stammade han från generaladmiralen Hans Wachtmeister; hans morfars far var Baltzar Bogislaus von Platen.

Som ung student kom Axel Wachtmeister 1890 till Lunds universitet. De som minnes honom från denna tid, erinrar sig ännu, hur han med förkärlek brukade föra samtalen in på historiska ämnen. Hans studier kom emellertid att falla inom den juridiska fakulteten; han avlade här hovrättsexamen 1893 och valde därefter den diplomatiska banan. Som attaché och legationssekreterare knöts han de följande åren till beskickningarna i Paris, Köbenhavn, S:t Petersburg, London och Wien; på det senare stället förestod han 1906 som chargé d'affaires den svenska legationen. I Hofburg och hos den habsburgska aristokratien kände han sig hemma; han dröjde gärna vid de många vänner han här vann och trofast bevarade. 1906 blev han legationsråd.

Axel Wachtmeisters verksamhet inom diplomatien upphörde med beskickningen till Wien. Ett nytt skede vidtog. Han slog sig ned på mödernegodset Kulla-Gunnarstorp. Efter sin moders bortgång blev han ägare av detsamma. Hans intresse och verksamhet kom därefter att koncentreras till detta gods, ett furstendöme i smått, där det över vidsträckta områden breder sig från de skogklädda slänterna vid Sundet fram till Svedberga backe och låglandet vid Skelderviken.

Louis de Geer har i sina Minnen bevarat vad hans trolovade Caroline Wachtmeister kände för Vanås: inget ställe på jorden älskade hon som detta, men högre än stället, hörde han henne säga, älskade hon människorna där. Orden är tillämpliga på Axel Wachtmeister, hennes brorson, och de gällde, tillämpade på honom, inte endast hans födelsegård Vanås, utan även och väl i lika grad Kulla-Gunnarstorp. Allt kände och älskade han där, varje träd i parken, varje teg på marken, varje glänta i skogen, men närmast hans hjärta låg alla de många, som strävade och arbetade i hans tjänst och vilkas fäder och mödrar gjort det i hans förfäders. Axel Wachtmeister var en man av djup konservativ läggning, med utpräglad ståndskänsla och känsla för vad Oscar I skall ha kallat "den höga släkten"; det styre han förde på Kulla-Gunnarstorp var patriarkaliskt. Men också i den nya tiden, med vilken han själv ibland kunde ha svårt att finna sig tillrätta, fann sig de många väl under detta hans styre. De kände hans godhet. De visste, att gods-herren på slottet följde dem i deras dagliga gärning, tänkte för dem, tog vård om dem. När för ett par månader sedan Axel Wachtmeisters stoft sänkts i jorden på Gryts kyrkogård intill hans älskade Vanås, såg man i skymningen tjänare och arrendatorer gripa varandras händer och sluta ring kring graven; det var ingen tom och inlärd ceremoni, då de blottade sina huvud och stod och bugade för sin döde husbonde.

Som herre till Kulla-Gunnarstorp knöt Axel Wachtmeister an till sin ungdoms historiska intressen. Vid sidan av en betydande samling äldre sällsynta tryck sammanförde han i sitt bibliotek arkivalier från skilda håll och släkter. Man såg där det stora Brokindsarkivet med dess kostbara dokument särskilt till 1700-talets svenska historia. Delar av det Oxenstiernska arkivet på Tidö med rikskanslerens egenhändiga testamente som dyrgripen, Adolf Ludvig Ribbings liksom De Geerska papper från yngre tid ingick också i beståndet. En ansenlig autografsamling, grundlagd under uppehållet i Wien, ökades ständigt.

Tunga skuggor föll över Axel Wachtmeisters sista tider. Döden kom som befriaren.

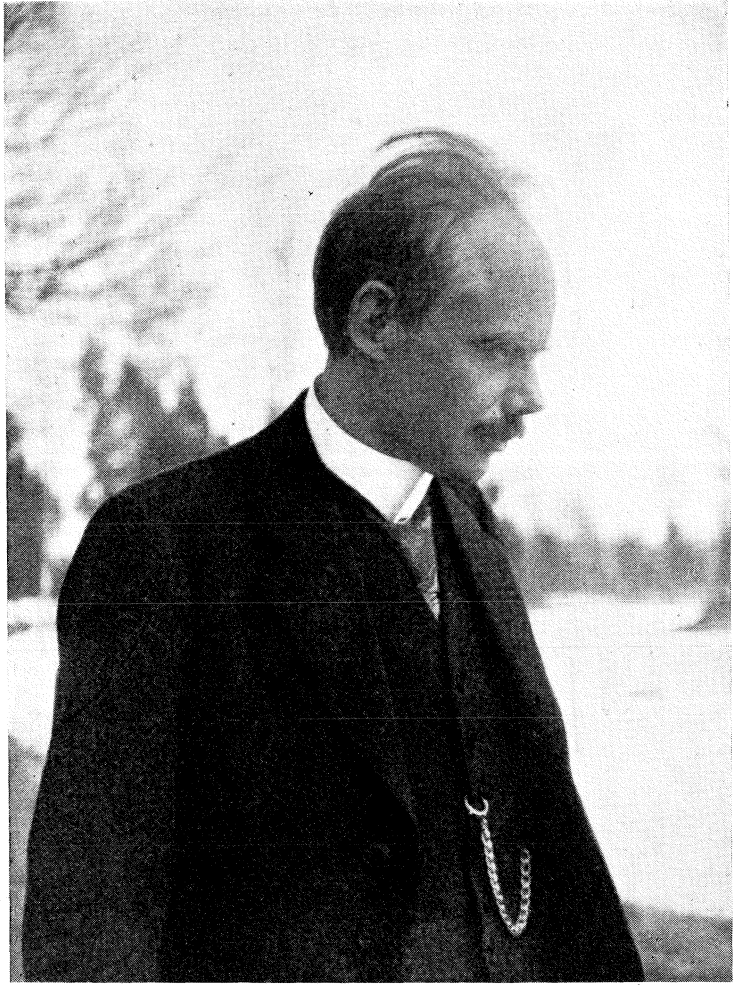
November 1929.

ARNOLD NORLIND
1883—1929

NÅGRA MINNESORD

AV

HELGE NELSON

Med Arnold Norlind gick en sökande ande bort. Vad som gjorde honom till geograf, var väl vidden och perspektivet i den geografiska vetenskapen, som gav hans ande de fria och stora studiefält, den längtade efter. Men hans intressen sökte sig långt vidare än specialistens, hur grundligt han än drev sina studier på den historiska geografiens fält, och hur djupt han än inträngde i antikens och medeltidens geografiska föreställningsvärld. Den senare var för honom blott en av de många sidorna i en kulturvärld, som han lärde känna som få. Kring Dantes gestalt koncentrerade sig tidigt hans tankar. Dante och hans verk ägnade han länge, men särskilt under sina senare år, ett kärleksfullt och inträngande studium, som ingen ohälsa kunde hämma, och som bar högt skattade resultat i förträffliga översättningar av Dantes arbeten och den ståtliga biografien över denne centrala kulturpersonlighet. En kunnig "latinare" och "grek", behärskande italienska, spanska och portugisiska, rörde Arnold Norlind sig med lätthet inom medelhavskulturens områden. Hans elegant skrivna arbeten över "Henrik Sjöfararen" och "De stora geografiska upptäckternas tidevarv" gömmer trots stilens lätthet en grundlig kännedom, som inga andra på svenskt språk författade verk om samma ämnen kunna uppvisa. Endast en enorm beläsenhet och omfattande språkkännedom möjliggjorde arbeten såsom hans doktorsavhandling över Rhendeltats utveckling fram till omkring år 1500 och hans undersökning av Europas medeltida klimat.

I båda rörde han sig på det fysiskt-geografiska området, om också övervägande med användande av historieforskningens metoder. Han var på den fysiska geografiens fält en kunnig man. Likväl var ej den direkta empiriska naturiakttagelsen det fält, där han kände sig helt hemma. I det arbete, "Skapande liv", som innehåller en del av hans litterära kvarlåtenskap och publicerades efter hans död, finnas också några dagboksanteckningar. Han skriver i en av dem:

”Naturvetenskapen kan aldrig tillfredsställa en konstnärssjäl. Naturvetenskapsmannen kan aldrig se på hemligheterna med fjärrblickande ögon, han vill ha dem på nära håll och dissekera dem. Men då kan han heller inte ha den rätta vördnaden inför dem. Hemligheterna bli hans fiende, som han måste besegra — och dock borde de vara hans käraste vän.

Men för konstnärssjälens bli hemligheterna det som han älskar mest, den som han älskar mest.”

Arnold Norlind sökte sina ämnen långt borta. De få vidd och perspektiv under hans fjärrblick, stundom också den aning av mystik, som träder tillmötes i bekännelsen från hans dagboksblad. De bäras upp av ett starkt patos men få en stilistiskt enkel och klar utformning, som endast ett konstnärligt sinne kan giva.

Trots all tillbakadragenhet i sitt väsen hade Arnold Norlind ett varmt intresse för mänskligheten omkring honom. Han skrev sagodramer för barn och historiska äventyrsböcker för ungdom. Hans vida kunskaper och ovanliga framställningsförmåga i skrift gjorde honom lämpad till folkbildare. När han 1921 lämnade Lund, efter att i åtta år varit docent och därvid under fyra år på ett förtjänstfullt sätt uppehållit professuren i geografi, var det också till en folkhögskola, Birkagårdens i Stockholm, han ämnade sig som lärare. Han ville byta vetenskapsmannens kall mot folkbildarens. Den tanken fick han dock aldrig fullfölja. Sjukdomen hade brutit ut och hindrade hans lärargärning. Men den bräckte ej hans harmoniska ande. Arbetslusten förefaller obruten. Han är så fylld av idéintressen och av sympati för den värld, som är omkring honom, att han blir en levande kraft till det sista. Hans först omnämnda postuma bok har fått titeln: Skapande liv. De orden kunna med rätta sättas som motto på Arnold Norlinds verksamhet, ej minst under sjukdomens dagar.

Det var kanske ej så många vänner, som kommo honom riktigt nära. Därtill var han själv för tillbakadragen. Men han var en sällsynt givande, sig själv förglömmande vän. Och hur många som känt sig stå i tacksamhetsskuld till honom för allt vad han givit i sina skrifter, därom ha varma ord vittnat vid hans bortgång. Han blev prövad i lidandets skola. Men om honom själv gällde i särskilt hög grad de vackra och sanna ord, med vilka hans meditationer, ”Från min veranda”, sluta:

”Vandringen är mättad med besvikelser (för det egna självet) men även med självövertvinnelser, och varje sådan övertvinnelse har med sig en maktfylld glädje.

Vi ha vår kärlek med oss. Och för varje steg bjudes oss tillfällén att vidare öva den. Här är omkring oss så mycket värt att älska. Allt vill hjälpa oss, allt vill lära oss förstå mera och giva mera: tingen, blommorna, djuren, människorna kring oss, ur allting ser Livets ansikte och talar Livets röst.”

Den, som efter år av hämmad arbetskraft och arbetslust kan leva och känna så förtröstansfullt, var en sällsynt djup och god, vis och stark människa.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND.

Beskyddare och Præses illustris.

H. K. H. KRONPRINSEN.

Bortgångna hedersledamöter.

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. 9/9 1843,
† 4/11 1921.
THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.
TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. 13/1 1843, † 21/11
1928.

Hedersledamöter.

- v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRIK, excellens, professor, Charlottenburg 9, Berlin W, f. 22/12 48, 21.
EVANS, ARTHUR JOHN, professor, Oxford, f. 8/7 51, 21.
KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, Lund, f. 2/3 51, 24.
MÜLLER, SOPHUS, f. d. museumsdirektör, Köpenhamn, f. 24/5 46, 25.
MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, Rue de Verneuil 24,
Paris VIIe, f. 11/11 66, 25.

Styrelse.

Præses: EMIL OLSON.

V. præses C. W. v. SYDOW.

T. f. sekreterare: ALGOT WERIN.

Bibliotekarie: SIGURD AGRELL.

Skattmästare: NILS LUNDAHL.

Medlemmar: HENRIETTE COYET, WILHELM WESTRUP, ALF NYMAN.

En vakans.

Suppleanter: STEN BONNESEN, ALGOT WERIN, SVEN WICKSELL.

Valnämnd.

Ordförande: Soc:s Præses.

Medlemmar: ALBERT SAHLIN, C. W. v. SYDOW, EINAR LÖFSTEDT,
SIGURD AGRELL.

Suppleanter: STEN BONNESEN, ARTHUR THOMSON.

Granskningsnämnd.

Ordförande: Soc:s Sekreterare.

Medlemmar: EINAR LÖFSTEDT, EILERT ERWALL, EBBE TUNELD,
STEN BONNESEN.

Bortgångna stiftande ledamöter.

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $26/1$ 1839, † $27/2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $15/6$ 1882,
† $25/11$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $5/6$ 1858, † 1927.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $2/12$ 1868, † $16/10$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $16/7$ 69,
† $24/8$ 1929.

Stiftande ledamöter.

BERGER, SVANTE EDVIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.

COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna
CEDERSTRÖM, Torup, Bara, f. $16/3$ 59, 20.

v. HALLWYL, ANNA FRIDRIKA WILHELMINA f. KEMPE, grevinna,
Stockholm, f. $1/10$ 44, 20.

SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, Eslöv, f. $7/9$ 68, 20.

v. SCHMITERLÖW, ADELHEID, fröken, Tagel, Smålands Rydaholm,
f. $15/8$ 75, 20.

SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, Norrköping, f. $21/10$ 60, 20.

WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, Rydsgård, f. $13/5$ 62, 20.

ERLANDSEN, ANDREAS CHRISTIAN HAMANN, skeppsredare, Köpen-
hamn, f. $27/6$ 77, 20.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, f. d. konsul, Malmö, f. $15/11$ 67, 20.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, f. d. ryttmästare, godsägare,
Vegeholm, f. $8/2$ 65, 20.

LUNDAHL, NILS, fil. dr, Lund, f. $23/5$ 58, 21.

- JACOBSEN, HELGE, direktör, Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn, f. $24/12$ 82, 21.
SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. dr, Djursholm, f. $15/12$ 61, 21.
EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, Sjöbo, f. $23/9$ 83, 21.
ROOS, AXEL, jur. dr, advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, Lund, f. $17/1$ 71, 23.
HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, Lund, f. $6/9$ 76, 24.
DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $6/9$ 70, 25.
WIENS, FINGAL CARL OSCAR HARALD, kansliråd, Löberöd, f. $18/12$ 80, 28.

Seniorer.

- HAMMARSTEDT, NILS EDVARD, museiintendent, Nordiska museet, Stockholm, f. $3/3$ 61, 20.
LIDÉN, BROR PER EVALD, professor, Göteborg, f. $3/10$ 62, 20.
HELLQUIST, GUSTAF ELOF, professor, Lund, f. $26/6$ 64, 20.
MORTENSEN, JOHAN MARTIN, professor, Woodstock Road 18, Bedford Park, W 4, London, f. $10/12$ 64, 20.
SERNANDER, JOHAN RUTGER, professor, Uppsala, f. $2/11$ 66, 21.
PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f. $7/4$ 67, 21.
BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
WIKLUND, KARL BERNHARD, professor, Uppsala, f. $15/3$ 68, 20.
HAHR, AUGUST, professor, Uppsala, f. $21/10$ 68, 21.
CUNY, ALBERT, professor, Rue Raymond-Lartigne 7, Bordeaux, f. $16/5$ 69, 24.
BORELIUS, HILMA JOHANNA ULRIKA, docent, Lund, f. $18/12$ 69, 20.
HERRLIN, PER AXEL SAMUEL, professor, Lund, f. $30/3$ 70, 21.
v. FRIESEN, OTTO, professor, Uppsala, f. $11/5$ 70, 20.
RAQUETTE, GUSTAF RICHARD, docent, Lund, f. $7/2$ 71, 25.
MOBERG, CARL AXEL, professor, rector magnificus, Lund, f. $15/6$ 72, 20.
WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, Lund, f. $2/4$ 73, 20.
GRØNBECH, WILHELM, professor, Gjentofte, f. $14/6$ 73, 20.
KOHT HALVDAN, professor, Lysaker, Norge, f. $7/7$ 73, 22.
SOUTER, ALEXANDER, professor, Aberdeen, f. $14/8$ 73, 27.

WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 73, 27.
ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{3}{7}$ 74, 25.
NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 74, 20.

Arbetande ledamöter.

a. Inländska.

AGRELL, PER SIGURD, professor, Lund, f. $\frac{16}{1}$ 81, 20.
ARNE, TURE ALGOT J:SON, antikvarie, Statens hist. museum, Stockholm, f. $\frac{7}{5}$ 79, 20.
KARITZ, ANDERS, docent, Lund, f. $\frac{28}{2}$ 81, 20.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $\frac{24}{4}$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Smedslätten, Äppelviken, f. $\frac{10}{9}$ 85, 20.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Malmö, f. $\frac{4}{1}$ 86, 20.
NYMAN, ALF TOR, docent, Lund, f. $\frac{12}{3}$ 84, 20.
PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f. $\frac{1}{6}$ 88, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK, JÖRAN, docent, Uppsala, f. $\frac{8}{4}$ 84, 20.
v. SYDOW, CARL WILHELM, docent, Lund, f. $\frac{21}{12}$ 78, 20.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $\frac{19}{8}$ 87, 20.
ALMQUIST, HELGE KNUT HJÄLMAR, riksarkivarie, Stockholm f. $\frac{17}{12}$, 80, 20.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Stockholm, f. $\frac{12}{5}$ 83, 20.
EIDEM, ERLING, professor, Lund, f. $\frac{23}{4}$ 80, 20.
KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Göteborg, f. $\frac{5}{10}$ 89, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $\frac{14}{10}$ 81, 20.
LITBERG, NILS JACOB MAURITZ, professor, Stockholm, f. $\frac{3}{8}$ 83, 20.
LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, Lund, f. $\frac{15}{6}$ 80, 20.
NILSSON, JOHAN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{12}{9}$ 78, 20.
THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $\frac{10}{2}$ 78, 20.
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f. $\frac{1}{2}$ 82, 20.
WESTMAN, KARL GUSTAF, professor, Uppsala, f. $\frac{18}{8}$ 76, 20.
LAMM, MARTIN, professor, Stockholm, f. $\frac{22}{6}$ 80, 20.

- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Alnäs, Stockholm, Dj., f. $\frac{29}{8}$ 79, 20.
- HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $\frac{5}{11}$ 76, 21.
- LANDQUIST, JOHN, författare, Stockholm, f. $\frac{3}{12}$ 81, 21.
- NORDENSKIÖLD, NILS ERLAND HERBERT, professor, Göteborg, f. $\frac{19}{7}$ 77, 21.
- TUNELD, EBBE OSCAR, professor, chef för Svenska Akademiens ord-boks redaktion, Lund, f. $\frac{7}{4}$ 77, 21.
- BONNESEN, STEN, docent, Lund, f. $\frac{11}{10}$ 86, 22.
- SMITH, HELMER, docent, Kummelnäs Båtvarv, Bo, f. $\frac{26}{4}$ 82, 23.
- NELSON HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{15}{4}$ 82, 23.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $\frac{8}{1}$ 77, 25.
- SKÖLD, JOHANNES EVELINUS, docent, Höör, f. $\frac{20}{9}$ 86, 25.
- WERIN, ALGOT GUSTAF, docent, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 92, 25.
- CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $\frac{18}{12}$ 87, 25.
- HESSELMAN, BENGT IVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{21}{12}$ 75, 25.
- OLSON, JOHAN EMIL, professor, Lund, f. $\frac{9}{6}$ 76, 25.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $\frac{16}{4}$ 79, 25.
- CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $\frac{3}{2}$ 89, 25.
- LINDQUIST, IVAR ARTUR, docent, Lund, f. $\frac{31}{5}$ 95, 25.
- ANDERBERG GUSTAF ALFRED RUDOLF, fil. dr, folkskoleinspektör, Trälleborg, f. $\frac{6}{1}$ 92, 26.
- CARLSSON, NILS GUNNAR, docent, Lund, f. $\frac{7}{3}$ 94, 26.
- WICKSELL, SVEN DAG, professor, Lund, f. $\frac{22}{10}$ 90, 27.
- BELFRAGE SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, docent, Åkarp, f. $\frac{27}{7}$ 83, 27.
- THOMSON, ARTHUR NATANAEL, docent, Lund, f. $\frac{6}{11}$ 91, 27.
- PALMÉR, JOHAN, docent, Lund, f. $\frac{3}{12}$ 83, 28.
- KNUTSSON, KNUT PETER, docent, Lund, f. $\frac{5}{3}$ 97, 28.

b. Utländska.

- LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Greifswald, f. $\frac{8}{5}$ 85, 20.
- ARUP, ERIK, professor, Köpenhamn, f. $\frac{22}{11}$ 76, 20.
- LIESTÖL, KNUT, professor, Blommenholm, Oslo, f. $\frac{13}{11}$ 81, 20.
- MATTHIESSEN, HUGO, museumsinspektör, Nationalmuseum Köpenhamn, f. $\frac{19}{12}$ 81, 20.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $\frac{28}{11}$ 78, 20.
- RUDBERG, GUNNAR, professor, Oslo, f. $\frac{17}{10}$ 80, 20.

- RASMUSSEN, KNUD, dr phil., författare, Hellerup, f. $\frac{7}{6}$ 79, 21.
POULSEN, FREDERIK, museumsdirektör, Ny Carlsberg Glyptotek,
Köpenhamn, f. $\frac{7}{3}$ 76, 21.
SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $\frac{25}{6}$ 77, 21.
HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f. $\frac{31}{8}$ 82, 22.
TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{8}{12}$ 80, 23.
SCHMEIDLER BERNHARD, professor, Erlangen, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
HABERLANDT, ARTHUR, professor, Museum für Volkskunde, Wien,
f. $\frac{9}{3}$ 89, 24.
SAURAT, DENIS, professor, London, f. $\frac{21}{3}$ 90, 24.
HECHT, HANS, professor, Göttingen, f. $\frac{16}{7}$ 76, 24.
KONOPCZYNSKI, WLADYSLAW, professor, Krakov, 80, 24.
NÖRLUND, POUL, museiintendent, Köpenhamn, f. $\frac{4}{11}$ 88, 24.
MAWER, ALLEN, professor, Liverpool, f. $\frac{8}{5}$ 79, 24.
FABRICIUS, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $\frac{13}{8}$ 75, 25.
NECKEL, GUSTAV, professor, Charlottenburg, f. $\frac{17}{1}$ 1878, 27.
JAEGER, WERNER, professor, Kaiser Wilhelmstr. 11, Berlin-Steglitz,
f. $\frac{30}{7}$ 88, 27.
PEDERSEN, JOHANNES, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{11}$ 83, 27.
CHRISTENSEN, ARTHUR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 75, 27.

SOCIETETENS VERKSAMHET 1928 OCH 1929.

Till arbetande ledamöter ha valts: Professor RAGNAR JOSEPHSON, Lund, Docent GUNNAR ASPELIN, Lund.

Vid högtidssammanträdet den 1 dec. 1928 höll professor HELGE KJELLIN ett föredrag om »Aristoteles och Vergilius i den medeltida konsten».

Vid sammanträdet den 22 mars 1929 föreläste lektorn vid Köpenhamns universitet VIGGO FORCHHAMMER, om »Eduard Sievers' lydanalytiske metoder».

Vid sammanträdet den 10 maj 1929 föreläste professor KNUT LIESTÖL från Oslo om »Saga-stil og saga-variantar».

Vid sammanträdet i Köpenhamn den 12 oktober 1929 besågs under ledning av museumsinspektör HUGO MATTHIESSEN Christianshavn och Vor Frelers Kirke. På inbjudan av Ny Carlsberg Glyptoteks styrelse besöktes därefter Glyptoteket, varvid museumsdirektör FREDERIK POULSEN demonstrerade de senaste nyförvärven.

Av trycket har utgivits:

Årsbok 1929.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av M:r OLAVUS PETRI PHASE, utg. genom Ludvig Larsson, häft. 2.

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1928.

Balanskonto den 1 januari 1928.

Tillgångar.		Skulder:	
Obligationer	90,417: 10	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Aktier och förlagsbevis	20,000: —	Grundfonden	109,034: 40
I banker innestående (inklusive räntor)	22,585: 83	Dispositionsfonden	9,030: —
I kassan	180: 45	Resestipendiefonden	5,118: 98
	Summa kronor 133,183: 38		Summa kronor 133,183: 38

Vinst och förlustkonto den 31 december 1928.

Inkomster.		Utgifter.	
Årsavgifter ..	4,000: —	Tryckningskostnader	4,591: 66
Inträdesavgift	1,000: —	Arvoden.....	810: —
Räntor å obligatio- ner.....	4,822: 60	Porton	105: 55
D:o å aktier och förlagsbevis	1,415: —	Diverse	852: 59
D:o å bankmedel... 911: 74	7,149: 34	Avskrivning på aktier i Vin- och Spritcentralen	500: —
Redovisning från C. W. K. Gleerups förlag	311: 70	Behållning inklusive ränta på Resestipendiefonden ...	5,854: 64
Ränta å Resestipendiefonden	253: 40		
	Summa kronor 12,714: 44		Summa kronor 12,714: 44

Balanskonto den 31 december 1928.

Tillgångar.		Skulder.	
Obligationer	87,417: 10	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Aktier och förlagsbevis (efter avskrivning 500: — kr.)...	19,500: —	Grundfonden	113,034: 40
I banker innestående (inklusive räntor)	32,030: 87	Dispositionsfonden	10,639: 09
I kassan	97: 90	Resestipendiefonden	5,372: 38
	Summa kronor 139,045: 87		Summa kronor 139,045: 87

Lund den 31 december 1928.

NILS LUNDAHL.

INVENTARIUM DEN 31 DECEMBER 1928.

Obligationer:

Svenska statens 5 0/0 av 1916—17 (kurs 99,5 0/0).....	4,975: —	
» » 5 0/0 av 1917	5,000: —	
» » 5 0/0 av 1918	5,000: —	
» » 6 0/0 av 1921	5,000: —	
» » 4,5 0/0 av 1927 (kurs 98,75 0/0).....	4,937: 50	
Konungariket Sveriges stadshypotekskassas 5 0/0 av 1914...	5,000: —	
» » » 6 0/0 av 1920...	5,000: —	
» » » 5 0/0 av 1926...	5,000: —	
Stockholms in-teckningsgaranti A.-B. 4 0/0 av 1904 (kurs 84 0/0)	16,329: 60	
Göteborgs stads 5 0/0 av 1915	1,000: —	
Malmö stads 4,5 0/0 av 1922 (kurs 97,5 0/0)	4,875: —	
Skellefteå stads 5 0/0 av 1926	5,000: —	
A.-B. Vin- och Spritcentralens 5,5 0/0 av 1918 (kurs 93 0/0)	9,300: —	
Höganäs—Billesholms A.-B. 6,5 0/0 av 1921	4,000: —	
Södra Vetterns kraft A.-B. 6 0/0 av 1921	5,000: —	
Svenska sockerfabriks A.-B. 7 0/0 av 1921.....	2,000: —	87,417: 10

Aktier och förlagsbevis.

10 st. aktier i A.-B. Vin- och spritcentralen (efter avskriv- ning 500: —)	10,000: —	
50 st. aktier i Svenska sockerfabriks A.-B. (kurs 45 0/0) ...	2,250: —	
50 » » i A.-B. Svenska tobaksmonopolet (kurs 105 0/0)	5,250: —	
40 » förlagsbevis i A.-B. Svenska handelsbanken	2,000: —	19,500: —
I banker in-nestående (inklusive räntor).....		32,030: 87
I kassan		97: 90

Summa kronor 139,045: 87

Lund den 31 december 1928.

NILS LUNDAHL.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1928 hava undertecknade funnit dem i allo noggrannt och omsorgsfullt förda, försedda med behöriga verifikationer, och samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 23 oktober 1929.

ALB. SAHLIN.

GUNNAR CARLSSON.

INNEHÅLL.

	Sid.
SIGURD AGRELL, Solbanans stjärnbilder i eddadiktningens mytvärld	5
VILH. GRÖNBECH, Heraklit	25
ERIK Rooth, Ein Lehrsatz der etymologischen Wissenschaft geprüft	45
C. W. v. SYDOW, Die psychologischen Gründe der Mana-Vorstellung. Vortrag bei dem 5:ten Internationalen Religionsgeschichtlichen Kongresse in Lund 28 Aug. 1929	61
ALGOT WERIN, Tegnér och Napoleon	75
LAURITZ WEIBULL, Axel Wachtmeister. Minnesord	109
HELGE NELSON, Arnold Norlind. Några minnesord	113
Vetenskaps-Societeten i Lund	119

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisis. Pris 15 kr.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. Pris 5 kr.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Pris 5 kr.
4. James Harringtons's *Oceana*, edited with notes by *S. B. Liljegren*. Pris 10 kr.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. Pris 8 kr.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. Pris 6 kr.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. Pris 5 kr.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. Pris 7 kr.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. Pris 3 kr.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. Pris 3 kr.
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av M:r Olauus Petri Phase, utg. genom Ludvig Larsson, häft. 1—2. Pris kr. 12: 50.

- Årsbok 1920. Pris 1: 50 kr.
Årsbok 1921. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1922. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1923. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1924. Pris 4: 50 kr.
Årsbok 1925. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1926. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1927. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1928. Pris 2: 50 kr.

Pris kr. 3:50.